

№ державної реєстрації 0114U001841

**МІНІСТЕРСТВО ФІНАНСІВ УКРАЇНИ
УНІВЕРСИТЕТ ДЕРЖАВНОЇ ФІСКАЛЬНОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ
(УДФСУ)**

08201, м. Ірпінь, вул. Університетська, 31

**КАФЕДРА СПЕЦІАЛЬНИХ ДИСЦИПЛІН ТА ОРГАНІЗАЦІЇ
ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ**

ЗАТВЕРДЖУЮ

Ректор Університету ДФС України
д.е.н., професор

_____ Павло ПАШКО

ЗВІТ

**про науково-дослідну роботу
«Формування спеціальних професійних якостей працівників
правоохоронних органів»**

Керівник НДР
Начальник кафедри спеціальних дисциплін
та організації професійної підготовки,
к.ю.н.

_____ Віктор ГРИЦУК

Рукопис закінчено «__» _____ 2020 року
Результати цієї роботи розглянуто Вченою Радою
Університету ДФС України, протокол від «__» _____ 2020, №__

Вчений секретар університету

Валентина МАРТИНЕНКО

Ірпінь- 2020

СПИСОК ВИКОНАВЦІВ

№ п/п	Прізвище, ім'я, по-батькові (повністю)	Вчене звання, науковий ступінь	Посада	Примітка	Підпис
1.	Гришук Віктор Леонідович	Кандидат юридичних наук	Начальник кафедри	Керівник теми	
2.	Бухтіяров Олексій Анатолійович	Кандидат юридичних наук	Заступник начальника кафедри	Відповідальний виконавець	
3.	Парниця Сергій Павлович	Кандидат юридичних наук, доцент	Професор	Виконавець	
4.	Антоненко Сергій Анатолійович	Кандидат наук з фізичного виховання і спорту, доцент	Професор	Виконавець	
5.	Єршоменко Едуард Анатолійович	Кандидат педагогічних наук	Професор	Виконавець	
6.	Бадьора Сергій Миколайович	Кандидат педагогічних наук	Доцент	Виконавець	
7.	Буток Олена Володимирівна	-	Старший викладач	Виконавець	

ЗМІСТ

ВСТУП.....	6
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНІ І МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНИХ ЯКОСТЕЙ ПРАЦІВНИКІВ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ.....	10
1.1. Поняття та ознаки формування професійних якостей працівників правоохоронних органів.	10
1.2. Професіоналізм та комплексні складові категорій професійних якостей працівників правоохоронних органів.	24
РОЗДІЛ II. ОСОБЛИВОСТІ СПЕЦІАЛЬНИХ ПРОФЕСІЙНИХ ЯКОСТЕЙ ПРАЦІВНИКА ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ.....	34
2.1. Комунікативний процес правоохоронців та спілкування зі ЗМІ.....	34
2.2. Тактична медицина у надзвичайних ситуаціях: завдання та організація екстреної допомоги.....	55
2.3. Використання службових собак у правоохоронній діяльності.....	72
2.4. Картографії та орієнтування: використання в діяльності правоохоронних органів.....	75
2.5. Тактика поведінки зі зброєю: тактика дій працівників правоохоронних органів під час виконання службових обов'язків.....	92
РОЗДІЛ III. СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ, ДОСВІД ТА ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ПРОФЕСІЙНИХ ЯКОСТЕЙ ПРАЦІВНИКІВ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ.....	100
3.1. Міжнародне співробітництво та досвід зарубіжних країн у формуванні спеціальних професійних якостей працівників правоохоронних	

органів.....
100

3.2. Забезпечення особистої безпеки працівників правоохоронних
органів при виконанні службових
завдань.....117

3.3. Бойовий хортинг, як професійно-прикладний вид спорту
співробітників правоохоронних
органів.....152

ВИСНОВКИ.....161

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....167

**РЕЗУЛЬТАТИ НАУКОВИХ ЗДОБУТКІВ ЗА ПІДСУМКАМИ
НАУКОВО-ДОСЛІДНОЇ РОБОТИ.....175**

РЕФЕРАТ

Звіт про НДР: ___ с.

Об'єктом дослідження є професійна діяльність працівників правоохоронних органів.

Мета дослідження полягає у вивченні проблеми формування спеціальних професійних якостей та особливостей у службовій діяльності працівників правоохоронних органів, а також забезпеченні їх особистої безпеки.

Методи дослідження. При виборі методів дослідження враховувались вимоги що висуваються до сучасних досліджень. У роботі було використано загальнонаукові та спеціально-юридичні методи наукового пізнання. Використовуючи гносеологічний підхід, дослідники спирались на вітчизняний та зарубіжний досвід правової науки та практики. Методологічною основою дослідження стала сукупність загальнонаукових та спеціально юридичних методів дослідження, що використовувалися взаємодоповнюючи один одного з урахуванням специфіки теми науково-дослідної роботи. Серед таких історико-правовий, формально-догматичний (спеціально-юридичний), порівняльно-правовий, системно-структурного аналізу, статистичні та інші методи.

Оскільки тема наукового дослідження здебільшого носить методичний та прикладний характер, її виконавці працювали над розробками відповідної термінології, удосконаленням законодавчої бази, покращення методики формування професійних якостей у працівників правоохоронних органів, впровадженням результатів досліджень в навчальний процес та практичну діяльність.

ВСТУП

У 2013 році, кафедрою спеціальних дисциплін та організації професійної підготовки Факультету податкової міліції Національного університету Державної податкової служби України, започатковано науково-дослідну роботу на тему «Формування спеціальних професійних якостей працівників правоохоронних органів».

Протоколом Вченої ради Університету №4 від 25.04.2019 ухвалено рішення про призначення керівника кафедральної наукової теми, затвердження нової групи виконавців та продовження терміну виконання кафедральної наукової теми до грудня 2020 року, у зв'язку зі зміною керівника та виконавців.

Зауважимо, що правоохоронні органи – це державні органи, що на підставі законодавства здійснюють правоохоронну (правозахисну) діяльність, спрямовану на забезпечення законності і правопорядку, захист прав та інтересів громадян, соціальних груп, суспільства і держави, попередження, припинення правопорушень, застосування державного примусу або заходів громадського впливу до осіб, які порушили закон та правопорядок.

До правоохоронних органів України, які є важливою складовою державного механізму, належать: органи прокуратури, внутрішніх справ, Служба безпеки України, Державне бюро розслідувань, Національне антикорупційне бюро, Державна прикордонна служба, органи державної податкової служби, державної контрольно-ревізійної служби, державної лісової охорони та інші органи, які здійснюють правозастосовні або правоохоронні функції.

В сучасних умовах розвитку суспільства, перед правоохоронцями постають якісно нові вимоги щодо їх професійної та фізичної підготовки.

Дедалі актуальними стають проблеми, передусім в системі навчання, оновлення підходу до фахової підготовки правоохоронця. У зв'язку з цим висувається новий підхід до навчання, не тільки теоретичним, а й практичним вмінням й навичкам протидії злочинам. При підготовці кадрів виникає необхідність застосування заходів безпеки з урахуванням нових реалій та

специфіки їх професійної діяльності, які необхідні в умовах взаємодії правоохоронних органів не тільки у повсякденній роботі, а й при виконанні дій в екстремальних ситуаціях.

Актуальність теми полягає у тому, що високий рівень володіння професійними якостями працівниками правоохоронних органів відіграє надзвичайно важливу роль у якісному здійсненні професійних обов'язків будь-яких правоохоронних структур, що безумовно є запорукою забезпечення національної безпеки та усіх її складових. Також відмітимо, що забезпечення особистої безпеки працівниками правоохоронних органів є невід'ємним аспектом в умовах сучасності, у зв'язку з підвищенням криміногенного рівня суспільних відносин.

Метою та завданням наукового дослідження стало вивчення формування спеціальних професійних якостей працівників правоохоронних органів та забезпечення їх особистої безпеки, а також розробка практичних рекомендацій для впровадження їх у навчальний процес, виховання вмінь та навичок у забезпеченні правомірності тактичного застосування заходів фізичного впливу, спеціальних заходів й вогнепальної зброї у нестандартних (непередбачуваних) ситуаціях, оволодіння психолого-педагогічними технологіями безпеки.

Відповідно до поставленої мети дослідження потрібно було вирішити такі **завдання:**

- охарактеризувати професійно важливі якості працівника правоохоронних органів за спеціальністю «Правоохоронна діяльність»;
- дослідити правову природу формування професійних якостей працівників правоохоронних органів ;
- проаналізувати механізм використання спеціальних знань у контексті професіоналізму та комплексних складових категорій професійних якостей працівників правоохоронних органів;
- визначити роль міжнародного співробітництва та досвід зарубіжних країн у формуванні спеціальних професійних якостей працівників правоохоронних органів;

- описати забезпечення особистої безпеки працівників правоохоронних органів при виконанні службових завдань;
- висвітлити комунікативний процес правоохоронців та спілкування зі ЗМІ;
- проаналізувати особливості досудового розслідування злочинів у сфері незаконного обігу підакцизних товарів як складова забезпечення економічної безпеки держави;
- розкрити зміст використання службових собак у правоохоронній діяльності;
- охарактеризувати тактичну медицину у надзвичайних ситуаціях;
- охарактеризувати завдання та організацію екстреної допомоги;
- дати загальну характеристику картографії та орієнтування, їх використання в діяльності правоохоронних органів;
- розкрити зміст бойового хортингу, як професійно-прикладного виду спорту співробітників правоохоронних органів;
- визначити тактику поведінки зі зброєю, а також тактику дій працівників правоохоронних органів під час виконання службових обов'язків.

Об'єкт дослідження - суспільні відносини, що виникають в ході формування професійних якостей працівників правоохоронних органів.

Предметом дослідження виступають особливості спеціальних професійних якостей працівника правоохоронних органів та теоретичні і методичні засади формування професійних якостей працівників правоохоронних органів.

У роботі було використано загальнонаукові та спеціально-юридичні методи наукового пізнання. Використовуючи гносеологічний підхід, дослідники спирались на вітчизняний та зарубіжний досвід правової науки та практики. Методологічною основою дослідження стала сукупність загальнонаукових та спеціально юридичних методів дослідження, що використовувалися взаємодоповнюючи один одного з урахуванням специфіки

теми науково-дослідної роботи. Серед таких історико-правовий, формально-догматичний (спеціально-юридичний), порівняльно-правовий, системно-структурного аналізу, статистичні та інші методи.

Оскільки тема наукового дослідження здебільшого носить методичний та прикладний характер, її виконавці працювали над розробками відповідної термінології, ймовірним удосконаленням законодавчої бази, покращення методики формування професійних якостей у працівників правоохоронних органів, впровадженням результатів досліджень в навчальний процес та практичну діяльність.

РОЗДІЛ І

ТЕОРЕТИЧНІ І МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНИХ ЯКОСТЕЙ ПРАЦІВНИКІВ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ

1.1 Поняття та ознаки формування професійних якостей працівників правоохоронних органів

Однією з основних передумов розбудови України як правової і демократичної держави є високий професіоналізм правоохоронця, оскільки саме це певною мірою впливає на процес правотворчості, правозастосування та піднесення авторитету працівників правоохоронних органів у суспільстві. Висока кваліфікація, професійна, моральна та правова культура працівників органів внутрішніх справ забезпечує їм високий авторитет та повагу в суспільстві [40, с. 116].

Основними факторами підвищення рівня професіоналізму працівників органів внутрішніх справ є професійна правосвідомість, професійні здібності, професійна культура та професійна етика. Комплексний аналіз їх характеристик дав змогу визначити такі ознаки професіоналізму працівників органів внутрішніх справ:

1) професіоналізм – одна з найважливіших сторін професійної культури працівника органів внутрішніх справ, елемент (міра) його компетентності;

2) професіоналізм визначає ділову надійність, здатність успішно та безпомилково здійснювати конкретну правоохоронну діяльність як у звичайних умовах, так і в екстремальних, нестандартних ситуаціях;

3) на особистому рівні професіоналізм зумовлюється певними досягненнями в процесі службово-трудової діяльності, високим рівнем

сформованості професійної та духовної культури в усій її досконалості [30, с. 163].

На основі проведеного дослідження вважаємо за необхідне виділити шляхи формування професійно-компетентного працівника правоохоронних органів. Це, зокрема: конкурсний відбір як кандидатів для професійної підготовки (навчання), так і кандидатів для заміщення конкретних посад у системі правоохоронних органів; періодична атестація працівників правоохоронних органів; створення банку кваліфікаційних оцінок претендентів на зайняття вищої посади в правоохоронних органах України; створення системи позитивної мотивації для високопрофесійного та добросовісного проходження державної служби; регулярне проведення досліджень щодо оцінки професійного рівня та характеру мотивації працівників правоохоронних органів [40, с. 118].

Отже, професіоналізм у правоохоронних органах – це насамперед здатність працівника, колективу працівників визначати з урахуванням умов і реальних можливостей найефективніші шляхи та способи реалізації поставлених перед ними правоохоронних завдань у межах нормативно визначених повноважень.

Одне з найважливіших питань, потреба вирішення якого постійно постає перед керівництвом органів і підрозділів правоохоронних органів України – це добір персоналу. Разом із заходами щодо професійного навчання, забезпечення стимулювання, створення умов розвитку професійного досвіду, добір повинен забезпечити їхнє ефективне функціонування. Добір проводять, оцінюючи кандидатів і вибираючи з них найпридатніших для виконання конкретної роботи. Рішення під час вибору залежить від тих критеріїв, що є основою оцінки: освіта, рівень професійних навичок, досвід роботи, індивідуально притаманні якості тощо [24, с. 76].

Основний зміст процедури виявлення професійно важливих якостей такий: на основі загальних уявлень про функції та процеси професійної діяльності виділяються гіпотетичні індивідуально-особистісні якості, що розглядаються як чинники ефективності діяльності. Емпірично встановлюється ступінь їхнього зв'язку з ефективністю, а також взаємний зв'язок самих індивідуально-особистісних якостей. Це розглядається як основа для побудови системи якостей, що інтерпретуються як професійно важливі [24, с. 11].

Така стратегія виділення останніх у принципі забезпечує обґрунтованість вимог, які ставлять до працівника органів внутрішніх справ, а тим самим і об'єктивне виділення індивідуально-особистісних якостей професіонала [68, с. 72]. Зазначимо, однак, що багато процесів у складних видах діяльності важко піддаються операціональному аналізу через їх «одномоментність» або неспостережуваність (наприклад, процеси ухвалення рішення начальником підрозділу або оперативним працівником). Це знижує вірогідність висновків про індивідуально-особистісні якості спеціалістів-правоохоронців.

Але існує інша стратегія виділення професійно важливих якостей, що припускає узагальнення суб'єктивних уявлень їхніх носіїв – професіоналів – про специфіку професії та власні індивідуально-особистісні якості. Зазвичай досвідчених професіоналів-експертів, які успішно проявили себе в конкретній діяльності та яких високо оцінюють колеги, просять перерахувати ті якості, що, на їх думку, забезпечують ефективне виконання службових функцій. Складений у такий спосіб перелік якостей, необхідних успішному фахівцеві, інтерпретується як професійно важливий. Прогноз професійної успішності визначається ступенем збігу діагностованих індивідуально-особистісних особливостей кандидата і виділених під час опису професійно важливих якостей [13, с.273].

У науковій літературі широко використовується поняття «професійна придатність», яка визначається через професійно важливі якості, тобто вони розглядаються як необхідні і достатні ознаки професійної придатності [25, с.

1114]. Виділення та інтерпретація цих якостей, як зазначено вище, обмежується лише встановленням взаємозв'язку індивідуально-особистісних якостей з ефективністю діяльності. Так, вважається, що професійно важливі якості – це необхідні умови для успішного оволодіння професійними знаннями, вміннями і навичками, які визначають успішність навчання у встановлений термін і ефективність професійної діяльності. Однак ці умови необхідні для опису якостей професіонала-правоохоронця, але не є достатніми для прогнозування успішності діяльності.

У цьому випадку розрізнення необхідних і достатніх якостей пов'язано з цільовою функцією опису об'єкта (події). Необхідні якості – це такі особливості останнього, котрі дають змогу охарактеризувати його у всьому різноманітті проявів. Достатні якості – це такі особливості об'єкта (події), що допомагають відрізнити його від інших. Так, наприклад, для встановлення факту вчинення злочину виявляється перелік необхідних його проявів у вигляді наявності потерпілих, свідків, знаряддя злочину тощо; однак відсутність якої-небудь ознаки (наприклад, свідків) ще не свідчить про відсутність злочину як такого. Для його диференціювання (розрізнення двох подібних за об'єктивною стороною дій, наприклад, умисне нанесення тілесних ушкоджень і необхідної оборони) досить однієї або двох ознак [14, с. 147].

Достатня умова – це така ознака об'єкта (події), що дає змогу зробити не тільки прямий, але і зворотний висновок. Тільки в тому випадку, коли деяка умова необхідна і достатня, вона є характерною і виділяє об'єкт (подію) у низці тотожних. Саме виділення необхідних і достатніх ознак об'єкта використовується для його наукового визначення. Співвідношення необхідних і достатніх ознак описується як включення безлічі достатніх ознак у безліч необхідних: достатня ознака завжди необхідна; однак необхідна – не обов'язково достатня [13, с. 153].

Зі сказаного вище можна зробити висновок, що індивідуально-особистісні якості професіоналів-правоохоронців, що зумовлюють ефективність їх

діяльності, залишаються необхідними. Потрібне виділення особливої групи ознак, які достатні для прогнозування успішності майбутньої професійної діяльності; саме їх і варто називати професійно важливими якостями.

Відповідно до визначення професійно важливих якостей як необхідних і достатніх критеріїв для прогнозування успішності діяльності (вирішення завдань професійного відбору) треба змінити стратегію їхнього виявлення. Розглянуті раніше стратегії (побудова професіограми та опитування експертів) забезпечують виділення необхідних для ефективної діяльності якостей, придатних для опису типових особливостей професіоналів, але не дають можливості прогнозувати її успішність. Потрібно поставити спеціальне завдання щодо оцінки вибраних індивідуально-особистісних якостей, достатніх для прогнозування успішності професійної діяльності. На наш погляд, немає іншого шляху визначення професійно важливих якостей, окрім порівняння індивідуально-особистісних якостей «успішних» і «неуспішних» професіоналів [30, с. 46].

Отже, стратегія виділення професійно важливих якостей правоохоронців в умовах формування громадянського суспільства повинна передбачати два етапи: перший етап – виділення та перевірка таких індивідуально-особистісних якостей, які пов'язані з ефективністю діяльності. На цьому етапі доцільно застосовувати стратегії побудови та аналізу професіограми та опитування експертів. Виділені індивідуально-особисті якості (одиночні або в комплексі) залишаються лише необхідними для характеристики професіонала і ще не є професійно важливими якостями.

Другий етап полягає у перевірці виділених індивідуально-особистих якостей на достатність, що необхідно для порівняння «успішних» і «неуспішних» фахівців (або професіоналів і непрофесіоналів) за однією або декількома якостями. Якщо спостерігається значне розходження, то оцінювана якість достатня для прогнозування успішності професійної діяльності, а отже, професійно важлива.

Професійні знання – це професійно важлива інформація, що стала надбанням свідомості (у тому числі пам'яті) фахівця. Спираючись на знання, професіонал розбирається в житті, правовій сфері, обстановці, планує рішення задач, що стоять перед ним, обмірковує шляхи виконання службових функцій, вивчає виникаючі проблеми, намічає цілі і задачі їх рішення, готує рішення, вибирає способи дій, контролює й оцінює свою поведінку. Чим глибше й ґрунтовніше він розуміє все це, тим вище його професіоналізм, тим успішніша його діяльність [67, с. 23].

Відтак можемо визначити шляхи формування професійно компетентного працівника правоохоронних органів у контексті розвитку громадянського суспільства. Вивчивши праці дослідників щодо визначення поняття професійної компетентності дотримуються підходу, де професійна компетентність інтегрує в собі набір певних ключових компетентностей, вибір яких обумовлюється специфікою професійної діяльності певного напрямку підготовки [49, с. 173]. Знання та компетентність тісно пов'язані між собою, проте детальніше поняття «компетентностей» розглянемо далі.

По-перше, суттєвий вплив на функціонування правоохоронних органів в умовах формування громадянського суспільства в Україні справлятиме стан законодавчої бази, що регламентує усю правоохоронну діяльність. Необхідно враховувати той факт, що правоохоронні органи все частіше будуть змушені реагувати на нові, не відомі досі, виклики сучасного суспільства, а тому повинні бути належно підготовлені, за допомогою відповідних законодавчих актів [30, с. 167].

По-друге, вплив громадянського суспільства на правоохоронну сферу виявляється, насамперед, через соціальні стандарти громадського і правового порядку та різноманітні форми та методи громадського контролю за діяльністю правоохоронних органів. Відставання правоохоронної діяльності від цих стандартів, яке є очевидним в нинішніх умовах, актуалізує саме концептуальні питання реформування органів внутрішніх справ. Доводиться констатувати, що

численні спроби тих чи інших змін у правоохоронній діяльності органів внутрішніх справ не привели до кардинального покращання ситуації саме через те, що здійснювалися вони «на тактичному рівні», без глибокого зіставлення з потребами і тенденціями суспільного розвитку, орієнтації на виникнення у політико-правовій сфері нашого життя нового гравця – громадянського суспільства.

По-третє, як впливає із аналізу ситуації, однією з найважливіших проблем правоохоронної реформи має стати гуманізація мислення та правової свідомості працівників органів внутрішніх справ. Причому, це не якась «особлива вада національної правоохоронної системи», як зазначають сучасні дослідники цієї проблематики за кордоном, ідеологія прав людини не знайома чи не сприймається поліцейськими більшості країн світу, і не тільки тих, демократичний розвиток яких має незначну історію, але й країн усталеного демократичного розвитку. Разом із тим, права і свободи людини і громадянина – це та, можливо єдина, ціннісна система, яка здатна примирити людину з її суспільством і з державою, подолати їх взаємне відчуження. Саме тому найдієвішим концептуальним підходом до вирішення проблеми гуманізації правоохоронної діяльності органів внутрішніх справ є те, що умовно можна назвати «внутрішньою гуманізацією» системи правоохоронних, тобто гуманізацією управлінських відносин, гуманізацією ставлення відомчої системи до окремого працівника тощо [30, с. 48].

Одним із факторів, що негативно впливають на діяльність працівників правоохоронних органів в умовах формування громадянського суспільства, є надмірна її воєнізація, а точніше, мілітаризація. Це також – спадок тоталітарної правоохоронної системи, мілітаризація якої (на противагу трансформаціям поліції у країнах демократії) була визначною тенденцією протягом усієї історії радянської правоохоронної системи. Структурно-управлінська будова цієї системи, яка значною мірою наближена до армійської, суперечить призначенню, змісту та характеру діяльності цієї державної інституції, що має

задовольняти соціальні потреби щодо забезпечення та захисту прав людини і правопорядку [30, с. 169].

Належне функціонування правоохоронних органів в умовах становлення громадянського суспільства потребує кардинальних змін у підходах щодо підготовки кадрів у навчальних закладах системи правоохоронних органів. Попри зовнішнє посилення уваги до освітніх проблем із боку керівництва міністерства, відомча система освіти перебуває у становищі периферійної, до реальної перебудови якої не доходять руки колеги міністерства вже багато років. Пріоритетним завданням вищих навчальних закладів є підготовка фахівців, які мають глибокі загальнонаукові та професійні знання, стійкі навички та вміння, готові творчо мислити, швидко орієнтуватися у великій кількості професійної інформації, самостійно поповнювати свої знання шляхом реалізації власних творчих можливостей. Відтоді навчально-виховний процес повинен будуватися таким чином, щоб відбувалося постійне вдосконалення курсантами набутих знань, підвищення рівня їх професійної компетентності.

Різні аспекти проблеми формування професійної компетентності фахівців досліджували М. Васильєва, Т. Лебединець, А. Маркова, Л. Петровська, Л. Пуховська, С. Сисоева, А. Хуторської та інші. Професійна компетентність працівників органів внутрішніх справ України була предметом дослідження багатьох зарубіжних та вітчизняних вчених, таких як: О. Бандурка, В. Бакуменко, В. Білоліпецький, С. Бублик, І. Голосніченко, О. Єлісеєв, Н. Кулик, В. Медведєв, В. Плішкін, С. Сливка, В. Соколов, В. Тюріна та інших. Разом з тим необхідно констатувати недостатність розробки цієї проблематики, особливо в контексті залучення правоохоронців до системи неперервної професійної освіти. Для того, щоб країна могла мати безпечне та справедливе життя громадян та людей, необхідно модернізувати виховну та педагогічну систему правоохоронних органів. Формування якісних підрозділів стане першим кроком до модернізації внутрішньої політики. Висока кваліфікованість та професіоналізм – це основні аспекти, що мають враховуватися при

формуванні внутрішніх сил. Для того, щоб сформувати нову систему потрібно в ній виховувати.

У педагогічних працях зазначається, що ідея використання компетентісного підходу ґрунтується на положенні, в якому теорія без її якісного діяльнісного втілення не гарантує ефективної професійної підготовки [49, с. 176]. Фактично, професійна компетентність інтегрує в собі різнобічні знання, вміння, навички та ставлення, які демонструє працівник відповідно до вимог певної професії. Отже, професія правоохоронця вимагає від нього як фахівця, перш за все, сукупності відповідних професійних знань, навичок і вмінь.

Тенденції змін у сфері правопорядку, розширення й ускладнення задач, що стоять перед працівниками правоохоронних органів, підвищені вимоги до ефективності їх діяльності при чіткому дотримання законності і повазі прав громадян підвищують роль професійних знань. Змінилися не тільки роль знань, але і вимоги до їх багатогранності, складності, змісту. Потрібні знання фундаментальні, наукові, комплексні, актуальні і практично значимі. Тому формування знань виступає вихідним завданням в навчанні фахівця і формуванні його майстерності.

Професійні навички та вміння виступають психологічними компонентами професійної діяльності, що забезпечують рішення цих завдань. Професійною навичкою називається автоматизований спосіб виконання дії, що забезпечує ефективність останнього. Властивості навичок: швидкість; точність; економічність (виконання при мінімально можливих зусиллях і витратах енергії); машинальність (виконання без концентрації уваги на техніку дій); стереотипність (однаковість виконання при повтореннях); консервативність (труднощі зміни), надійність (протидія факторам, що руйнують, перервам у виконанні, перешкодам, негативним психічним станам фахівця); успішність.

Професійне вміння – це освоєний фахівцем комплексний спосіб успішних професійних дій у нестандартних, незвичайних, складних ситуаціях. В основі його лежить психічне утворення, що поєднує знання і навички фахівця зі спеціальної навченості використовувати їх при діях у таких ситуаціях. В умінні є елементи автоматизму, але в цілому воно завжди здійснюється усвідомлено [67, с. 298].

Узагальнення думок науковців дає можливість визначити поняття компетентності як демонстрації знань, умінь, навичок і ставлень, потрібних та необхідних для ефективного виконання професійної або соціальної функції. Професійна компетентність, яка є основою професійної підготовки, передбачає здатність до виконання професійних функцій. Специфіка професійної компетентності полягає в тому, що її зміст формується згідно окремої спеціальності або професії. Слід відзначити, що професійна діяльність працівників правоохоронних органів – це діяльність, яка здійснюється з метою забезпечення законності, правопорядку, боротьби із злочинністю, захисту інтересів громадян. Вона надзвичайно складна та різноманітна й вимагає від працівника правоохоронних органів високого рівня оволодіння професійними вміннями та навичками, розвинутих творчих здібностей, високої професійної компетентності.

Аналіз наукових джерел з проблеми дозволив стверджувати, що професійна компетентність працівника правоохоронних органів включає такі основні складові: конфліктологічну; комунікативну; інформаційну; соціальну; лінгвосоціокультурну; психологічну.

Зазначимо, що виділені складові професійної компетентності правоохоронця носять всезагальний характер, тобто є актуальними для працівників органів внутрішніх справ різних підрозділів. Розглянемо їх детальніше.

Формування конфліктологічної компетентності як професійної якості є дуже важливим у професійній підготовці майбутніх працівників органів внутрішніх справ .

До конфліктологічної компетентності курсантів та умінь раціонально поводитися у конфліктних ситуаціях у першу чергу відносять таке: вміння попереджувати та розв'язувати конфлікти; вміння управляти конфліктом; обирати в конфлікті оптимальний стиль поведінки; позитивно впливати на свого опонента для конструктивного розв'язування конфлікту або конфліктної ситуації [23, с. 321].

Тому до складу професійних знань правоохоронців мають входити й знання про чинники, зміст та джерела конфліктів, про їх види, причини й умови виникнення та закономірності протікання, шляхи їх запобігання та розв'язування, стан конфлікту та діапазон можливих стратегій у конфлікті, здійснення прогнозу та способи врегулювання конфлікту. Для того, щоб уміти раціонально поводитися у конфліктних ситуаціях, кожний правоохоронець повинен також знати й про власні характеристики, що впливають на його індивідуальні особливості поведінки у конфліктній ситуації та визначають її конструктивність і ефективність.

Конфліктологічна компетентність тісно пов'язана з комунікативною компетентністю, оскільки працівники правоохоронних органів у ході їх службової діяльності мають спілкуватися з різними категоріями населення, які дотримуються різних традицій, політичних та релігійних поглядів, з фахівцями у різних галузях, і це спілкування має бути ефективним. На думку В. Романова, комунікативна компетентність спеціаліста правоохоронної діяльності представляє собою професійно важливу якість особистості, яка включає в себе: знання; облік закономірностей, які лежать в основі комунікативних процесів; вільне володіння навичками професійного спілкування, які дозволяють спілкуватися з різними людьми, встановлювати з ними взаєморозуміння; підтримувати на належному рівні психологічний контакт, виявляючи у

необхідних випадках керівний вплив на розвиток комунікативних процесів; ефективно приймати участь у міжособистісних відносинах; плідно вести діалог [61, с. 375].

Отже, особливість комунікативної компетентності полягає в отриманні необхідної інформації за допомогою спілкування, тобто безпосереднього мовного контакту з оточуючими з метою вирішення оперативно-службових завдань.

Інформаційна компетентність є невід'ємною складовою професійних умінь і навичок майбутніх спеціалістів, вона проявляється в здатності знайти, засвоїти і використовувати необхідну інформацію з різних інформаційних ресурсів. Крім традиційних джерел інформації, таких як друкована література, засоби масової інформації та інші, в наш час поширеними стали комп'ютерні ресурси (електронні підручники, мультимедіа, мережа Інтернет тощо), що вимагають володіння новітніми інформаційними технологіями. Отже, інформаційно-компетентна особистість – це людина, яка знає, як знайти інформацію, як організувати знання і як використовувати інформацію; це людина, підготовлена до навчання протягом усього життя, оскільки може знайти інформацію, необхідну для вирішення будь-якої проблеми [12, с. 22].

Рівень сформованості соціальної компетентності правоохоронця як якості особистості забезпечує ефективність функціонування та взаємодії з оточуючим соціальним середовищем і є набутою здатністю особистості гнучко орієнтуватися в мінливих соціальних умовах. Тому цілеспрямована підготовка курсантів полягає у: підготовці до взаємодії з соціальним оточенням; формуванні відповідних знань, умінь, навичок і якостей особистості

Така підготовка дасть змогу майбутнім працівникам правоохоронних органів будувати свої відносини з навколишнім середовищем на принципах гуманізму, гідності, поваги до прав людини .

Лінгвосоціокультурна компетентність офіцера-правоохоронця – це цілісна система вмінь використовувати: країнознавчі та фонові знання про національні традиції, норми та цінності національної культури; специфіку вербальної та невербальної поведінки, прийнятих у певній культурі, звичаї та факти певної верстви населення, вміння досягати повноцінної комунікації з громадянами, зокрема іноземними, під час охорони правопорядку.

Ця компетентність також передбачає наявність знань про національно-культурні особливості, про норми мовленнєвої та немовленнєвої поведінки носіїв мови і вміння будувати свою поведінку відповідно до цих особливостей та норм. Якщо контекст культури передбачає знання реалій, загальних для всього народу-носія мови, то соціальний контекст – це знання конкретних соціальних умов спілкування, прийнятих у країні, мова якої вивчається. Відтак майбутні правоохоронці повинні усвідомлено використовувати знання соціального і культурного контекстів у процесі спілкування [60, с. 14].

Психологічна компетентність є одним з видів соціальної компетентності і набуває виняткового значення для здійснення професійної діяльності правоохоронцями. Ця компетентність ґрунтується на особистісній спроможності застосовувати набуті знання, уміння й навички у особистісній, соціальній та професійній життєдіяльності. Також це особистісна здатність до адекватної самооцінки та самоусвідомлення себе через образ “Я”, до самовідношення себе з іншими та результатами своєї діяльності. Особистість повинна добре розуміти себе, свої особливості характеру, “слабкі” та “сильні” властивості характеру й темпераменту, повинна приймати себе такою, якою вона є, а у разі необхідності корегувати свої недоліки.

Зрозуміло, що професійна готовність працівників правоохоронних органів визначається наявними професійно важливими особистісними якостями та відповідною професійною підготовкою, яка має на меті розвинути наявний психологічний потенціал у цілий спектр професійно значущих знань, умінь та навичок.

До найважливіших професійних якостей правоохоронців більшість дослідників відносять моральні вимоги. Моральні вимоги частково містяться в службових нормативних документах, таких як Кодекс честі працівника органів внутрішніх справ, Присяга працівника органів внутрішніх справ України, частково складаються у процесі накопичення службового досвіду, традицій; визначаються морально-психологічним кліматом колективу.

Однією із основ формування професійної компетентності є нормативно-правова база як підґрунтя для набуття правоохоронцями високих морально-етичних рис, бути направленою на необхідність постійного підвищення рівня підготовки працівників правоохоронних органів.

Виходячи з того, що в ході професійної підготовки курсантів необхідно формувати професійно компетентну особистість, здатну кваліфіковано вирішувати службові завдання, аналіз наукових досягнень дозволив виділити такі основні вимоги до навчання курсантів: формувати не просто засвоювати нові знання і використовувати їх в різних ситуаціях, а постійно підвищувати кваліфікацію на основі самостійного отримання нових знань і умінь; мотивувати на розвиток творчого мислення і як результат – творчу діяльність у навчанні та подальшій службі; формувати системне мислення для забезпечення пошуку вирішення професійних й особистісних завдань на основі системного аналізу всіх умов та можливих рішень; формувати уміння прогнозувати ситуації та вибирати з існуючих моделей їх вирішення або розробляти власну модель дій в різних умовах; забезпечувати уміннями самостійною дослідницькою роботою і таким чином мотивувати на вивчення нових професійних прийомів, умінь вирішувати принципово нові проблеми; навчати виконувати будь-яку роботу на основі наукової організації праці для себе і оточуючих; забезпечувати професійно значущу спрямованість освіти [66, с. 19].

Спираючись на дослідження вчених з даної проблеми професійної компетентності працівника правоохоронних органів, можна зробити висновок, що це інтегроване особистісне утворення, яке складається з досвіду,

теоретичних знань, практичних умінь, особистісних якостей, що забезпечує готовність професіонала до ефективного виконання правоохоронної діяльності. Тому, навчально-виховна діяльність курсантів має бути спрямована на підвищення їх професіоналізму, формування професійних компетентностей і якостей. Згідно з компетентісним підходом до підготовки кваліфікованих фахівців висувуються нові вимоги, які забезпечать ефективну підготовку компетентного правоохоронця.

А також, для того, щоб підвищити рівень професіоналізму в рядах правоохоронних органів необхідна реструктуризація управління підготовкою кадрів у навчальних закладах на основі створення окремого департаменту освіти і науки чи запровадження посади заступника міністра з цих питань. Але це – тільки фрагмент необхідної у майбутньому, об'єктивно назрілої перебудови. Сьогодні треба активно використовувати усі можливі шляхи реформування системи підготовки кадрів для правоохоронних органів та здійснювати у цій сфері реальні перетворення, адже роками накопичені тут проблеми негативно впливають на стан правоохоронної діяльності. Проте ця проблема видається настільки глобальною та актуальною для майбутнього української системи правоохоронних органів (особливо в контексті формування громадянського суспільства), що потребує окремого обговорення та дослідження на засадах сучасних концептуальних підходів [65, с.115].

1.2 Професіоналізм та комплексні складові категорій професійних якостей працівників правоохоронних органів

Будь-яка професійна діяльність вимагає від людини певні вимоги і накладає своєрідний відбиток на весь спосіб життя. Щоб визначити, якими особистісними якостями, які зумовлюють ефективність професійної діяльності, повинен володіти співробітник органів внутрішніх справ, необхідно піддати психологічному аналізу саму цю діяльність, виявити її специфічні особливості, розкрити її структуру. З'ясування закономірностей професійної діяльності

дозволяє не тільки вивчити її, але і розробити систему організаційних заходів, спрямованих на її вдосконалення.

Однією з основних передумов розбудови України як правової і демократичної держави є високий професіоналізм правоохоронця, оскільки саме це певною мірою впливає на процес правотворчості, правозастосування та піднесення авторитету працівників правоохоронних органів у суспільстві. Висока кваліфікація, професійна, моральна та правова культура працівників міліції забезпечує їм високий авторитет та повагу в суспільстві.

Служба в правоохоронних органах супроводжується екстремальними навантаженнями: діяльність протікає в напружених, складних умовах, пов'язаних із застосуванням зброї, фізичної сили, спеціальних засобів. Від сумлінності та професійної майстерності особового складу залежать не тільки результати службової діяльності, але також життя і здоров'я співробітників.

Навіть самий загальний огляд основних психологічних особливостей та структурних елементів професійної діяльності співробітника показує, наскільки складна і багатогранна його діяльність. Вона пред'являє до нього безліч різних вимог, серед яких одне з найважливіших - володіння розвиненими професійно значущими якостями особистості. В першу чергу до них відносять: професійно-психологічну орієнтованість його особистості; психологічну стійкість; розвинені вольові якості (вміння володіти собою в складних ситуаціях, сміливість, мужність, розумну схильність до ризику); добре розвинені комунікативні якості (вміння швидко встановлювати контакт з різними категоріями людей, встановлювати і підтримувати довірчі відносини); здатність чинити психологічний вплив на людей при вирішенні різного роду оперативно-службових завдань; професійно розвинене мислення, схильність до напруженої розумової роботи, кмітливості, розвинену інтуїцію; швидкість реакції, вміння орієнтуватися в складній обстановці [1].

Дані якості не притаманні людині з народження. Їх формування і розвиток - тривалий і напружений процес, але це є необхідною умовою професійного становлення співробітника правоохоронних органів. Відсутність або недостатній розвиток цих якостей особистості співробітника перешкоджає нормальному здійсненню ним своїх функціональних обов'язків, породжують помилки в його діяльності, викликають процеси професійної дезадаптації і професійної деформації особистості. У зв'язку з цим велике значення набуває професійно-психологічна підготовка співробітників, одне з призначень якої - формування у співробітників даних якостей. Мета такої психологічної підготовки - формування у них готовності діяти професійно, грамотно, чітко, з високою працездатністю в будь-яких складних умовах службової діяльності.

Особистість співробітника правоохоронних органів відрізняється складністю і багатогранністю. Вона складається і формується в основному в результаті взаємодії багатьох чинників, але головним і визначальним є особистість людини, яка обрала професію працівника органів в якості однієї з головних своїх життєвих цілей.

Різні аспекти проблеми формування професійної компетентності фахівців досліджували М.Васильєва, Т.Лебединець, А.Маркова, Л.Петровська, Л.Пуховська, С.Сисоева, А.Хуторської та інші. Професійна компетентність працівників органів внутрішніх справ України була предметом дослідження багатьох зарубіжних та вітчизняних вчених, таких як: О.Бандурка, В.Бакуменко, В.Білоліпецький, С.Бублик, І.Голосніченко, О.Єлісеєв, Н.Кулик, В.Медведєв, В.Плішкін, С.Сливка, В.Соболев, В.Тюріна та інших. У педагогічних працях зазначається, що ідея використання компетентного підходу ґрунтується на положенні, в якому теорія без її якісного діяльнісного втілення не гарантує ефективної професійної підготовки [4]. Фактично, професійна компетентність інтегрує в собі різнобічні знання, вміння, навички та ставлення, які демонструє працівник відповідно до вимог певної професії.

Отже, професія правоохоронця вимагає від нього як фахівця, перш за все, сукупності відповідних професійних знань, навичок і вмінь.

Тенденції змін у сфері правопорядку, розширення й ускладнення задач, що стоять перед працівниками правоохоронних органів, підвищені вимоги до ефективності їх діяльності при чіткому дотримання законності і повазі прав громадян підвищують роль професійних знань. Змінилися не тільки роль знань, але і вимоги до їх багатогранності, складності, змісту. Потрібні знання фундаментальні, наукові, комплексні, актуальні і практично значимі. Тому формування знань виступає вихідним завданням в навчанні фахівця і формуванні його майстерності [16, с. 102].

Професійні навички та вміння виступають психологічними компонентами професійної діяльності, що забезпечують рішення цих завдань. Професійною навичкою називається автоматизований спосіб виконання дії, що забезпечує ефективність останнього. Властивості навичок: швидкість, точність, економічність (виконання при мінімально можливих зусиллях і витратах енергії), машинальність (виконання без концентрації уваги на техніку дій), стереотипність (однаковість виконання при повтореннях), консервативність (труднощі зміни), надійність (протидія факторам, що руйнують, перервам у виконанні, перешкодам, негативним психічним станам фахівця), успішність.

Професійна правосвідомість працівників правоохоронних органів є головним інструментом їх діяльності, має свої особливі умови, середовище, засоби, методи формування. Теоретичне дослідження всього комплексу чинників, закономірностей їхнього взаємозв'язку, зміни і впливу на правосвідомість має найважливіше значення в створенні передумов якісного і необхідного їх функціонування формування. Якщо говорити про формування свідомості людини, то, певно, правильним буде це поняття розглядати з позицій зовнішньої і внутрішньої діяльності. Зовнішня – це не саме формування, а процес впливу зовнішнього середовища на формування свідомості людиною. Внутрішня – це діяльність індивіда, властива його психічному відображенню,

по формуванню і використанню психічних уявлень, пов'язаних єдністю пізнавальних і емоційних процесів, роботи пам'яті та активності вольової сфери психіки [11, с. 213].

Формування фахової правосвідомості працівника правоохоронних органів пов'язане із об'єктивними і суб'єктивними чинниками, що мають вплив на його правосвідомість, з однієї сторони, і про безпосереднє формування правосвідомості з позицій особливостей і тенденцій чуттєвої діяльності, пізнання особистості в єдності з формами розумової діяльності, з іншої. Крім того, процес формування не є тільки процесом складання і становлення, придбання закінченості і зрілості, але, як і соціалізація, припускає розвиток зрілих форм, їхню зміну тощо. Так, до об'єктивного чинника ми відносимо середовище функціонування правосвідомості. Правове виховання – чинник суб'єктивного характеру.

Професійне вміння – це освоєний фахівцем комплексний спосіб успішних професійних дій у нестандартних, незвичайних, складних ситуаціях. В основі його лежить психічне утворення, що поєднує знання і навички фахівця зі спеціальної навченості використовувати їх при діях у таких ситуаціях. В умінні є елементи автоматизму, але в цілому воно завжди здійснюється усвідомлено [10].

Професійні здібності – це сукупність індивідуально-психологічних властивостей суб'єкта професійної діяльності, що склалися в ході професійної освіти і діяльності на основі існуючих задатків, загальних і соціальних здібностей і включення їх в свою структуру. Професійні здібності визначають успішність професійного навчання і оволодіння складними елементами професійної діяльності [5, с.63]. Професійні здібності виражають успішність професійного навчання і оволодіння складними елементами професійної діяльності.

У науковій літературі існує декілька визначень поняття професійної культури правоохоронця. Одні автори визначають її як сукупність властивостей і якостей (загальнолюдських, класових, професійних тощо), що знаходять зовнішній прояв у правоохоронній діяльності [6,7]; інші – прихильники діяльнісного підходу – до професійної культури відносять кваліфіковане, сумлінне і ретельне виконання трудових процесів [8, 9]; треті додають туди ще елементи психологічної та педагогічної культури [10].

Носієм професійної культури є правоохоронець, тому рівень його професіоналізму визначається, по суті, рівнем зрілості професійної культури. Константні елементи феномена професіоналізму (сукупність професійно-особистісних характеристик) лише визначають необхідні і достатні суб'єктивні умови його становлення, тобто створюють форму, а варіативні елементи (професійна культура та етика) наповнюють цю форму реальним змістом, характеризують механізм формування і реалізації професіоналізму в правоохоронній діяльності.

Професійна культура – проявляється в першу чергу у розумінні сутності своєї професії, вмінні застосувати різні методи та форми управління, здатності передавати свої знання, виконувати роботу свідомо, творчо, нешаблонно. Професійна культура розкривається в умінні передбачати результати своєї діяльності, в її прогнозуванні, здатності відтворити і висловлювати загальнонаціональні інтереси, бачити перспективу їх розвитку [4, с.59]. Отже, ми вважаємо, що професійна культура правоохоронця – це ступінь оволодіння працівником знаннями, способами та методами правоохоронної діяльності й використання їх на практиці у відповідності до рівня розвитку власної мікрокультури.

Наступним елементом професіоналізму є професійна етика. Як свідчать численні соціологічні дослідження, додержання законності і службової дисципліни визначається не стільки вимогливістю керівників, скільки моральними установками правоохоронців [12, 13]. В багатьох випадках ці

установки здійснюють на ефективність службової діяльності більший вплив, ніж професійна компетентність. Тому моральність правоохоронця визначає його готовність до вирішення службових завдань, бажання їх виконувати; формує почуття відповідальності за їх виконання з найбільш результативним ефектом. Саме такий зміст вкладається в поняття професійної етики правоохоронної діяльності.

Окрім того, службова діяльність вимагає від правоохоронців сміливості, мужності, самопожертвування, готовності піти на ризик і пожертвувати своїм здоров'ям заради виконання службового обов'язку. Особливістю правоохоронної діяльності, на відміну від інших професійних організацій, залишаються жорсткі вимоги, постійний контроль і неформальна регламентація поведінки працівників у побуті, їхніх зв'язків і знайомств

Зважаючи на наявність подібного тиску на правоохоронців особливого значення набуває питання забезпечення психологічного супроводу їх діяльності.

Мета психологічного супроводу професійної діяльності полягає у повноцінній реалізації професійно-психологічного потенціалу особистості і задоволенні потреб суб'єкта діяльності. Складовими цього психологічного супроводу є: забезпечення оптимального соціально-психологічного мікроклімату; встановлення міри задоволеності роботою та умовами праці і відпочинку; поліпшення режиму праці та відпочинку; професійний відбір, підвищення кваліфікації; система заохочень і покарань; профкорекція; попередження виникнення небажаних функціональних станів; засоби запобігання девіантній поведінці, професійній деформації; створення кімнат психологічногорозвантаження тощо.

Що ж стосується сутності психологічного супроводу професійної діяльності саме керівників органів та підрозділів правоохоронних органів, то хотілося б перш за все звернути увагу на складність і специфічність

управлінської професійної діяльності, що обумовлена високим ступенем відповідальності, значною кількістю внутрішньоорганізаційних та зовнішніх факторів, великою кількістю функцій, які складають структуру управлінської діяльності та зумовлюють широкий спектр вимог до особистості керівника. Виходячи з цього, ми розуміємо психологічний супровід професійної діяльності керівників органів та підрозділів правоохоронних органів як комплексний та системний вплив на суб'єкт управлінської діяльності з метою вдосконалення його індивідуально-психологічних характеристик як керівника, особистісно-професійного зростання як управлінця та підвищення якості здійснення ним управлінських професійних функцій [36, с. 187].

Розкриваючи особливості психологічного супроводу доцільно також визначити і напрямки реалізації в процесі професійної діяльності керівника органів і підрозділів правоохоронних органів, а саме: консультації керівників з психологічних питань управління особовим складом; навчання керівників управлінню підпорядкованим колективом; формування психологічної готовності керівників до управлінської професійної діяльності; розвиток професійного потенціалу керівного складу; здійснення психолого-педагогічних впливів щодо розвитку управлінських здібностей; підвищення кваліфікації керівників в рамках прикладної юридичної психології; актуалізація безперервної самоосвіти та саморозвитку як управлінця.

Психологічний супровід професійної діяльності керівника органів і підрозділів правоохоронних органів повинен забезпечуватися через реалізацію наступних принципів: цілеспрямованість, що полягає у підпорядкованості меті, її усвідомленню і сприйнятті керівником психологічного супроводу; активності й самостійності, що створюють спрямованість інтересів, мотивів і зусиль керівника на самопізнання, розвиток професійно важливих якостей, рефлексивності; гуманізації, що розглядає керівника як вільну особистість, як є повноцінним суб'єктом життя; відкритості, тобто готовності до встановлення відносин і зв'язків з різними суб'єктами управлінської професійної діяльності;

коректності, що припускає опору на професійну етику, такт, толерантність керівника; комплексності, системності та систематичності, що передбачає єдність поставлених цілей, завдань і результату психологічного супроводу; єдність діагностики та корекції, що передбачає психологічний супровід професійного розвитку керівника у динаміці з урахуванням можливих прогалин і помилок.

Успішна реалізація професійного супроводу професійної діяльності керівників органів та підрозділів правоохоронних органів забезпечить розвиток на таких рівнях як: позитивна динаміка управлінських рішень та суб'єктивна задоволеність управлінською професійною діяльністю [40, с. 36].

Психологічний супровід професійної діяльності керівника органів і підрозділів правоохоронних органів можна організувати за допомогою наступних технологій, а саме: рефлексивно-розвиваючої діагностики; соціально-психологічних та професійно-психологічних тренінгів особистісно-професійного розвитку та підвищення соціально-професійної і психолого-юридичної компетентності; навчання технік аутотренінгу саморозвитку; моніторингу особистісно-професійного розвитку; ситуативно-рольових ігор із розвитку навичок вирішення управлінських завдань; психологічного консультування з проблем особистісно-професійного розвитку; проектування альтернативних сценаріїв управлінського професійного життя; практикуму вдосконалення навичок оптимальної управлінської взаємодії; ретроспекції управлінського професійного життя тощо.

Узагальнення думок науковців дає можливість визначити поняття компетентності як демонстрації знань, умінь, навичок і ставлень, потрібних та необхідних для ефективного виконання професійної або соціальної функції. Професійна компетентність, яка є основою професійної підготовки, передбачає здатність до виконання професійних функцій. Специфіка професійної компетентності полягає в тому, що її зміст формується згідно окремої спеціальності або професії [37, с. 73].

Отже, спираючись на дослідження вчених з даної проблеми професійної компетентності працівника міліції, можна зробити висновок, що це інтегроване особистісне утворення, яке складається з досвіду, теоретичних знань, практичних умінь, особистісних якостей, що забезпечує готовність професіонала до ефективного виконання правоохоронної діяльності. Тому, навчально-виховна діяльність курсантів має бути спрямована на підвищення їх професіоналізму, формування професійних компетентностей і якостей. Згідно з компетентісним підходом до підготовки кваліфікованих фахівців висуваються нові вимоги, які забезпечать ефективну підготовку компетентного правоохоронця.

РОЗДІЛ II

ОСОБЛИВОСТІ СПЕЦІАЛЬНИХ ПРОФЕСІЙНИХ ЯКОСТЕЙ ПРАЦІВНИКА ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ

2.1. Комунікативний процес правоохоронців та спілкування зі ЗМІ

Комунікація є важливим чинником існування суспільства, оскільки суспільства без спілкування немає. Комунікація є тим процесом, який і забезпечує утворення суспільства [9, с. 111].

"Комунікативний процес - це взаємодія між різними суб'єктами комунікації, при якому здійснюється обмін інформацією. Він включає динамічну зміну етапів формування, передавання, приймання, розшифрування і використання інформації в обох напрямках при взаємодії комунікантів." Поняття "комунікативний процес" в більшій мірі використовується для позначення функції взаємодії в процесі комунікації.

"Ми живемо у світі комунікації, пише Г.Г.Почепцов, 70% свого часу людина витрачає на спілкування. Без ефективної комунікації зупинилося б багато виробничих процесів. Тому питання організації процесу спілкування (комунікативного процесу) є важливим для творення суспільства."

Дослідження показали, що близько 70% часу індивідуума припадає на комунікацію: людина пише, читає, говорить, слухає. Жодна людина чи група людей не може існувати без комунікації. Тільки комунікація забезпечує передачу інформації та ідей. Комунікація передбачає як передачу (вислів), так і розуміння (сприйняття) повідомлення. Досконала комунікація виникає в тому випадку, коли думка або ідея зрозумілі саме в тому значення, яке мав на увазі коли казав, тобто коли передача відбулася таким чином, що у приймаючого інформацію виник той же уявний образ, що був і у того, хто передавав інформацію [9, с. 241].

Основна мета комунікаційного процесу - забезпечення розуміння інформації, що є предметом обміну, тобто повідомлень.

У процесі обміну інформацією можна виділити чотири базових елементи:

1. Відправник - особа, що генерує ідеї або збирає інформацію і передає її.
2. Повідомлення - власне інформація, закодована за допомогою символів.
3. Канал - засіб передачі інформації.
4. Одержувач - особа, якій призначена інформація і яка інтерпретує її.

"При обміні інформацією відправник і одержувач проходять кілька взаємозалежних етапів. Їх завдання - скласти повідомлення і використати канал для його передачі таким чином, щоб обидві сторони зрозуміли вихідну ідею. Це важко, бо кожен етап є одночасно крапкою, у якій зміст може бути пошкодженим або повністю втраченим." Зазначені взаємозалежні етапи такі [9, с. 67]:

- Зародження ідеї
- Кодування і вибір каналу
- Передача
- Декодування

Зародження ідеї. Обмін інформацією починається з формулювання ідеї або відбору інформації. Відправник вирішує, яку значиму ідею або повідомлення варто зробити предметом обміну. Багато спроб обміну інформацією обриваються на цьому першому етапі, оскільки відправник не витрачає достатнього часу на обмірковування ідеї. "На цьому етапі необхідно усвідомити, які ідеї призначені для передачі до того, як ви відправляєте повідомлення, а також оцінити адекватність і доречність ваших ідей з урахуванням конкретної ситуації і мети комунікацій."

Кодування і вибір каналу. Перш ніж передати ідею, відправник повинен за допомогою символів закодувати її, використавши для цього слова, інтонації і жести (мова тіла). Таке кодування перетворює ідею в повідомлення. [9, с. 171].

Відправник має також вибрати канал, сумісний з типом символів, використаних для кодування. До деяких загальновідомих каналів відносяться передача мови і письмових матеріалів, а також електронні засоби зв'язку, включаючи комп'ютерні мережі, електронну пошту, відеострічки і відеоконференції. Якщо канал непридатний для фізичного втілення символів,

передача неможлива. Картина інколи варта тисячі слів, але не при передачі повідомлення по телефону. Якщо канал не дуже відповідає ідеї, що зародилася на першому етапі, обмін інформацією буде менш ефективний. Вибір засобів повідомлення не повинен обмежуватися єдиним каналом. Часто бажано використовувати два або більше число засобів комунікацій у поєднанні. Процес ускладнюється, оскільки відправнику доводиться встановлювати послідовність використання цих засобів і визначати тимчасові інтервали в послідовності передачі інформації. Тим не менш, дослідження показують, що одночасне використання засобів обміну усною і письмовою інформацією звичайно ефективніше, ніж, тільки обмін письмовою інформацією.

Передача. На третьому етапі відправник використовує канал для доставки повідомлення (закодованої ідеї або сукупності ідей) одержувачу. Мова йде про фізичну передачу повідомлення, що багато людей помилково і приймають за сам процес комунікацій. У той же час передача є лише одним з етапів, через які необхідно пройти, щоб донести ідею до іншої особи [9, с. 194].

Декодування. Після передачі повідомлення відправником одержувач декодує його. Декодування - це переклад символів відправника в думці одержувача. Якщо символи, обрані відправником, мають точно таке ж значення для одержувача, останній буде знати, що саме мав на увазі відправник, коли формувалася його ідея. Якщо реакції на ідею не потрібні, то процес обміну інформації на цьому має завершитися.

Проте з ряду причин, одержувач може додати трохи інший сенс повідомленню, ніж в голові відправника. Обмін інформацією слід вважати ефективним, якщо одержувач продемонстрував розуміння ідеї, провівши дії, яких чекав від нього відправник [9, с. 152].

Зворотній зв'язок. "Зворотній зв'язок - це реакція на те, що було почуте, прочитане або побачене. Інформація (у вербальному або невербальному оформленні) відсилається назад відправникові, засвідчуючи про міру розуміння, довіри до повідомлення, засвоєння і згоди з повідомленням. При наявності зворотного зв'язку відправник і одержувач міняються

комунікативними ролями. Початковий одержувач стає відправником і проходить через всі етапи процесу обміну інформацією для передачі свого відгуку початковому відправнику, який тепер відіграє роль одержувача. Ефективний обмін інформацією повинен бути двосторонньо спрямованим. Зворотній зв'язок може сприяти значному підвищенню ефективності обміну управлінською інформацією.”

Шум. Шумом називають те, що спотворює сенс повідомлення. Певні шуми присутні завжди, тому на кожному етапі процесу обміну інформацією відбувається деяке спотворення сенсу. Зазвичай ми долаємо шум і передаємо наше повідомлення. Однак високий рівень шуму точно призведе до помітної втрати сенсу і може цілком блокувати спробу встановлення інформаційного обміну [9, с. 54].

Зворотний зв'язок помітно підвищує шанси на ефективний обмін інформацією, дозволяючи обом сторонам придушувати шум.

Етапи в розвитку комунікативного процесу

Почепцов називає три головні етапи у розвитку комунікації: доіндустріальний, друкований, телевізійний.

Доіндустріальний етап комунікації характеризується такою організацією процесу спілкування, який може бути виражений у формулі: спілкування "обличчям до обличчя". Такий процес спілкування був властивий усій спільноті і мав вигляд переважно міжособистісної, інтерперсональної комунікації, що відбувалася у формі діалогу або монологу.

Друкований етап пов'язується з першою індустріальною революцією, з виникненням масового спілкування, що зробило життя плюралістичним.

Телевізійний етап з'явився завдяки другій індустріальній революції, коли моделі поведінки отримувалися до того, як люди навчилися читати [40, с. 113].

На наше переконання, зміну етапів розвитку комунікації слід вбачати не стільки в індустріальних революціях, скільки у психологічній перебудові комунікаторів, поштовхом до чого, як правило, були різного роду революції та суспільні зміни.

Зміна й виникнення різних видів комунікації є внутрішньою потребою людини й суспільства в цілому. Ця потреба, безперечно, формується під впливом зовнішніх факторів суспільного розвитку.

«Першим зовнішнім фактором, який змінив характер спілкування, було виникнення письма. Дописемне, або усне, спілкування було єдиною можливим видом комунікації на ранніх етапах розвитку людства. На дописемному етапі переважала міжособистісна й групова комунікація». Комунікативний процес мав характер безпосереднього діалогічного міжособистісного спілкування або спілкування з малою групою чи групового спілкування.

Писемний етап комунікації ускладнив комунікативний процес, зробив його опосередкованим, дискретним у просторі й часі, стимулював виникнення такого виду спілкування, як публічне; у той самий час закладалися основи масової комунікації, яка на друкарському етапі набула розвитку.

Аудіовізуальний етап комунікації посилив процеси масового комунікування. З переходом на етап електронно-медійний масова комунікація зазнала процесу глобалізації, що стає причиною виникнення віртуальної комунікації такого спілкування, коли процеси передачі й отримання інформації переплітаються в часі й просторі, а адресант у той самий час виконує роль адресата [9, с. 61].

У процесі спілкування людина, будучи в ролі відправника (адресанта), спрямовує свої реакції, або ж повідомлення, до одержувача (адресата), для якого вони виступають у ролі подразників. Стимули, що їх отримує людина, можуть бути сприятливими, нейтральними, або несприятливими.

Вже сама по собі екстремальна ситуація, в якій знаходиться людина, є джерелом подразників передусім несприятливих, часто травмуючих, які викликають у постраждалого страх, почуття небезпеки, жах, відчай, стрес, паніку, істерію та інші вкрай негативні емоції. Такі кризові реакції викликають потребу у допомозі і підтримці, яка надається постраждалій особі співробітниками різних служб безпеки. Ці працівники повинні належним чином

взаємодіяти з такою людиною за допомогою адекватних повідомлень, які можуть її заспокоїти та поліпшити її психічний стан [9, с. 71]

Велике значення для подолання кризи, якомога швидшої компенсації заподіяної шкоди або зведення її до мінімуму, має правильний процес комунікації між працівниками рятувальних служб та постраждалими.

Оскільки процес комунікації в екстремальній ситуації залежить від характеру ситуації – особа, що допомагає, повинна мати повну інформацію щодо неї. На цей процес впливає особистість працівників, котрі надають допомогу, їхні професійні знання й навички, компетентність в області міжособистісної комунікації, навички у цій сфері, а також психологічні знання про людську особистість [9, с. 201].

Комунікаційні навички визначаються особистісними рисами працівників аваріно-рятувальних служб. Особливе значення мають сталі індивідуальні риси особистості, які не змінюються під впливом навколишнього середовища.

Аналізуючи процес комунікації в екстремальних ситуаціях, необхідно прийняти до уваги такі особливості цих ситуацій, як несподіваність, відсутність інформації, запізнення реакцій, велика кількість подразників, втрата контролю, загроза для життєвих інтересів, підвищення розумової напруги, колективний психоз. Ці особливості надзвичайно ускладнюють процес спілкування, й створюють перешкоди для його перебігу. У процесі спілкування в надзвичайних ситуаціях може бути багато різних типів перешкод, головним чином наступних [9, с. 202].

- перешкоди, породжені небезпечною ситуацією;
- перешкоди, що виникають з боку відправника (адресанта);
- перешкоди, що виникають з боку приймаючого (адресата);
- перешкоди, викликані недоліками роботи служб, пов'язаних із надзвичайними ситуаціями.

На основі аналізу поглядів різних фахівців щодо процесу вербальної міжособистісної комунікації, ми доходимо висновку, що процес комунікації в надзвичайних ситуаціях виконує наступні функції:

- інформаційна, метою якої є надання необхідної інформації постраждалій особі, і передача інформації про неї тій особі, яка надає допомогу;

- мотиваційна, завдяки якій здійснюється вплив на постраждалу людину з метою її заохочення до раціональної поведінки;

- контрольна, завдяки якій здійснюється, зокрема, контроль та оцінка стану постраждалої особи і її реакції на перебіг небезпечної ситуації, яка динамічно змінюється;

- емоційна, що дозволяє висловлювати емоції і почуття; завдяки цій функції особа, що надає допомогу, висловлює постраждалій людині свою турботу, доброзичливість, небайдужість і підтримку;

- допоміжна, завдяки якій в разі необхідності особа, яка здійснює допомогу і знаходиться в контакті з постраждалою людиною, надає їй усю необхідну і можливу допомогу.

Правильному перебігові процесу комунікації в надзвичайних ситуаціях сприяє дотримання співробітниками служб безпеки перерахованих нижче засад [9, с. 203]:

- формулювання висловлювань: ясних, зрозумілих, граматично і стилістично правильних, коротких, чітких, добре сформульованих та логічних;

- використання мови, зрозумілої для адресата;

- доброзичливість, ввічливість, культурна поведінка;

- уникання непотрібних повторів;

- достовірність, цілеспрямованість;

- згода між учасниками комунікації, взаємне розуміння, повага та зацікавленість;

- надійна, достовірна й об'єктивна інформація;

- логічний зв'язок наступних висловлювань з попередніми;

- зосередження уваги на суті справи;

- підтвердження правильного розуміння висловлювання адресанта, наприклад, за допомогою перефразування;

- відповідні темпи й обсяг висловлювань, які не повинні бути занадто короткими та уривчастими, а також надто повільними й багатослівними;

- демонстрація дійсного емоційного стану;

- відповідна самопрезентація - позитивний образ власної особистості.

Комунікабельність співробітників служб безпеки та їхнє вміння ефективно взаємодіяти із потерпілими особами складається з наступних навичок [49, с. 27]:

- здатність розрізняти емоції постраждалого;

- здатність викликати в постраждалого потрібні емоції;

- здатність контролювати свої емоції і керувати ними;

- вміння передавати постраждалому чіткі й достовірні усні повідомлення;

- здатність розуміти повідомлення постраждалого;

- здатність передавати невербальні повідомлення, емоції;

- можливість синхронізації вербальних і невербальних повідомлень;

- можливість створення сприятливого клімату для ефективної комунікації;

- здатність демонструвати розуміння, тобто емпатійні навички;

- вміння аналізувати ситуацію, в якій здійснюється процес комунікації;

- здатність отримувати, аналізувати і реагувати на повідомлення;

- уміння терпляче вислухати постраждалого;

- здатність викликати довіру;

- здатність здійснювати бажаний вплив на людей, за рахунок високої внутрішньої самокерованості;

- здатність адекватно реагувати на поведінку постраждалого;

- здатність до спостереження/діагностики особистості й індивідуальних рис постраждалого на основі його поведінки, і здатність знаходити індивідуальний шлях впливу на нього;

- здатність гамувати негативні емоції постраждалого.

Вищезазначені бажані вміння працівників служб безпеки визначається оцінкою сталих індивідуальних рис їх особистості. Ці навички складаються з двох груп [9, с. 143]:

- інтелектуальні здібності людини, які є функцією сталих індивідуальних рис особистості в області інтелектуальних функцій (продуктивність, репродуктивність, талант);

- здібності міжособистісної комунікації, які є функцією сталих індивідуальних рис особистості у сфері міжособистісних відносин (емоційність, терпимість, гнучкість).

Інтелектуальні навички людина залежать від значення сталих індивідуальних особливостей її особистості у сфері інтелектуальних функцій. Чим більшою є її здатність до продуктивності, тим з більшою легкістю вона може пов'язувати між собою інформацію різного плану; чим більшою є здатність до репродуктивності, тим легше вона зберігає різні види інформації; чим більший талант вона має у певній сфері, тим легше вона може створювати нову інформацію у цій сфері [11, с. 82]

Інтелектуальні навички необхідні людині заради того, щоб бути спостережливою, розпізнавати та ідентифікувати якомога більше стимулів, що надходять з навколишнього середовища, легко обробляти велику кількість інформації, вміти зосередити увагу, мати високий загальний інтелект, вміти знайти вихід з непередбаченої і складної ситуації, вміти комплексно підходити до вирішення проблем, логічно мислити, аналізувати й робити висновки, оперативно приймати рішення, мати добру пам'ять тощо. Чим вище рівень інтелектуальних навичок людини, тим кращими є її комунікативні навички.

Навички міжособистісної взаємодії необхідні людині, серед іншого, для того щоб легко співпрацювати з людьми, ефективно взаємодіяти з ними, переконувати їх і впливати на них, бути відкритим, чесним, доброзичливим і неконфліктним, вміти демонструвати розуміння, партнерство й добру волю, бути динамічним і підприємливим, ефективно управляти людьми і спілкуватися з ними, бути несприйнятливим до тиску і маніпуляцій.

Для того щоб процес комунікації відбувався нормально, працівникові служб безпеки бажано мати наступні якості:

- висока продуктивна здатність, оскільки у екстремальній ситуації, яка швидко змінюється, він має реагувати швидко й адекватно;

- висока репродуктивна здатність, тому що в цих ситуаціях особа, що надає допомогу, не в змозі занотовувати усю інформацію, що надходить до неї, і багато що повинна запам'ятати після першого прослуховування, щоб використати цю інформацію у процесі прийняття рішень на різних етапах кризової ситуації [13, с. 56];

- емпатійність в діапазоні від середнього позитивного до середнього негативного, оскільки саме таке значення емпатійності особи, яка надає допомогу, повинна сприяти: правдивості, доброті, чесності, порядності, об'єктивності, ясності, точності, достовірності вираження і т.д., завдяки чому особа, що надає допомогу, буде відповідальною, емоційно стабільною і здійснюватиме ефективний самоконтроль;

- висока толерантність, оскільки вона сприяє ефективній комунікації, прийняттю іншої людини, її позиції, переконань та ін. Така толерантність повинна забезпечити відкритість до проблем іншої людини, розуміння, самоконтроль, терпіння, миролюбність тощо.

- низька піддатливість, оскільки таке її значення допомагає особі, яка надає допомогу, уникнути надмірної покірності, нерішучості, непослідовності, відсутності стійкості до маніпуляцій, а також вберігає її від вимушених дій, слухність яких не викликає впевненості.

Правильний процес комунікації у екстремальній ситуації є необхідною умовою для належної протидії цій ситуації. Ефективна комунікація у таких умовах залежить від багатьох чинників. У даній статті увагу зосереджено передусім на впливі особистості тих, хто надає допомогу, і правилам, які необхідно дотримуватися в такій ситуації [9, с. 145]. Ми не аналізували зв'язок між постраждалими особами, які мають різні особистісні риси, і співробітником служби безпеки як певною особистістю, оскільки це практично неможливо через величезну кількість типів особистості постраждалих. Проте, ми вважаємо, що знання працівників служб безпеки в області системної концепції людини,

що базується на теорії автономної системи, і знання, які дає ця теорія щодо внутрішніх механізмів психіки людини, сприяє належній роботі з потерпілими і правильній комунікації із ними.

Початок діяльності нової служби патрульної поліції – це рішучий крок у процесі реформування системи правоохоронних органів. Чинна реформа спрямована, серед іншого, на зміну негативних стереотипів стосовно їхньої служби, зокрема формування позитивних уявлень про престиж Національної поліції України. Саме патрульний поліцейський нині стає обличчям поліції, оскільки щодня під час вирішення професійних завдань спілкується зі значною кількістю громадян.

Однією з актуальних проблем підвищення рівня довіри населення до правоохоронців можна вважати проблему професійного спілкування їх із представниками різних прошарків суспільства. Незважаючи на наявність численних наукових досліджень, що стосуються культури спілкування працівників правоохоронних органів, залишаються питання, які потребують прискіпливого та детального вивчення [9, с. 147].

Комунікативна сфера є особистісним утворенням і в кожного індивідуальна, адже залежить від особливостей соціалізації. Професійне спілкування правоохоронців урегульоване низкою нормативно-правових актів, серед яких: Закон України «Про Національну поліцію» від 2 липня 2015 р. № 580-VII, наказ МВС України «Про затвердження Правил поведінки та професійної етики осіб рядового та начальницького складу органів внутрішніх справ України» від 22 лютого 2012 р. № 155, Етичний кодекс працівника ОВС України від 5 жовтня 2000 р. № 7, Кодекс ООН щодо поведінки посадових осіб правоохоронних органів від 17 грудня 1979 р. резолюція 34/169, Основні етичні норми працівників поліції держав – учасниць СНД від 13 березня 1992 р., Декларація про поліцію Ради Європи від 8 травня 1979 р. № 690, наказ МВС України «Про невідкладні заходи підвищення рівня загальної та професійної культури поведінки працівника ОВС» від 29 квітня 2001 р. № 322,

Дисциплінарний статут Національної поліції України, Присяга працівника Національної поліції України тощо [9, с. 182].

Безперечно, не всі люди можуть поводитися відповідно до загально визначених соціальних норм, законів, традицій, які схвалює суспільство. Тому культура спілкування визначається тим, чи залишаються вони ввічливими у різних ситуаціях, пов'язаних із їхньою професійною діяльністю, чи виявляють вони толерантність, зберігають витримку, не відповідають грубістю на грубість навіть у конфліктних ситуаціях.

Правоохоронець, долучаючись до людських відносин, відіграє роль арбітра в ситуаціях конфліктної взаємодії. Одним із морально-етичних обов'язків працівників є дотримання коректності й гідної поведінки, притаманної представникові органу виконавчої влади. Саме служіння поліції народу є одним із найважливіших чинників виховання в громадян шанобливого ставлення до закону та правоохоронної системи загалом.

Залежно від сфери застосування можна виділити два основні різновиди комунікативних стратегій професійного спілкування: у професійному середовищі та в межах взаємодії з громадянами [10, с. 16].

Розглянемо їх детальніше. Спілкуючись із колегами, потрібно шанобливо ставитися до кожного, незалежно від його звання чи посади, завжди залишатися доброзичливими та виявляти коректність і толерантність. Це потребує вміння не створювати для співрозмовника незручного становища. Службові відносини не передбачають відвертої зацікавленості приватними справами, оскільки це може призвести до виникнення атмосфери недовіри та погіршення співпраці.

Звісно, між колегами можуть виникати певні непорозуміння. Якщо не дотримуватися правил спілкування, вони здатні перерости в серйозні конфлікти. Тому для поліцейського так важливо визначитися зі стратегією спілкування й тактикою власної поведінки залежно від значущості ситуації. Наприклад, необхідно активно обстоювати власну позицію у випадках, коли наслідки взаємодії є надзвичайно важливими чи від них залежить збереження власного авторитету, хоча варіант *протиборства* й не долає конфлікт.

Більш продуктивною стратегією взаємодії потрібно вважати *співробітництво*, але цей варіант є прийнятним лише для тих, хто зможе вислухати, обговорити та знайти задовільний для обох сторін варіант вирішення проблеми. Якщо проблему вирішити неможливо чи недоречно витратити на неї час і сили, варто її просто проігнорувати (стратегія *уникнення*). У такому разі, імовірно, ситуація втратить актуальність або буде більше часу для підготовки до її вирішення. Коли спокій та мирні відносини з партнером важливіші, ніж власна правота, краще застосувати стратегію *пристосування*. Це сприятиме налагодженню сприятливої робочої атмосфери й успішної взаємодії. Так, слід висловити намір урегулювати ситуацію та поступитися першим, запросивши опонента до співпраці [41, с. 88].

Водночас варто підтримувати свою здатність до відповідних дій, якщо опонент почне тиснути та намагатиметься спонукати до визнання його правоти.

У реальному житті кожна особа намагається приховати свої слабкі сторони, створюючи «штучне» уявлення про власні переваги. Така тактика потребує дезінформації опонента щодо своїх можливих дій зі сподіванням на те, що інший учасник конфліктної взаємодії почне відповідним чином видозмінювати поведінку.

Кожен із названих варіантів комунікативної стратегії за певних умов здатен забезпечити учасникам конфлікту певні переваги. Принаймні його усвідомлення дає змогу передбачити характер подальшої поведінки опонента й кінцевий результат взаємодії. Навіть у буденній розмові зі старшими, рівними чи молодшими за званням правоохоронцям потрібно дотримуватися певних правил організації взаємин: старший стосовно молодшого може наказувати, вимагати певної поведінки, затверджувати документи або пропозиції; рівний із рівним може повідомляти, сповіщати, просити допомоги та направляти документи; молодший стосовно старшого доповідає, просить дозволу, виконує накази з подальшою доповіддю та подає документи.

Одним із важливих професійних умінь правоохоронця є здатність уникати конфліктів і стимулювати колег до ввічливого спілкування. Потрібно навчитися

стежити за виразом обличчя, очей, розуміти душевний стан людини та аналізувати власні дії (чи не переважає критика або егоїзм; варто запропонувати допомогу чи краще не тривожити колегу), бути доброзичливим, щиро радіти й посміхатися колегам. Окрім цього, важливо стежити за власним мовленням, за його темпом, уникати недвозначних чи незрозумілих інтонацій, що викликають емоційний дискомфорт, не вживати жаргонізмів. Потрібно намагатися розмовляти в дружній манері і, припустившись помилки, одразу відверто це визнати. Звісно, можна вказувати колегам на певні помилки, але в прийнятній для професійного спілкування формі [9, 40, 31].

Вищезазначене дає змогу сформулювати загальні правила спілкування з колегами: простота в спілкуванні із собою допомагає іншим вільно поводитися з нами; колективна робота завжди є більш продуктивною; варто ставитися до інших так, як би ми бажали, щоб ставилися до нас.

Під час виконання своїх безпосередніх обов'язків правоохоронець постійно контактує з громадянами.

Наприклад, у разі зупинки водія транспортного засобу, який порушив Правила дорожнього руху, патрульний повинен виявляти доречну в цій ситуації ввічливість. Алгоритм його дій має бути таким: підійти до водія, відрекомендуватися, пред'явити посвідчення та повідомити причини зупинки (п. 27.4 наказу № 111), ураховуючи те, що під час усного спілкування особа не лише чує його, а й сприймає візуально жести, міміку, манеру триматися – тобто загальну культуру поліцейського. Такий привід для спілкування нерідко спричиняє підвищення нервової напруги в спілкуванні між правоохоронцем і порушником. Тому необхідно зберігати спокій і чітко висловлювати свої аргументи, не зважаючи на різкі висловлювання на власну адресу та інші провокативні ситуації [9, 11, 40].

Правоохоронець має діяти в межах закону і не вдаватися до вчинків, які б викликали негативний резонанс у суспільстві. Толерантність, коректність, уміння спілкуватись із людьми, чистота мовлення – це головні ознаки гідної поведінки представника виконавчої влади України.

Нерідко специфіка роботи передбачає спілкування з людьми похилого віку та людьми, які мають різноманітні фізичні вади, наприклад ваду слуху. У цій ситуації потрібно діяти таким чином: він має вислухати прохання особи, не перебиваючи та не вставляючи недоречних зауважень. У жодному разі не можна допускати проявів знервованості, не вдаватися до крику. Потрібно говорити чітко, виразно, простими та зрозумілими фразами. Наприкінці розмови він повинен переконатися, що співрозмовник зрозумів його. Правоохоронець має вирізнятися психологічною стійкістю. Якщо в особи взагалі відсутній слух, то поліцейський має запропонувати їй написати своє звернення. Дії представника закону не повинні викликати невдоволення та обурення з боку особи, яка звернулася за допомогою [9, с. 172].

У процесі виконання службових обов'язків часто виникає необхідність у спілкуванні з дітьми та підлітками. У відносинах із цією категорією осіб потрібно мати педагогічні та психологічні здібності, тримати ініціативу спілкування у власних руках, не принижувати гідність дитини чи підлітка, доброзичливо посміхається. Посмішка стимулює продуктивне спілкування, часто знижує психологічні бар'єри, що можуть виникнути між дитиною й правоохоронцем. Правоохоронець застосовує суб'єктивно-індивідуальний підхід до кожного, завжди виявляє зацікавленість та інтерес у спілкуванні з дитиною, спонукає її до виправлення, якщо її поведінка суперечить соціальним нормам [40, с. 147].

Іноді, наприклад у разі виникнення дорожньо-транспортної пригоди чи іншої надзвичайної події, виникає необхідність у спілкуванні з потерпілими чи свідками події. Передусім правоохоронець повинен відрекомендуватися, з'ясувати, як правильно звертатися до потерпілих чи свідків, підбираючи тональність і враховуючи психоемоційний стан потерпілих.

Межа смислового сприйняття та концентрації уваги учасників дорожньо-транспортної пригоди чи іншої події обмежена, тому потрібно намагатися пояснити складні речі простими і зрозумілими фразами, вчасно закінчити бесіду та не нагромаджувати мовлення недоречними питаннями й висновками.

Особливу увагу потрібно приділяти спілкуванню зі злочинцем. Під час припинення правопорушення чи затримання злочинця правоохоронці змушені спілкуватися з особами, поведінка яких є девіантною. Таких осіб потрібно завжди уважно вислуховувати, виявляючи психологічну стійкість. Опинившись в екстремальній ситуації, намагатись схилити правопорушника до відмови в учиненні правопорушення чи проступку. Для того, щоб переконати осіб з антисоціальною спрямованістю припинити правопорушення, потрібно намагатись спілкуватись у звичній для них манері.

У таких випадках потрібно подолати власну збудженість і знизити агресивність затриманого. У разі виникнення розбіжностей під час дискусії потрібно вибудувати таку мовно-психологічну схему, яка б одразу спонукала до досягнення повної або часткової згоди. До того ж, потрібно вибудовувати комунікативну стратегію спілкування таким чином, щоб встановити цілісну картину події або з'ясувати причини та мотиви того, що спонукало вчинити той чи інший ресоціалізований вчинок [9, 11].

Інколи особа з певними відхиленнями не розуміє значущості власних дій та агресивно сприймає поліцейських. Правоохоронці в таких випадках можуть демонструвати силу й рішучість власних дій із метою психологічного тиску. Водночас бажано уникати застосування сили та все вирішувати шляхом діалогу в мирному контексті.

Підсумовуючи вищевикладене та враховуючи сучасні реалії реформування правоохоронних органів, що передбачає зміну основної функції правоохоронної системи з каральної на сервісну, можна встановити певну мовну стратегію в спілкуванні між правоохоронцями та громадянами, колегами, а саме [40, с. 72]:

1) спілкування з колегами ґрунтується на комунікативній взаємодії, якій притаманне взаємне, увічливе, інформативне ведення діалогу та можливе зближення позицій сторін для вирішення стратегічних завдань. Спілкування з колегами не передбачає зацікавленості приватними справами;

2) під час спілкування з порушниками правил дорожнього руху правоохоронець виявляє толерантність, коректність, урівноваженість, чітко

висловлює власну позицію згідно із законом відносно вчиненого порушення, не звертаючи уваги на різні провокативні дії та висловлювання з боку порушника й зацікавлених осіб. Усі дії поліцейського мають відбуватися лише в межах закону та не викликати негативний резонанс у суспільстві;

3) ураховуючи особливості спілкування з людьми з особливими потребами, потрібно притримуватися таких критеріїв спілкування, як уважність, доброзичливість, витримка, чітка правильна побудова речень, правильна інтонація;

4) спілкуючись із дітьми та підлітками представник закону передусім повинен побудувати розмову на довірі до себе, щоб змусити дитину чи підлітка довіритися йому, налагодити спілкування на взаємних інтересах. Тому в такій ситуації поліцейський повинен діяти максимально доброзичливо, коректно й обережно;

5) після дорожньо-транспортних пригод постраждалі чи очевидці можуть перебувати в емоційному шоці, який виявляється у плачі, ступорі, істеричі, нервовому тремтінні. Тоді поліцейський буде діяти як психолог (в одному випадку – підтримає, а в іншому – припинить паніку та наблизить особу до конструктивної розмови);

6) під час зупинення правопорушника чи доставки особи з девіантною поведінкою до органів поліції правоохоронець переборює нервову збудженість і вибудовує свою мовну тактику так, щоб знизити агресивність затриманого та з'ясувати причини й умови вчинення ресоціалізованого вчинку.

Крім цього, слід окремо поговорити про ефективне спілкування між правоохоронцем та представником засобів масової інформації (далі – ЗМІ) [6, с. 11].

Під час спілкування з представниками ЗМІ, правоохоронець не повинен боятися вербального контакту з пресою, а навпаки, знати як керувати ситуацією та розмовляти, що засвідчить високий рівень підготовки та впевненість у своїх діях. Кожен співробітник так, підтверджуватиме, що нова правоохоронна система, створена на засадах чесності та прозорості, підвищуватиме рівень

довіри. Працівник повинен керуватися такими правилами під час спілкування з представниками ЗМІ: *ввічливість та комфорт*.

Ввічливість – це головний компонент співробітництва та засіб контролювання ситуації, а в разі агресивного співрозмовника – найефективніший засіб протидії. Якщо під час виконання своїх службових обов'язків до правоохоронця підходить працівник ЗМІ зі своїми запитаннями, то він спочатку може перевірити посвідчення журналіста, яке йому видається або редакцією засобу масової інформації (друкованого, теле-, радіо, інформаційного агентства тощо), або професійним об'єднанням журналістів (Національною спілкою журналістів України, Незалежна медіа-профспілка тощо), візуально перевірити наявність пізнавальних знаків журналіста (бейдж, знак каналу тощо). Після цього має надати вичерпні відповіді на всі запитання, які цікавлять представника ЗМІ. Правоохоронець повинен спокійно та ввічливо відповідати на будь-які запитання. Він повинен дати відповіді, які будуть відображувати його життєву позицію, а не розповідати на пам'ять декілька вивчених загальних речень. Якщо ви будете впевнені в своїх словах, то вам буде комфортно та легко розмовляти з будь-яким громадянином, а не тільки з працівником ЗМІ [9, с. 157].

Якщо інформація, про яку запитує представник ЗМІ, не входить до компетенції працівника, то останній повинен порадити журналісту звернутися на гарячу лінію, а також надати контактну інформацію особи, яка може детально відповісти на запитання представника ЗМІ.

Правоохоронець може надавати інформацію згідно зі ст. 1 Закону України «Про доступ до публічної інформації».

Публічна інформація – це відображена та задокументована будь-якими засобами на будь-яких носіях інформація, що отримана або створена в процесі виконання суб'єктами владних повноважень власних обов'язків, передбачених чинним законодавством, або яка знаходиться у володінні суб'єктів владних повноважень, інших розпорядників публічної інформації, визначених цим

Законом. Публічна інформація є відкритою, крім випадків, установлених законом [9, с. 182].

Якщо якимось нормативно-правовим актом встановлено обмеження на збір інформації, то працівник повідомити представника ЗМІ про це та зазначити відповідний нормативно-правовий акт. Також він може надати журналісту контактну інформацію особи, яка зможе детальніше проінформувати працівника ЗМІ.

У разі, коли представники ЗМІ підходять до правоохоронця, який працює на місці події, то останній повинен коротко надати тільки публічну інформацію про обставини певної події та домовитися про співпрацю з представниками ЗМІ.

Якщо журналіст не хоче співпрацювати та заважає в будь-який спосіб виконанню функціональних обов'язків (фізично намагається заважати, накидається на постраждалих/потерпілих тощо), співробітник повинен використати навички вербальної самооборони для того, щоб деескалувати конфлікт [40, с. 176]

Якщо представник ЗМІ почне застосовувати фізичну силу, то правоохоронець повинен вивести його за межі місця подій (за обмежуючу стрічку, патрульні машини тощо). Також правоохоронець має право задокументувати на камеру поведінку працівника ЗМІ як доказ непрофесійної/неетичної поведінки журналіста, яка заважала виконувати власні обов'язки.

Відповідно до ст. 6 Закону України «Про доступ до публічної інформації», інформація, яку співробітник не повинен надавати представникам ЗМІ: конфіденційна інформація (адреси, телефони й інша контактна інформація громадян і співробітників правоохоронних органів); таємна інформація – інформація, що є слідчою або державною таємницею, і яка стосується національної безпеки, економічного устрою, прав людини; службова інформація: -міститься в документах суб'єктів владних повноважень, які становлять внутрішню службову кореспонденцію, доповідні записки,

рекомендації, якщо вони безпосередньо пов'язані з розробкою діяльності установи або здійсненням контрольних, наглядових функцій органами державної влади, процесом прийняття рішень і передують публічному обговоренню та / або прийняттю рішень; -зібрана під час оперативно-розвідувальної та контррозвідувальної діяльності, пов'язана з обороною країни, яка є державною таємницею.

Доступ до таких документів, які містять службову інформацію та яким присвоюється гриф «для службового користування», надається відповідно до ч. 2 ст. 6 Закону «Про доступ до публічної інформації».

Перелік відомостей, які становлять службову інформацію, що збирається органами державної влади, органами місцевого самоврядування, іншими суб'єктами владних повноважень, зокрема на виконання делегованих повноважень, не може бути обмежений у доступі [11, 46].

Журналіст має право вести фото/відео зйомку правоохоронця та його посвідчення, але останній може попросити не показувати його лице та лице постраждалих, посилаючись у разі цього на Кодекс журналістської діяльності.

Права та обов'язки журналіста поширюються на зарубіжних журналістів, що працюють в Україні. До журналістів прирівнюються кіно- і телеоператори, режисери й інші працівники засобів масової інформації, якщо вони входять до складу творчих груп [32].

Згідно зі ст. 171 Кримінального кодексу України, правоохоронець не має права перешкоджати журналістській діяльності, не повинен закривати камеру руками або вступати у фізичне протистояння з представником ЗМІ. Службова діяльність журналіста не може бути підставою для його арешту, затримання, а також вилучення зібраних, опрацьованих, підготовлених ним матеріалів і технічних засобів, якими він користується у власній роботі.

Типовий алгоритм дій та поведінки працівника правоохоронних органів під час спілкування зі ЗМІ, передбачає такі кроки:

Увімкнути відеофіксацію.

Представитись.

Дізнайтесь та занотувати ім'я журналіста, назву ЗМІ, перевірити його посвідчення (суворо єдиного зразка немає, оцінюйте за ситуацією).

Якщо журналіст відволікає невчасно – ввічливо пояснити, що зможете прокоментувати події лише після того, як виконаєте свої невідкладні обов'язки на місці події.

Неприпустимо мовчки уникати спілкування, закривати камеру руками або вступати у фізичне протистояння з представником ЗМІ.

На місці злочину, до прибуття СОГ, не допускати журналістів безпосередньо до місця події. Пояснити, що вони можуть знищити чи спотворити сліди злочину.

Якщо журналіст не хоче співпрацювати та заважає в будь-який спосіб виконанню ваших обов'язків (фізично намагається вам заважати, накидається на постраждалих тощо) – максимально обережно вивести його за межі місця події (за обмежувальну стрічку, патрульні машини тощо) [9, с. 151].

Журналіст має право вести фото- відеозйомку вас та вашого посвідчення, але ви можете попросити не показувати ваше обличчя та/або обличчя постраждалих.

Ввічливо відповідати на всі запитання журналіста, на які ви можете компетентно відповісти.

Водночас щодо конкретних правопорушень ваша компетенція така: ви можете підтверджувати виключно факти, але не оцінюєте і не висловлюєте припущень.

Неприпустимо відповідати «без коментарів» тощо. Якщо ви не компетентні відповісти, порадьте звернутися до прес-служби Управління поліції.

Повідомляйте вашого командира або прес-службу про кожен контакт зі ЗМІ.

2.2. Тактична медицина у надзвичайних ситуаціях: завдання та організація екстреної допомоги

Багато людей загинуло під час виникнення надзвичайних ситуацій та на війні. І це є неабияким досвідом у галузі військово-польової медицини та медицини катастроф. Інформація, подана нижче, відображає сучасну медичну практику, яка базується на даних, накопичених під час перебігу та ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій, а також на особистому досвіді працівників кафедри спеціальних дисциплін та організації професійної діяльності, які знаходились в зоні проведення ООС на Сході нашої держави.

Донедавна, більшість правоохоронних навчальних закладів проводили навчання лише з основ першої медичної допомоги, а аптечки в патрульних машинах не містили необхідних засобів для допомоги при проникаючих пораненнях [10, с. 232].

Більшість правоохоронців не горіли бажанням надавати навіть базову першу допомогу, якої вони були навчені. Вони були переконані, що невдала спроба надання будь-якої медичної допомоги буде їм надто дорого коштувати. Більше того, багато офіцерів отримували вказівки від керівництва не надавати медичну допомогу через імовірність судового переслідування, звільнення та/або ув'язнення.

Багато управлінь навчають офіцерів, як використовуючи травма-набори рятувати життя потерпілих, підозрюваних, колег-офіцерів та надавати самодопомогу. І сподіваються, що вони будуть забезпечувати належне медичне реагування за будь-яких умов [10, с. 141]

Загалом існує два типи ситуацій, при яких правоохоронець буде зобов'язаний надавати невідкладну медичну допомогу. Перший – людина потребує допомоги за відсутності загроз, наприклад, у випадку ізольованої дорожньо-транспортної пригоди. Інший – коли існує така загроза (пограбування банку, захоплення будинку чи випадок з активним вогнем).

Правоохоронців навчають, що тактична ситуація завжди важливіша будь-якої медичної допомоги, а головним пріоритетом для офіцерів, що відповідають

на ситуацію з активним веденням вогню, є швидка локалізація правопорушника чи їх угруповання та припинення вогню. Як тільки правопорушника буде нейтралізовано, у офіцерів виникне потреба зупинити критичну кровотечу у постраждалих.

Нажаль, патрульні офіцери часто не мають необхідного обладнання та рівня підготовки для адекватного надання допомоги при проникаючій травмі, до прибуття пожежних бригад та карет швидкої медичної допомоги. А це означає, що потерпілі інколи можуть залишатися тривалий час без отримання необхідного обсягу медичної допомоги. Також існує проблема, що пожежна бригада чи бригада швидкої медичної допомоги не ризикуватиме йти одразу в «червону» зону, якщо немає впевненості у достатньому рівні безпеки. У цей час правоохоронець чи потерпілий можуть стекти кров'ю [10, с. 72].

Навіть коли бригада швидкої медичної допомоги прибуває на місце події, певні непорозуміння можуть відтермінувати надання допомоги потерпілим. Крім того важлива інформація, необхідна для оцінки тяжкості ситуації та обсягу надання медичної допомоги, може бути не досить достовірною, з огляду на хаос на місці події.

Парадигма суспільних очікувань щодо надання правоохоронцями допомоги в невідкладних медичних станах змінилась. Минув час, коли поліцейські викликали по рації медичну допомогу, поки жертва чи навіть підозрюваний стікали кров'ю. Суспільство очікує, що офіцери будуть надавати допомогу і докладати максимум зусиль, аби врятувати життя [10, с. 87].

Вище керівництво правоохоронних органів також турбується про те, щоб офіцери могли допомогти собі та колегам у випадку поранення при виконанні службових обов'язків. Штаби правоохоронних органів, офіцери яких працюють у віддалених районах, особливо зацікавлені у проведенні розширених медичних тренувань, оскільки у районах, де ці служби працюють, час реагування швидкої медичної допомоги може бути значно довшим у порівнянні з містом. Відомо, що будь-яка затримка надання медичної допомоги може мати катастрофічні наслідки.

Запитання: «Яку медичну допомогу може надати офіцер-правоохоронець маючи мінімальні знання важкопораненому потерпілому?» - є цілком логічним, адже офіцери не можуть надати той же об'єм медичної допомоги, який може бути наданий бригадою швидкої медичної допомоги чи парамедиками. Однак, вже доведено, що швидке реагування належно тренованих офіцерів та оперативне надання ними першої медичної допомоги може врятувати життя. Подібні ситуації трапляються по всій країні, а таке реагування є настільки ефективним, бо досліджувалось експертами з невідкладної медицини [10, с. 231].

Згідно проведених досліджень, є три причини смерті, зумовлені проникаючою травмою, яким потенційно можна запобігти. Кожен з потенційно смертельних наслідків проникаючої травми може бути мінімізований людиною, яка надає допомогу, якщо вона пройшла навіть базові медичні навчання.

Неконтрольована кровотеча. Ці жертви стекли кров'ю, через відсутність втручання чи спроби зупинити кровотечу або ж втручання було виконано не належним чином, з прямим тиском на рану чи накладанням джгута.

Напружений пневмоторакс. Коли жертва отримала проникаюче поранення у грудну клітку, може виникнути прогресуюче накопичення кількості повітря. Зазвичай, внаслідок вогнепального чи ножового поранення. Повітря виходить з ушкодженої легені та рухається у простір між грудною стінкою та легенею, що називається плевральним простором.

Стан, що загрожує життю, настає коли повітря не може повернутись у легені та з кожним вдихом накопичується все більше повітря в плевральному просторі. Таким чином, формується односторонній клапан [10, с. 141].

Прогресивне зростання тиску повітря у плевральному просторі зміщує серце та магістральні кровоносні судини у протилежний бік грудної клітки та порушує відтік крові, що повертається до серця. Це призводить до гострої судинної недостатності та зрештою смерті, якщо оперативно не відреагувати.

Медичним засобом, що застосовується у даному випадку, є невідкладна голкова декомпресія стандартною голкою типу судинного катетера 14 розміру.

Суть полягає у встромленні голки у другий міжреберний проміжок по середньоключичній лінії та вивільнення повітря з плеврального простору. Дана маніпуляція перетворює напружений пневмоторакс у простий, який зазвичай не загрожує життю.

Порушення прохідності дихальних шляхів. У жертв з проникаючою травмою причинами порушення прохідності дихальних шляхів зазвичай є блювотні маси чи кров у дихальних шляхах або ж механічна обструкція зубними протезами чи стороннім тілом. Вогнепальне поранення в шию може зумовити виникнення гематоми, що поширюється, але це дуже рідкісне явище. Стан жертв без свідомості покращується від простого вставлення через ніс м'якої гумової трубки, що має назву -назофарингеальна трубка. Даний вид допомоги забезпечує тимчасову прохідність дихальних шляхів у більшості потерпілих [10, с. 267].

Одним з найсерйозніших проникаючих поранень грудної клітки є відкрита рана грудної клітки, внаслідок якої ушкодження самої легені спричинює її спадання. Жертва задихається, з рани часто витікає піниста кров. Якщо отвір у грудній клітині не буде закрито, легеня не зможе розкритись. Ці поранення потребують негайного накладання оклюзійної пов'язки або готової оклюзійної наклейки.

Так, основною причиною летальних випадків серед поліцейських та інших учасників військових операцій в 61 % випадків була артеріальна кровотеча з пораненої кінцівки, в 33 % — напружений пневмоторакс, в 6 % — травма дихальних шляхів, що потребувала своєчасного хірургічного лікування [10, с. 153].

Проведені дослідження дозволили розробити основні принципи тактичної медицини, що віддзеркалювали першочергові заходи для збереження життя поранених:

-зупинка зовнішньої кровотечі через накладання джгута, після перегляду протоколів надання екстреної медичної допомоги пораненим, для зупинки зовнішньої кровотечі рекомендовано

застосовувати кровоспинні засоби типу Celox (Велика Британія) або QuikClot (США);

- голкова торакастомія при напруженому пневмотораксі;

- назофарингеальна інтубація, конікопункція або трахеостомія у випадку порушення прохідності верхніх дихальних шляхів при щелепно-лицьовій травмі;

- знеболювання та інфузійна терапія.

Для реалізації наведених принципів визначають три зони, що відрізняються за видом та обсягом надання медичної допомоги відповідно до ступеня потенційної загрози [10, с. 34]:

Медична допомога на лінії вогню («гаряча зона»): територія знаходиться під ефективним ворожим вогнем, та існує найвищий ризик небезпеки. Обсяг медичної допомоги обмежено зупинкою масивної кровотечі, шляхом накладання джгута та витягання пораненого в безпечне місце. Медична допомога надається в порядку само-, взаємо- допомоги або підготовленими із питань надання медичної допомоги особами, у т.ч. молодшим медичним персоналом із медичною освітою. Обсяг надання допомоги обмежено особистою медичною аптечкою або медичною сумкою медичного працівника.

У Збройних силах деяких країн, у т.ч. США, Ізраїлю, застосовують різні типи кровоспинних джгутів, наприклад джгути типу Red Tip, Combat Application Tourniquet (С-А-Т), SWAT-Tourniquet тощо. Конструкція джгутів типу С-А-Т дозволяє накласти його на поранену кінцівку однією рукою. Для зручності та своєчасності застосування, джгут розташовують на грудній клітці поверх одягу та засобів захисту (бронезилет) так, щоб його можливо було легко витягнути будь-якою рукою [10, с. 231].

Медична допомога в укритті («тепла зона»): надають в укритті, ризик отримання вогнепальних поранень нижчий, але загроза ще зберігається. Обсяг надання медичної допомоги в «теплій зоні» характеризує обмеженість лікарських засобів, виробів медичного призначення, згідно з

табельним оснащенням, що застосовує бригада тактичних медиків. В «теплій зоні» здійснюють тимчасові зупинки зовнішньої кровотечі шляхом застосування кровоспинних препаратів, у т.ч. на основі хітозану, типу Celox. До особливостей використання наведеного препарату належить залежність його ефективності від щільності контакту з рановою поверхнею. З цією метою використовують багатофункціональні пов'язки типу Compressed Gauze, що дозволяють здійснити безпечний і достатній тиск на ранову поверхню.

В «теплій зоні» надання медичної допомоги здійснюють за протоколом ABC відповідно до табельного оснащення бригади екстреної медичної допомоги. На цьому етапі забезпечують підтримку функції дихання, накладають оклюзійну пов'язку при відкритому пневмотораксі, при напруженому пневмотораксі здійснюють дренивання плевральної порожнини в II міжребер'ї по середньоключичній лінії голкою великого діаметра та введення судин ного катетера (7–9 F), що обладнаний клапаном Геймліха, виконують іммобілізацію пошкоджених кінцівок транспортними шинами типу SamSplint. До відомих клінічних ознак напруженого пневмотораксу належать проникаюча рана грудної стінки, про що свідчить наявність характерного звуку всмоктування повітря в плевральну порожнину, тяжкий стан пораненого, відсутність дихальних шумів із боку рани, ознаки дихальної недостатності, синюшність шкірних покривів і розширення шийних вен [10, с. 122].

Медична допомога під час евакуації («холодна зона»): територія є безпечною для військовослужбовців і цивільних, у т.ч. персоналу екстреної медичної допомоги. У «холодній зоні» надають стандартний обсяг медичної допомоги відповідно до чинних протоколів із використанням табельних лікарських засобів і виробів медичного призначення. В «холодній зоні» можливі: усунення асфіксії шляхом відсмоктування слизу та крові з верхніх дихальних шляхів, введення повітропроводу, проведення інтубації трахеї, накладання трахеостомії, стабілізація показників гемодинаміки.

Показанням до проведення інфузійної терапії в «холодній зоні» визначено артеріальний тиск нижче 80–90 мм рт.ст. Згідно з рекомендаціями, у випадку транспортування до наступного етапу надання медичної допомоги впродовж однієї години, підтримку показників гемодинаміки здійснюють через проведення інфузій розчину Рінгера з лактатом або фізіологічного 0,9% розчину NaCl внутрішньовенно. При транспортуванні тривалістю понад одну годину, до початку евакуації розпочинають інфузійну терапію колоїдними та/або гемодинамічними розчинами, у т.ч. похідними гідроксіетилкрохмалю: haes-steril, інфукол, рефортан, hextend (США). Інфузійну терапію починають із низькоколоїдних розчинів або гіпертонічного розчину декстрану одразу після забезпечення функції дихання [10, с. 179].

При неконтрольованих кровотечах введення розчину Рінгера з метою підвищення показників артеріального тиску не рекомендовано, через ризик відновлення та збільшення кровотечі, у т.ч. внутрішньої.

На ранньому госпітальному етапі хірургічне лікування бойових ран здійснюють за такими принципами: первинні санації та хірургічна обробка рани. Стандартною процедурою ведення вогнепальної рани є остаточне її зашивання на 4–5-ту добу; проведення антибіотикотерапії; призначення протиправцевої та протигангренозної полівалентної сироватки; стабілізація кісткових уламків при вогнепальних переломах [10, с. 181].

При потребі застосування препаратів крові призначають свіжозаморожену плазму та донорську кров у співвідношенні 1 : 1.

Надання першої долікарської допомоги, відіграє важливу роль у процесі лікування потерпілого і часто вирішує подальший стан його здоров'я. В разі виникнення нещасного випадку, більшість людей не може ефективно надати допомогу потерпілому, у зв'язку з відсутністю відповідних знань, сильним емоційним хвилюванням, а також нездатністю приборкати страх. Інколи, наслідок нещасного випадку вирішують хвилини – життя або смерть, інвалідність або сприятливий результат. Крім того, травми часто трапляються в

таких умовах, коли немає можливості терміново викликати швидку допомогу або в перші хвилини скористатися допомогою лікаря. У таких випадках часто життя залежить від колег по роботі, друзів чи просто випадкових людей, що опинилися поруч, їхнього вміння надати потерпілому першу медичну допомогу до прибуття лікаря.

Нині військові операції в зоні ООС виконують розосереджені за місцевістю, незалежні один від одного підрозділи, які діють далеко від медичних закладів, а транспортування поранених тривале і часто із запізненням. Обмежений час, кількість медичного персоналу й обладнання для лікування важких травм – ситуація особлива, зважаючи на короткий термін для надання домедичної допомоги під час серйозних поранень. Кількість медичного транспорту для надання невідкладної допомоги та реанімобілів досить обмежена, а їхній парк потребує розширення, відповідно до міжнародних стандартів [10, с. 213].

Принципи організації екстреної медичної допомоги.

Згідно даних ВООЗ третина постраждалих під час катастроф мирного часу вимагає надання медичної допомоги за життєвими показаннями. За тими ж даними, кожен п'ятий серед загиблих на місці події міг бути врятований, аби своєчасно і правильно було надано першу медичну допомогу. Отримані під час катастроф ушкодження характеризуються значною кількістю множинних і поєднаних травм, комбінованих уражень, що супроводжуються травматичним і опіковим шоком, гострою крововтратою, асфіксією, синдромом тривалого стиснення. Такі пошкодження часто призводять до розвитку синдрому взаємного обтяження і супроводжуються психогенними реакціями, що ускладнює надання медичної допомоги. З вищезазначеного стає зрозумілою важливість надання домедичної допомоги та відповідальність, що лягає на рятувальників та інших осіб, які перебувають на місці катастрофи [10, с. 186].

Значна роль відводиться керівникам рятувальних робіт, які повинні забезпечити швидкість їх початку. Чим раніше почнуться рятувальні роботи і надання першої медичної допомоги, тим кращими будуть результати лікування.

Вдале вирішення завдань з організації медичного забезпечення населення під час аварій, катастроф і стихійних лих, у більшості випадків визначається основними принципами екстреної медичної допомоги (далі – ЕМД).

Домедична допомога – невідкладні дії та організаційні заходи, спрямовані на врятування та збереження життя людини у невідкладному стані та мінімізацію наслідків впливу такого стану на її здоров'я, що здійснюються на місці події особами, які не мають медичної освіти, але за своїми службовими обов'язками повинні володіти основними практичними навичками з рятування та збереження життя людини, яка перебуває у невідкладному стані та, відповідно до закону, зобов'язані здійснювати такі дії і заходи [10, с. 231].

Це визначення містить у собі дві складові: перша – невідкладні дії, які спрямовані на врятування та збереження життя людини, друга – організаційні заходи.

Приділимо увагу другій складовій – організаційним заходам, що необхідно вжити, відповідно до своїх службових обов'язків, з рятування та збереження життя людини, яка перебуває у невідкладному стані під час надзвичайної ситуації.

Організація ЕМД постраждалим у надзвичайних ситуаціях базується на таких основних принципах: організація та забезпечення функціонування системи екстреної медичної допомоги; управління силами і засобами; взаємодія - передбачає не лише узгодження об'єднаних дій органів і закладів охорони здоров'я, що входять до системи екстреної медичної допомоги, з аварійно-рятувальними службами та підрозділами центральних та інших органів виконавчої влади; своєчасність, безперервність і ефективність надання ЕМД постраждалим забезпечуються постійною готовністю сил і засобів служби ЕМД; достатність. Необхідна достатність сил і засобів ЕМД ґрунтується на науково-практичних обґрунтованих показниках, структурі санітарних втрат за найгіршим варіантом надзвичайної ситуації, що прогнозується, оцінці загальної і медичної обстановки [10, с. 223].

Медична розвідка зони НС полягає в попередньому визначенні чисельності населення, стану медичної служби, розвідки місцевості, наявності та стану доріг, водовідстійників та ін. Це забезпечується реалізацією централізованого і децентралізованого управління силами і засобами, які беруть участь у ліквідації надзвичайної ситуації.

6. **Захист.** Під час ліквідації наслідків катастроф, які виникають на АЕС або хімічно-небезпечних об'єктах, коли виникає небезпечне забруднення навколишнього середовища радіоактивними або сильнодіючими отруйними речовинами, поряд із заходами надання ЕМД постраждалим виникає необхідність захисту персоналу постраждалих об'єктів, ліквідаторів (рятувальників) та особистого складу бригад ЕМД від вражаючої дії цих чинників [10, с. 253].

7. **Навчання.** У зв'язку з можливістю перебування в зоні катастрофи різноманітних категорій населення (робочих, службовців, студентів, дітей, осіб похилого віку тощо) необхідна їх підготовка з метою оволодінням правилами домедичної допомоги у порядку само- і взаємодопомоги, основними способами і засобами індивідуального та колективного захисту від шкідливих для здоров'я чинників, що потрапили в навколишнє середовище.

Цей та попередні принципи розкривають сутність трьох фаз надання допомоги [10, с. 228]:

Перша фаза (ізоляція). Тривалість цієї фази визначається від моменту катастрофи до початку виконання рятувальних робіт (хвилини, години, добу). Вона характеризується тим, що допомога постраждалому населенню ззовні неможлива, масштаби лиха ще не оцінили, а незахищене населення проблему виживання вирішує шляхом надання само- та взаємодопомоги.

Друга фаза (порятунок). У цю фазу проводяться рятувальні роботи загонами, що прибувають з районів, які не постраждали від лиха, розгортаються медичні формування для надання невідкладної медичної допомоги, що здійснюють сортування і зосередження постраждалих за життєвими показниками, евакуацію. Тривалість цієї фази 10–12 днів.

Третя фаза (відновлення). Для постраждалих ця фаза починається після евакуації їх у безпечні райони, де є всі умови для повноцінного обстеження, подальшого лікування і подальшої реабілітації на рівні сучасних досягнень медичної науки і практики.

Завдання ЕМД постраждалим у НС. Рятування життя постраждалих і збереження здоров'я населення у районі лиха здебільшого залежить від чіткої взаємодії аварійно-рятувальних і медичних сил під час їхньої роботи у зоні лиха, а також від чіткої організації двох етапів надання допомоги.

Під час великих катастроф можливі такі основні види уражень різного ступеня тяжкості: – травматичні ураження: переломи кісток, зовнішні та внутрішні кровотечі, політравма, синдром тривалого стискання; – термічні опіки; – радіаційні ураження; – гострі хімічні отруєння; – психоемоційні розлади та реактивні психози; – загальне переохолодження та перенагрівання; – масові інфекційні захворювання; – поєднані та комбіновані ураження [10, с. 179].

Залежно від виду ураження заходи медичної допомоги постраждалим суттєво відрізняються як на місці катастрофи, так і на етапах медичної евакуації. Обсяг допомоги при цьому також різний залежно від часу та місця її надання, ступеня тяжкості ураження.

На першому етапі у районі лиха (катастрофи) проведення пошукових рятувальних робіт, введення розвідки, розшук, звільнення постраждалих з-під завалів, уламків, надання домедичної допомоги, винос, вивіз їх на тимчасові пункти збору проводиться, як правило, немедичним персоналом (рятувальниками), особами, залученими на добровільних засадах. Заходи з пошуку і порятунку постраждалих виконуються упродовж декількох годин або днів, що є неодмінною умовою збереження життя якомога більшої кількості постраждалих [9, с. 230]

На другому етапі надання невідкладної медичної допомоги на тимчасових пунктах збору виконують бригади «екстреної медичної допомоги» та інші формування медичної служби (персонал медико-санітарних частин

постраждалих об'єктів). Другий етап складається із сортування й евакуації постраждалих.

Сортування постраждалих - першочергове завдання служби медицини катастроф. Визначаються обсяг і вид медичної допомоги, можливість та черговість подальшої евакуації.

Медичне сортування – метод розподілення постраждалих на групи (категорії) за ознаками потреби в однорідних лікувально-профілактичних та евакуаційних заходах залежно від конкретної обстановки. Його призначення в тому, щоб забезпечити своєчасне надання медичної допомоги ураженим та їхню подальшу евакуацію.

Необхідність проведення медичного сортування обумовлена масовістю уражень унаслідок НС і неможливістю наявними медичними силами та засобами надавати своєчасно медичну допомогу всім постраждалим.

Види сортування. Залежно від завдань, які вирішуються у процесі сортування, прийнято виділяти два види сортування: а) внутрішньопунктове (проводиться з метою розподілу уражених на групи (залежно від характеру та тяжкості ураження) для встановлення черговості надання медичної допомоги, а також для визначення місця функції, де має бути надана допомога); б) евакуаційно-транспортне (проводиться з метою розподілу уражених на однорідні групи за черговістю евакуації, видом транспорту (автомобільний, залізничний, авіаційний тощо), положенням у транспорті (лежачи, сидячи) та визначення маршруту евакуації з урахуванням локалізації, характеру і тяжкості ураження. Вирішення цих питань здійснюється на підставі діагнозу та прогнозу) [10, с. 234].

Медичне сортування проводиться на основі даних зовнішнього огляду поранених (хворих), їх опитування, ознайомлення з медичною документацією (за її наявності), застосування нескладних методів дослідження та найпростішої діагностичної апаратури. Досвід військової медицини підтвердив можливість для лікаря сортування щодо ранених без зняття пов'язки, що особливо важливо в умовах масового надходження уражених.

В основу медичного сортування покладено три ознаки: лікувальна, евакуаційна та небезпека постраждалого для оточуючих.

За ознакою небезпеки для оточуючих постраждалих поділяють на три групи: 1) ті, що потребують ізоляції (психічні та інфекційні хворі); 2) ті, що потребують санітарної обробки (постраждалі з вогнищ ураження стійкими НХР, радіоактивними речовинами, педикульоз або з епідеміологічного вогнища); 3) усі інші постраждалі.

За лікувальною ознакою постраждалих поділяють на чотири групи: 1) постраждалі з важкими ураженнями та сумнівним прогнозом, медична допомога яким має бути надана за невідкладними показниками (зовнішня чи внутрішня кровотеча, відкритий чи клапанний пневмоторакс, асфіксія, шок, неповна травматична ампутація кінцівки, важкі опіки та ін.); 2) постраждалі з ураженнями середнього ступеня важкості та відносно сприятливим, за умови своєчасного надання кваліфікованої допомоги, прогнозом, медична допомога – відстрочена до надходження їх у лікувальний заклад; 3) постраждалі з легкими ураженнями або без видимих ознак ураження та сприятливим прогнозом, які підлягають стаціонарному обстеженню з подальшим, як правило, амбулаторним лікуванням чи без нього; 4) постраждалі, які мають несумісні з життям ураження та потребують догляду для зменшення страждань (агонізуючі) [10, с. 235].

Евакуація постраждалих. Комплекс заходів з винесення і вивозу постраждалих із зони НС, доставка їх на медичні пункти і до лікувальних закладів для надання своєчасної та необхідної медичної допомоги та лікування. Для евакуації використовують різні санітарно-транспортні засоби та всі види громадського транспорту, а також транспорт індивідуального користування. Транспортування (евакуацію) можна розділити на невідкладну (першої черги) – для постраждалих у стані, що загрожує життю, або з пошкодженнями, які під час затримки надання допомоги призводять до незворотних наслідків, і відстрочену (другої черги) – для постраждалих, затримка евакуації у яких не приведе до розладу життєво важливих функцій організму. Маршрут, за яким

здійснюється вихід, винос і транспортування уражених, має назву «шлях медичної евакуації» [10, с. 176].

Керівництво цією роботою покладається на представників територіальних комісій з надзвичайних ситуацій.

За евакуаційною ознакою постраждалі поділяються на три групи: постраждалі, які потребують евакуації на наступний етап першочергово спеціалізованим медичним транспортом (група 1 за лікувальною ознакою) з продовженням надання медичної допомоги під час транспортування; постраждалі, які можуть бути евакуйовані в другу чергу транспортом (група 2 за лікувальною ознакою) без супроводу медичного працівника; постраждалі, які евакуюються в останню чергу додатково залученим транспортом (група 4) або своїм ходом (група 3) [10, с. 112].

Якщо НС склалася поза межами великого населеного пункту, перша за евакуаційною ознакою група на етапі кваліфікованої медичної допомоги доставляється до найближчих стаціонарів, якими швидше за все стануть ЦРЛ.

У першу чергу, допомоги та виносу потребують: діти, уражені з невстановленою зовнішньою чи внутрішньою кровотечею, постраждалі у стані шоку, асфіксії, з СТС; ті, що перебувають у судомному стані, без свідомості, з проникаючим пораненням у порожнину живота, грудей; що перебувають під впливом факторів, які обтяжують ураження (палаючий одяг, наявність СДОР на відкритих частинах тіла та ін.) [10, с. 238].

Для оформлення результатів сортування на першому етапі медичної евакуації використовуються такі документи: 1. Медична картка первинного обліку уражених з відривними сигнальними смугами. Наявність таких смуг не тільки сприяє більш успішній реалізації результату сортування на цьому етапі, але й забезпечує інформування наступного етапу медичної евакуації, вказуючи, на якого ураженого потрібно звернути увагу першочергово. Цим досягається наступність у сортуванні між етапами. 2. Сортувальні кольорові марки. Чіпляють їх до одягу, до ручки нош ураженого. Марки є покажчиком – куди та в яку чергу мають бути направлені уражені. Цифри на марці (1, 2) свідчать про

черговість надання медичної допомоги або евакуації. Червоний колір відповідає групі 1 за лікувальною ознакою, жовтий – групі 2 за лікувальною ознакою, зелений – групі 3 за лікувальною ознакою, чорний – групі 4 за лікувальною ознакою. 3. Евакуаційний паспорт (для транспортного засобу, на якому відбувається перевезення потерпілих). В евакуаційному паспорті відображають відомості про профіль уражених, які перебувають у транспорті, про їх кількість, а також носилкових та сидячих, час відправлення та прибуття транспорту.

Надзвичайні ситуації класифікують за характером походження, ступенем поширення, розміром людських втрат і матеріальних збитків [10, с. 161].

Залежно від характеру походження подій, що можуть зумовити виникнення надзвичайних ситуацій на території України, визначають такі види надзвичайних ситуацій: – техногенного характеру; – природного характеру; – соціального характеру; – воєнного характеру.

Надзвичайна ситуація техногенного характеру – порушення нормальних умов життя та діяльності людей на окремій території чи об'єкті на ній або на водному об'єкті унаслідок транспортної аварії (катастрофи), пожежі, вибуху, аварії з викиданням (загрозою викидання) небезпечних хімічних, радіоактивних і біологічно небезпечних речовин, раптового руйнування споруд; аварії в електроенергетичних системах, життєзабезпечення, системах телекомунікацій, на очисних спорудах, у системах нафтогазового промислового комплексу, гідродинамічних аварій тощо [10, с. 266].

Медико-тактична характеристика надзвичайних ситуацій – це комплекс факторів, які впливають на організацію медичного забезпечення постраждалих та складається на підставі отриманих оперативно-тактичних, медичних та кліматогеографічних даних у вогнищі ураження.

Основні вражаючі чинники ураження у надзвичайних ситуаціях:

Динамічні (механічні). Ураження ударною хвилею вибуху за рахунок: надлишкового тиску у фронті ударної хвилі – безпосередній вплив механічної сили на тіло людини; швидкісного напору – відкидання людини з наступним його падінням; вторинних уламків, що утворюються в результаті руйнівної дії

ударної хвилі на об'єкти зовнішнього середовища. Механічні травми виникають також під час землетрусів, смерчів, селів, транспортних катастроф, аварій, на виробництвах тощо.

Термічні. Вплив високих температур (світлове випромінювання, пожежі та ін.) Зумовлює виникнення загального перегрівання організму, термічні опіки; вплив низьких температур – загальне переохолодження організму і відмороження;

Радіаційні. Є наслідком аварій на радіаційно-небезпечних об'єктах. У результаті впливу іонізуючого випромінювання на організм можуть розвинути променева хвороба (гостра і хронічна), променеві опіки шкіри, ураження внутрішніх органів – при попаданні радіоактивних речовин в організм через дихальні шляхи, шлунково-кишковий тракт [10, с. 183].

Хімічні (сильнодіючі отруйні речовини, промислові отрути та ін.) Впливають на людей при хімічних аваріях, викликаючи різноманітні (за характером і тяжкості) ураження.

Біологічні (бактеріологічні) чинники (токсини, бактерії і то-що), викид і розповсюдження яких можливий під час аварій на біологічно небезпечних об'єктах, що може призвести до масових інфекційних захворювань (епідемії).

Заходи домедичної допомоги, що надаються постраждалим безпосередньо на місці катастрофи, мають головною метою – рятування життя постраждалим, стабілізацію основних функціональних систем організму, зважаючи на необхідність у найкоротші терміни їх транспортування до лікарні. Протягом декількох хвилин рятувальник повинен провести огляд постраждалого та надати медичну допомогу в обсязі даного етапу відповідно стану потерпілого, насамперед, за життєвими показниками. Первинний огляд постраждалого, а разом з цим і оцінка важкості його стану, базується на об'єктивному встановленні зовнішніх ушкоджень та можливому стані основних функціональних систем організму, насамперед, дихальної, серцево-судинної, центральної та периферичної нервової систем, можливості ушкодження внутрішніх органів та внутрішньої кровотечі [10, с. 118].

Первинний огляд одного постраждалого рятувальник повинен здійснити протягом 40 секунд. При цьому доцільна така послідовність огляду, в ході якої здійснюються і невідкладні медичні заходи з рятування життя пацієнта:– ревізія порожнини рота та верхніх дихальних шляхів з одночасним видаленням сторонніх тіл та відновленням функції зовнішнього дихання за допомогою повітревду або «із рота до рота». Першочерговість цього заходу визначається небезпекою для життя постраждалого внаслідок порушення дихання; – визначення цілісності кровоносних судин та одночасна зупинка зовнішньої кровотечі, в першу чергу, артеріальної (стискаюча пов'язка); – оцінка стану серцево-судинної системи шляхом підрахунку пульсу. Відсутність пульсації променевих артерій свідчить про зниження АТ нижче 80 мм рт. ст., що побічно може вказувати на внутрішню кровотечу та шок і орієнтує медперсонал на проведення відповідних заходів медичної допомоги; – встановлення мовного контакту з постраждалим з одночасним визначенням активних і пасивних рухів кінцівок; – оцінка стану органів відчуття: органів зору, слуху, шкірної та больової чутливості, суглобово-м'язового відчуття. На ступінь тяжкості вказує відповідна реакція очей: обстежуваний розплющує очі на звернену до нього мову, реагує на больові подразнення або взагалі не реагує на зовнішні дії [9, 10].

Медичну допомогу, в першу чергу, надають тим, хто має недостатність дихання, кровообігу, стан шоку, підозру на внутрішню кровотечу, політравму, синдром тривалого стиснення. Зазначимо, що з пункту тимчасового збору мають бути евакуйовані всі постраждалі незалежно від ступеня тяжкості. Важкопоранені мають бути евакуйовані в першу чергу.

При наданні екстреної медичної допомоги (ЕМД) постраждалим особливого значення набуває фактор часу, що пов'язано з необхідністю надання невідкладної допомоги одночасно багатьом постраждалим за короткий час. Тому оптимізація строків ЕМД можлива лише при організації чіткої роботи етапів медичної евакуації, наступності та послідовності виконання лікувальних заходів.

Отже, проведені дослідження свідчать, що близько 18 % смертельних наслідків бойової травми є потенційно превентивними; серед превентивних смертельних випадків під час бойових дій визначають три основних: 1) зовнішня кровотеча з рани кінцівки (61 %), 2) напружений пневмоторакс (33 %), 3) порушення прохідності дихальних шляхів (6 %); з метою реалізації першочергових заходів щодо збереження життя внаслідок бойової травми військовослужбовці мають бути забезпеченими сучасним кровоспинним джгутом і кровоспинним препаратом на основі хітозану, багатофункціональною пов'язкою типу Compressed Gauze та індивідуальним перев'язувальним пакетом [10, с.193].

Розробка та впровадження принципів тактичної медицини є однією із складових цивільно-військового співробітництва. Особовий склад військовослужбовців, правоохоронців та цивільне населення мають бути навчені основним принципам надання першої допомоги пораненим, адже це збереже багато життів.

2.3. Використання службових собак у правоохоронній діяльності

У період Другої світової війни застосовувались: - їздові і санітарні собаки, коли через щільний вогонь санітари не могли дістатись до поранених, яким термінова була необхідна медична допомога. Собаки підповзали до пораненого і підставляли йому медичну сумку, чекали, поки людина перев'яже рану, а потім прямували до інших поранених, відрізняючи померлих від живих, які втратили свідомість. Останнім вони лизали обличчя, поки вони не прийдуть до тями, а під час зими гріли їх своїм диханням; - собаки-міношукачі могли знешкодити міни, фугаси та інші вибухові речовини; - собаки-зв'язківці, які в бойових умовах, інколи — через непрохідні для людини місця, доставляли повідомлення і прокладали кілометри телефонних дротів, незважаючи на поранення; - собаки-винищувачі танків оснащувались сідлом з вибухівкою та проникали під днище (найбільш уразливе місце) танка, одночасно починав діяти механізм скидання, який активував детонатор, і внаслідок вибуху танк

був знищений, на жаль, інколи механізм скидання давав збій, що призводило до гибелі тварин; - диверсійні собаки (розвідники та безпосередньо диверсанти), для виведення з ладу залізничних шляхів і рухомих складів. Для цього, на спині собак закріплювали роз'ємні бойові в'юки, вони повинні були проникнути до залізничного полотна, смикнути за важіль звільнення від сідла та залишити вантаж з метою вчинення диверсії; - собаки розвідувальної служби супроводжували розвідників, забезпечуючи успішний прохід через передові позиції ворога Вони виявляли приховані вогневі точки, засідки та інші загрози, працюючи швидко, чітко та беззвучно; - сторожові собаки були невід'ємною частиною бойової охорони та застосовувались з метою виявлення ворога вночі і в негоду, вказуючи на небезпеку безшумно (натягом повідця чи поворотом тулуба) [28, с. 141].

Кінологічні служби та підрозділи існують при Національній поліції України, Національній гвардії України, Державній прикордонній службі, Державній служби України з надзвичайних ситуацій, в них собаки є невід'ємними від своїх провідників — кінологів. Перед ними поставлені різні завдання, вони виконують різноманітні функції з однією спільною метою — забезпечення публічного прядку та безпеки. Основне призначення кінологічної діяльності в системі правоохоронних органів полягає насамперед у тому, щоб сприяти співробітникам цих структур у підвищенні ефективності їх діяльності щодо запобігання, припинення, розкриття і розслідування злочинів, шляхом використання при цьому спеціальних знань кінологів, а також умілого застосування ними службових собак як спеціального засобу.

В даний час, всупереч значному розвитку і застосуванню спеціальних технічних засобів, службові собаки є одними з кращих засобів, що застосовуються по виявленню зброї, вибухових речовин та пристроїв, наркотичних засобів, сприяють розкриттю тяжких злочинів. Часто точність техніки колосально поступається пальмі першості чутливості нюху собаки, і замінити службову тварину з багатьох напрямків діяльності в роботі правоохоронних органів поки не надається за можливе [28, с. 180].

У зв'язку зі складною оперативною обстановкою, актуальність використання фахівців-кінологів зі службовими собаками не тільки не втрачає свою значимість, а навпаки, знаходить все більше застосування і розвиток.

Службові собаки, в діяльності правоохоронних органів можуть застосовуватись у наступних напрямках:

1). розшук по запаховим слідам людини (слідова робота). Як правило, собаки, підготовлені за даним напрямком, застосовуються при розкритті крадіжок, зґвалтувань, вбивств, грабежів, розбоїв та пошуку зниклих безвісти;

2). охорона громадського порядку та забезпечення громадської безпеки. По даному напрямку діяльності, як правило, готуються собаки для патрульно-постової служби поліції [28, с. 218].

В якості цільових речовин, при підготовці собак використовуються як натуральні наркотичні засоби, так і їх запахові реквізити (імітатори). До речі, в суспільстві сформувалась така вигадка, нібито службових собак вводять в «залежність» від наркотиків, щоб вони їх шукали. Це не так. Для навчання собаки використовуються два способи: харчова мотивація і гра. У кожній собаки є улюблена іграшка, припустимо, м'ячик. Якщо кінолог її сховає, то собака шукає його за запахом. Потім до запаху м'ячика додається запах наркотиків. Згодом собака запам'ятовує і зникає до нього. Далі до нового запаху додається більш інтенсивний запах [28, с. 142].

Зважаючи на перелік факторів, що сприяють посиленню обороноздатності країни, кінологія посідає не останнє місце і відіграє важливу роль у забезпеченні правопорядку. Службові собаки беруть участь у:

- оперативно-розшукових та профілактичних заходах, які проводяться іншими органами виконавчої влади чи військовими формуваннями, за спільно розробленими планами;

- огляді місця події з метою виявлення предметів, що можуть використовуватись як речовий доказ;

- припиненні кримінальних правопорушень, забезпеченні публічної безпеки та порядку;

- охороні прав і свобод людини, об'єктів і територій державної, приватної та інших форм власності, а також установленні місцезнаходження безвісти зниклих та безвісти відсутніх;

- складі слідчо-оперативних груп і під час проведення антитерористичних заходів;

- переслідуванні, затриманні особи, яка підозрюється у вчиненні кримінального правопорушення, а також її подальшому конвоюванні;

- пошуку вибухівки, вибухових пристроїв та вогнепальної зброї, наркотичних засобів, наркотичних речовин та прекурсорів, пошуку трупів чи їх залишків, тощо та розшуку людей (правопорушників) за запаховими слідами;

- патрулюванні, а також за необхідності у відбитті нападу на особу та (або) поліцейського [28, с. 184-185].

Використання службових собак дозволяє не тільки значно скорочувати людські ресурси, але й всіляко посилює надійність охорони, оскільки за своїми природними даними, будучи озброєна тонким чуттям, слухом та чудовим зором, собака є важливим і незамінним фактором збереження пильності.

2.4. Картографія та орієнтування: використання в діяльності правоохоронних органів

Для підготовки фахівців в галузі правоохоронної діяльності неабияке значення набувають знання з картографії та орієнтування, науки, яка формує геопросторову грамотність та географічну, соціально-економічну, топографічну компетенцію, що значним чином і формує фундаментальні знання фахівця відповідного напрямку.

Знання з картографії набуваються послідовно, із ознайомлення з сучасним визначенням картографії як високотехнологічної науки, її інтеграції із новітніми нано і космічними технологіями, надається новітнє обґрунтування власне карти як інтелектуальної і технологічної моделі місцевості, вивчаються класифікаційні ознаки картографічних моделей: планів, карт, атласів.

Для правильного читання карт укладаються спеціалізовані та тематичні картографічні банки та бази даних (бібліотеки) умовних позначень. Особливості їх конструювання, проектування та моделювання у середовищі тематичного навантаження.

Сучасним технологічним напрямком сучасної картографії є геоінформаційні системи та технології, супутникові системи навігації, робота навігаторів та геолокаційні особливості роботи гаджетів. Розглядається питання роботи і формування змісту картографічних ресурсів та сервісів мережі Інтернет.

В ході вивчення картографії студенти отримують теоретичні знання та набудуть практичні навички із традиційного й сучасного орієнтування на місцевості за допомогою новітніх технічних засобів (навігаторів) та без них, вмітимуть здійснювати підбір номенклатури карт заданого району, оформлювати заявку на отримання необхідної номенклатури карт, готувати карту до роботи, визначати координати свого місцезнаходження та місцевих предметів, визначати кути напрямків по компасу та карті, визначати абсолютні та відносні висоти, поля невидимості, крутизну схилів, відстані на карті та на місцевості, читати карти та складати плани і схеми місцевості, місця події.

За даними ООН, до 2050 р. 68% населення нашої планети проживатиме у містах. Причому вже до 2030 р. у світі існуватиме 43 мегаполіси з населенням понад 10 млн. осіб [3, 5].

В Україні ж на початок 2018 р. співвідношення міського і сільського населення становило відповідно (у млн. осіб) як 29,4 : 13 [31].

Тобто у нашій державі чисельність міського населення у 2,3 рази більша за чисельність сільського населення. Ця обставина вказує на те, що своєрідним трендом розвитку сучасного суспільства є розширення урбанізованого середовища (мегаполісів, міст), що у свою чергу позначається не лише на соціальній, економічній, демографічній, гуманітарній сферах, а й на громадській безпеці й правоохоронній сфері. Є усі підстави стверджувати, що зі збільшенням чисельності населення у містах проблема злочинності з кожним

роком лише загострюватиметься. Це стосується не лише світових мегаполісів (Шанхай, Карачі, Пекін, Лагос, Делі, Токіо, Нью-Йорк, Сан-Паулу, Сеул, Мехіко, Мумбаї та ін.), а й більшості великих міст України.

У містах нашої держави вчиняється більшість традиційних злочинів, до яких прийнято відносити крадіжки, грабежі, розбої, умисні вбивства, нанесення тілесних ушкоджень різного ступеня тяжкості, хуліганства, угони автотранспорту тощо. Наприклад, у 2018 р. на питому вагу перелічених вище злочинів загальнокримінальної спрямованості припадало 53 % від усієї злочинності в Україні [5, 6].

Концентрація вказаних злочинних проявів на відносно обмеженому міському просторі може істотно загрожувати громадянам та захисту їх конституційних прав. Для контролю рівня злочинності, підвищення безпеки проживання у містах й удосконалення ефективності правоохоронної діяльності останнім часом у багатьох країнах світу застосовуються сучасні технології. Їх окремою складовою є геоінформаційні системи візуалізації злочинності, які у кримінології частіше називаються картографуванням злочинності. Актуальність зазначеної проблематики полягає, окрім іншого, у її малодослідженості у вітчизняній кримінологічній літературі й перспективності більш широкого використання правоохоронними органами для запобігання злочинності в Україні

Картографування злочинності у широкому розумінні є способом візуалізації злочинності. У вузькому значенні картографування злочинності являє собою діяльність правоохоронних органів та інших суб'єктів, пов'язану зі створенням спеціальних карт (геоінформаційних систем), на яких на підставі офіційної статистичної кримінальноправової інформації здійснюється оцінка топографії місцевої злочинності для підвищення ефективності роботи органів кримінальної юстиції й зменшення віктимізації населення.

Як показує практика зарубіжних країн та України, суб'єктом цієї діяльності є здебільшого правоохоронні органи. Рідше, різноманітні карти

злочинності створюються журналістами при підготовці відповідних репортажів, окремими вченими у перебігу наукової діяльності.

Візуалізація злочинності є засобом так званого таргетінгу (target (від англ.) – ціль, мішень, об'єкт; або targeting – націлювання). Цей процес пов'язується із визначенням об'єкту запобіжного впливу, який частіше за все зводиться до певного фізичного простору, місцевості, де часто вчиняються різні злочини (житлові квартали, вулиці, будинки). Таргетінг із використанням картографування злочинності сприяє адресності запобіжних заходів й підвищує ефективність діяльності органів поліції. З його використанням упроваджуються різні програми профілактики, такі як, наприклад, проект «Гарячі точки» (Hot Spots), що здійснюється до теперішнього часу в США. Загалом картографування злочинності не є новим напрямом правоохоронної діяльності. Перші згадки про такий спосіб візуалізації злочинності припадають на першу половину XIX ст. Так, у 1829 р. французькі науковці А. Балбі й А.-М. Гуеррі створили карту під назвою «Стан освіти і кількість злочинів». Вони намагались у такий спосіб віднайти взаємозв'язок рівня освіти з рівнем майнових і насильницьких злочинів у Франції того часу.

Поштовхом до картографування злочинності стала наукова діяльність так званої чикагської соціологічної школи у США у 30-х рр. XX ст. Група учених під керівництвом Р. Парка за допомогою створених карт продемонструвала зв'язок злочинності зі ступенем дезорганізації американських міст. Соціолог Ф. Трешері створив спеціальну карту, на якій визначив найбільшу активність банд Чикаго. Це дало йому підстави зробити висновок, що банди найчастіше вчиняють злочини там, де присутність поліції є мінімальною [59].

Тобто історія картографування злочинності нараховує майже 200 років. Картографування злочинності нерідко здійснюється для проведення оперативно-розшукових заходів. Наприклад, до певного періоду реальні дані щодо показників злочинності були засекречені. Звідси у науковців не було можливості створювати відповідні карти злочинності. Однак це не означає, що вони не формувались окремими міліцейськими відділами, слідчооперативними

групами при розслідуванні резонансних і серійних злочинів. Аналіз сучасної практики профілактики злочинності у західних країнах світу дозволяє стверджувати, що картографування злочинності є поширеним заходом, що реалізується у межах стратегії зменшення можливостей учинення злочинів. На відміну від XIX і навіть XX століть наразі вказаний процес має зовсім інший вигляд.

Картографування пов'язується із використанням сучасних технологій, комп'ютерів, штучного інтелекту, спеціального програмного забезпечення, графічних редакторів, які у сукупності дозволяють створювати новітні геоінформаційні системи. Вони здатні майже у режимі реального часу оцінити топографію злочинності у конкретній місцевості. Базисом для створення карт злочинності є GIS-технології (ГІС – геоінформаційна система). Вони являють собою систему збору, зберігання, обробки інформації для її подальшого використання у певних цілях шляхом візуалізації на певній місцевості.

Останні 10 років електронні системи візуалізації застосовуються органами поліції для підтримки роботи оперативних поліцейських підрозділів, тактичного відображення злочинності на відповідних територіях, її аналізу з метою стратегічного планування діяльності правоохоронних органів й короткострокового прогнозування злочинності. Подібні технології широко застосовуються також в економіці, соціології, геології, землеустрої, на транспорті. Без ГІС-технологій не уявляється діяльність сучасних збройних сил і підрозділів спеціального призначення багатьох країн світу. Наприклад, у США у воєнних цілях створене Національне агентство геопросторової розвідки (National Geospatial-Intelligence Agency – NGA), на яке покладаються завдання щодо збору, аналізу й інтерпретування зображень, отриманих з безпілотних літальних апаратів, супутників та інших каналів по всьому світу. Причому найближчим часом керівництвом цієї організації планується максимально автоматизувати аналітичну діяльність шляхом часткової заміни існуючого персоналу системами штучного інтелекту, які оброблятимуть 75 % отриманої інформації [4].

Як бачимо, сучасна ефективна аналітична діяльність у сфері оборони і національної безпеки не уявляється можливою без застосування відповідних технічних інновацій. Наведемо конкретні приклади застосування ГІС-технологій у сфері запобігання злочинності у різних країнах світу. Однією з найбільш сучасних і повних геоінформаційних систем (карт) злочинності у США є сервіс «Громадська карта злочинності» (Community Crime Map). Вона являє собою автоматизовану систему збору даних поліцейської статистики про злочинність у більшості штатів. Карта дозволяє ознайомитись із найбільш поширеними злочинами на рівні держави, штату, міста і навіть окремого району. Є можливість вивчити топографію як усієї місцевої злочинності, так і за найбільш поширеними кримінальними посяганнями (убивства, крадіжки зі зломом, грабежі, угони автотранспорту, зґвалтування та ін.). Цей сервіс дозволяє також дізнатись про розташування міських департаментів поліції і поліцейських відділів [1].

Ще одна геоінформаційна система, яка дозволяє вивчити особливості топографії злочинності у США, називається «Звіти про злочинність» (Crime Reports). Її база сформована на підставі даних про злочини понад 1 тис. поліцейських відділів поліції по усій країні. Причому кримінально-правова статистика може оновлюватися у цьому сервісі щогодини, щодня, найрідше – щотижня. Основу звітності цієї карти становить звітність про так звану індексну злочинність, яка включає убивства, зґвалтування, напади за обтяжуючих обставин, грабежі, крадіжки, у тому чи слі зі зломом, угони автомобілів, умисні підпали. Користувачі сервісу можуть не лише з'ясувати точне місце вчинення певного злочину, а й ознайомитись із даними про самого злочинця (його фото, раса, стать, вік, ріст, вага, колір волосся). Американці у разі відсутності даних про злочинність за місцем їх проживання мають право звернутись до свого шерифа з метою надання статистичної звітності до сервісу «Звіти про злочинність». Більше того, громадяни можуть помічати власноруч місця, де за їх інформацією, було вчинено певний злочин. Такий факт додатково перевіряється місцевим відділом поліції, і якщо він буде

підтверджений, то за результатами розслідування цього злочину карта оновиться [6].

У США є не лише геоінформаційні системи, які дозволяють ознайомитись із топографією злочинності на загальнодержавному рівні. Існують подібні сервіси, що узагальнюють такі відомості на рівні окремих міст. Одним з таких є карта з назвою «Карта злочинності Нью-Йорку» (NY Crime Map). З використанням статистики про злочини департаменту поліції цього міста надається візуалізація злочинності одним із трьох способів: за криміногенністю окремих районів; за локалізацією злочинності або окремих злочинів – територія міста покривається колами, які позначають місця кримінальних посягань; за ступенем криміногенності – ділянки вулиць і житлових кварталів міста мають різні відтінки червоного). Дослідити топографію злочинності за цією картою можна протягом періоду, що не перевищує двох років [5].

Необхідно підкреслити, що карти злочинності значно спрощують органам поліції діяльність із запобігання злочинності, базуючись на принципах і вимогах ситуаційної й просторової профілактики. Прикладом може слугувати перевірена на практиці теорія американського соціолога Е. Папакрістоса, який працює в Єльському університеті (м. Нью-Гейвен, штат Коннектикут США). Учений, на підставі вивчення топографії злочинів у Чикаго, пов'язаних із застосуванням вогнепальної зброї, обґрунтував гіпотезу про те, що потенційність стати жертвою умисного вбивства залежить не від таких традиційних соціально-демографічних показників, як вік, стать чи рівень доходів, а здебільшого – місця проживання, соціального оточення.

Науковець зазначає, що насильство можна порівняти з гемоконтактним патогеном. Як і хвороба, насильство поширюється за певними законами. Члени однієї соціальної мережі з більшою ймовірністю здійснюють на певній території одні й ті ж ризиковані речі (носять із собою зброю або вчиняють різні злочини). Це і підвищує ризик їх насильницької смерті. Учений вивчив поліцейські досьє і дані про вбивства, що відбулись у Чикаго протягом 2006–2011 рр. на території площею у 6 кв. миль, оскільки на ній вчиняється

найбільша кількість цих злочинів. Результати дослідження показали, що 6 % населення так чи інакше брали участь у 70 % убивств і майже всі досліджені особи так чи інакше мали справу з поліцією або державною системою охорони здоров'я. Крім того, для цієї найбільш віктимної групи осіб ймовірність стати жертвою вбивства перевищує середні показники по країні аж у 9 разів. На теперішній час указана теорія Е. Папакрістоса широко використовується поліцією Чикаго.

У новій програмі профілактики злочинів правоохоронці застосовують так званий мережевий аналіз для виявлення 20 мешканців певного кварталу, в яких прослідковується найвищий рівень потенційності стати вбивцею чи жертвою цього злочину. Відповідна інформаційна система наповнюється даними про місця, де фіксується найбільша кількість учинених злочинів, та про осіб, які вже притягались до кримінальної відповідальності. У підсумку, представлена високотехнологічна інформаційна система дозволяє поліції не лише складати карти злочинності міста, а й прогнозувати вчинення злочинів на певній території, визначати осіб із найбільшою потенційністю стати злочинцем. Високі результати у сфері картографування злочинності у США й складання на цій основі відповідних прогнозів досягаються завдяки функціонуванню спеціальних дослідницьких центрів: Міжнародної асоціації аналітиків злочинності (International Association of Crime Analysts – IACA) та Національного інституту юстиції (National Institute of Justice – NIJ). Подібні інформаційні системи з назвою «Predictive Policing – PredPol» (Прогнозна поліцейська діяльність) функціонують не лише у США, а й у ФРН, Великій Британії. Поліція Японії серйозно зацікавилась технологією штучного інтелекту щодо обробки великого масиву даних, які можна використати для прогнозування злочинності й складання сучасних геоінформаційних систем візуалізації злочинності. Цю технологію планується впровадити в Японії на експериментальній основі до 2020 р. Так, система PredPol охоплює дані про: вид, дату, час й місце вчиненого злочину. Обробка цієї інформації за спеціально розробленим алгоритмом дозволяє складати спеціальні карти злочинності й

формувати маршрути поліцейських патрулів. Зазначена програма є ефективною, адже дозволяє істотно скорочувати рівень грабежів до 50 %, крадіжок зі зломом – до 70 %. Заслуговує на увагу й карта злочинності Великої Британії, з якою можна ознайомитись на офіційному сайті поліції цієї країни. Вказана карта дозволяє вивчити поширеність: правопорушень, крадіжок (кишенькових, вело сипедів, з магазинів, інших видів), грабежів, підпалів, зберігання зброї, хуліганств, викрадень автотранспорту, насильницьких злочинів, зґвалтувань та ін. Топографію злочинності за цією геоінформаційною системою можна дослідити за останні 3 роки. Також у користувачів карти злочинності Великої Британії є можливість вивчити топографію злочинності у радіусі однієї милі (1,6 км) від вказаної точки або дослідити особливості злочинності на самостійно визначеній території. Аналогічна карта злочинності є й у поліції Лондона. Інтерфейс цієї карти може мати два види. Спрощений вигляд карти дозволяє вивчити місцеву злочинність в одному з адміністративних районів столиці вказаної держави: ознайомитись з коефіцієнтом інтенсивності злочинності у розрахунку на 1 тис. населення; отримати інформацію про кількість учинених майнових й насильницьких злочинів. Найбільш криміногенні місця Лондона позначаються на цій карті червоними колами. Ускладнений інтерфейс представляє райони Лондона різним кольором (від світло-зеленого до темно-синього), що відповідає певному рівню криміногенності. Топографію злочинності за цією картою можна дослідити за останні 7 років як за її загальним рівнем, так й за кількістю окремих злочинів. Також у користувачів зазначеної геоінформаційної системи є можливість дізнатись про: напрями зменшення віктимізації від різних злочинів шляхом перегляду відповідних відеороликів чи ознайомлення з текстовою інформацією на цю тематику; адреси найближчих відділів поліції; поліцейських констеблів за місцем проживання тощо. Урахування топографії злочинності у Великій Британії, яка досліджується, у тому числі, з використанням картографування, дозволяє запроваджувати доволі ефективні запобіжні програми на кшталт «Повторна віктимізація – шлях до скорочення». Зокрема, у

м. Манчестер було вивчено топографію крадіжок зі зламом, на підставі чого виокремлено найнебезпечніші райони, в яких було посилено поліцейське патрулювання. Окрім цього, місцевою владою була проведена відповідна робота зі зменшення віктимізації населення указаних районів. Після дворічної плідної роботи упродовж 2009–2011 рр. у Манчестері рівень крадіжок зі зламом зменшився на 38 %. Картографування злочинності має місце й в інших країнах світу. Наприклад, в японському м. Осака було розроблено мобільний додаток до смартфонів. Він дозволяє мешканцям цього міста ознайомитись із картою місцевої злочинності, що формується на підставі поліцейської статистики. Це дозволяє японцям у режимі on-line відслідковувати рівень та поширеність різних кримінальних посягань, що вчиняються у конкретних районах. Завдяки вказаній програмі досягається належний рівень кримінологічної поінформованості японців, а також знижується їх віктимізація.

Щодо України, то картографування злочинності у тому виді, в якому воно функціонує за кордоном, існує лише кілька років. Уперше детальна геоінформаційна система злочинності м. Києва була представлена пересічним громадянином у 2013 р. (19) Візуалізація злочинності – карта криміногенності. URL: <http://2013.socialboost.com.ua/ideas/view/2261> (дата звернення: 11.01.2019). Керівництвом МВС м. Києва вона була визнана вдалою й такою, що потребує подальшого упровадження у діяльності правоохоронних органів. Повноцінна карта злочинності у нашій державі за стандартами перелічених західних країн світу розроблена фахівцями Департаменту інформаційно-аналітичного забезпечення Головного управління Національної поліції України у Харківській області. Вона функціонує з 2016 р. і, за словами її розробників, допомагає розкрити резонансні злочини, затримати злочинців й підвищити ефективність роботи патрульної поліції м. Харкова.

У 2017 р. при МВС України створено Управління кримінального аналізу Національної поліції України. Його діяльність спрямовуватиметься на накопичення і зберігання кримінально-правових статистичних даних та іншої оперативно-розшукової інформації, яка збирається різними поліцейськими

підрозділами. Це дозволить створити з використанням таких відомостей повну карту злочинності України з деталізацією її топографії аж до конкретного будинку. Безперечно, що створення такої карти має посприяти покращенню якісного аналізу злочинності і, як наслідок, – підвищити результативність профілактики злочинів у нашій державі. Певні кроки для створення в Україні сучасних геоінформаційних систем візуалізації даних про злочинність за стандартами країн-членів ЄС вже здійснюються. Зокрема, у 2017 р. науковцями Львівського державного університету внутрішніх справ у співробітництві з Празьким інститутом безпекових досліджень вивчався досвід Чехії щодо формування карт злочинності. Ці напрацювання планується використати для створення карти злочинності м. Львова [59].

Підсумовуючи вищевикладене, можна стверджувати таке: 1) картографія злочинності є сучасним інноваційним технічним рішенням у сфері кримінологічної профілактики злочинності; 2) особливості картографування злочинності полягають у: специфічній спрямованості (візуалізація злочинності); суб'єктах здійснення (органи поліції); об'єкті вивчення (топографія злочинності); платформі, що застосовується для дослідження дислокації злочинів на місцевості (ГІС-технологія); 3) картографія злочинності має велике значення, оскільки спрямована на: оцінку топографії місцевої злочинності; підвищення ефективності правоохоронної діяльності; з'ясування території незаконної діяльності окремих злочинних угруповань або злочинців; зменшення віктимізації населення; посилення кримінологічної поінформованості громадян про злочинність; зменшення страху населення перед злочинністю; підвищення довіри громадян до правоохоронних органів; удосконалення державно-приватного партнерства у сфері запобігання злочинності скорочення «ціни» злочинності; 4) системи візуалізації злочинності дозволяють прогнозувати злочинність на певній місцевості, здійснювати реальне відвернення загрози вчинення різних злочинів конкретними особами; 5) картографування злочинності можна використовувати для перевірки дієвості заходів просторової профілактики, ситуаційного запобігання або теорії

розбитих вікон; б) в Україні картографування злочинності за стандартами західних країн є обмеженим, тому правоохоронні органи України мають удосконалити його для підвищення результативності своєї діяльності.

Сутність орієнтування на місцевості. Орієнтуватися на місцевості у бойових умовах – це означає визначити своє місцезнаходження і потрібний напрямок руху або дій стосовно сторін горизонту, оточуючих місцевих предметів і елементів рельєфу, а також стосовно розташування своїх військ і військ противника.

У бойовій діяльності військ орієнтування має дуже велике значення, особливо під час дій у лісі, вночі, у негоду і на незнайомій місцевості.

Сутність орієнтування складає три основних елементи: а) розпізнання місцевості, на якій перебуваєш, за її характерними ознаками і орієнтирами; б) визначення свого місцезнаходження, цілей, які спостерігаються, і інших об'єктів; в) пошук і визначення напрямків на місцевості.

Важливою задачею орієнтування є знаходження і витримування потрібного напрямку руху за будь-яких умов – на полі бою, у розвідці, під час маневрування і здійснення маршів.

Задача орієнтування не обмежується лише пошуком і витримуванням напрямку руху. Вона органічно входить, як складовий і початковий елемент в обов'язки командира і його підлеглих з вивчення місцевості, розвідки противника, організації цілевказання, взаємодії і пересування на полі бою. Таким чином, орієнтування на місцевості – це не епізодичний захід, а безперервний процес, який повинен здійснюватися самим командиром підрозділу і особовим складом під його керівництвом протягом всього періоду підготовки до виконання отриманої бойової задачі і під час її виконання.

Орієнтування повинно бути безперервним як за часом, так і у просторі. Це означає, що в ході виконання бойової задачі його потрібно здійснювати систематично, у міру пересування підрозділу по місцевості і так, щоб за будь-яких умов, в будь-який момент часу і в будь-якому місці впевнено і точно знати

своє місцеположення стосовно відомих орієнтирів, об'єктів, своїх дій, вихідного і кінцевого пунктів руху.

Для орієнтування на місцевості потрібно вміти знаходити напрямки на сторони горизонту, визначати напрямки (вимірювати горизонтальні кути) на оточуючі місцеві предмети і деталі рельєфу і вимірювати відстані до них. Місцеві предмети і деталі рельєфу, стосовно яких визначається своє місцеположення, називають в цьому випадку **орієнтирами**.

У бойовій обстановці відрізняють топографічне і тактичне орієнтування.

Під **топографічним** орієнтуванням необхідно розуміти визначення свого місцеположення (точки перебування) стосовно сторін горизонту (сторін світу), оточуючих місцевих предметів і рельєфу. Топографічне орієнтування полягає в орієнтуванні підлеглих на місцевості. Воно сприяє швидкому усвідомленню підлеглими місцеположення орієнтирів, рубежів, цілей і своїх бойових задач. Топографічне орієнтування проводиться в ході рекогносцировки і є важливим етапом роботи командира підрозділу під час поставлення бойових задач підлеглим. Під час топографічного орієнтування спочатку вказують напрямок на одну із сторін горизонту, звичайно на північ, потім місце розташування підрозділу і положення оточуючих місцевих предметів, форми рельєфу і відстані до них. Топографічне орієнтування може використовуватися під час доповіді засобами зв'язку про своє місце розташування в тих випадках, коли відсутня карта або втрачено орієнтування на місцевості. За вказаними орієнтирами (місцевими предметами) старший начальник визначає місцеположення підрозділу на топографічній карті. Тому під час топографічного орієнтування вибирають найбільш характерні площадні і лінійні орієнтири, які легко і швидко можна відшукати на карті.

Під **тактичним** орієнтуванням розуміють швидке і правильне визначення свого місцеположення на полі бою стосовно розташування своїх військ і військ противника, знання даних щодо дій противника, а також бойової задачі – своєї і свого підрозділу. Для **тактичного орієнтування**, крім перелічених вище заходів, необхідно: вибрати (призначити) орієнтири, надати їм номери і назви;

вказати стосовно місцевих предметів і вибраних орієнтирів розташування оборонних споруд, вогневих позицій, спостережних пунктів та інших об'єктів противника; повідомити (доповісти), що відомо про склад і дії противника; вказати на місцевості розташування свого підрозділу; повідомити (доповісти) задачу свого підрозділу і поставити завдання підлеглим.

Горизонтальні кути (напрямки) під час орієнтування вимірюють від будь-якого напрямку, що прийнятий за початковий, до напрямку на предмет (орієнтир). За початковий напрямок під час орієнтування стосовно сторін горизонту береться напрямок на північ, а під час орієнтування стосовно місцевих предметів – будь-яка уявна пряма лінія, що проведена на місцевості і проходить через точку знаходження та місцевий предмет (орієнтир), що добре спостерігається.

Орієнтування на місцевості може бути загальне і детальне.

Загальне орієнтування полягає у наближеному визначенні свого місцеположення, напрямку руху і часу, який потрібен для досягнення кінцевого пункту руху. Таке орієнтування найчастіше використовується на марші, коли екіпаж машини не має карти, а використовує лише заздалегідь складену схему або список населених пунктів та інших орієнтирів по маршруту. Для витримування напрямку руху у такому випадку необхідно постійно стежити за часом, пройденою відстанню, що визначається за спідометром машини, і контролювати за схемою (списком) проходження населених пунктів та інших орієнтирів.

Детальне орієнтування полягає у точному визначенні свого місцеположення і напрямку руху. Воно використовується під час орієнтування по карті, на аерознімках, приладах наземної навігації, під час пересування по азимуту, нанесенні на карту або схему розвіданих об'єктів і цілей, під час визначення досягнутих рубежів і в інших випадках.

Основними способами орієнтування на місцевості є орієнтування по карті, по компасу (за сторонами горизонту) і по орієнтирах. На практиці всі ці способи тісно взаємозв'язані між собою і доповнюють один одного.

Найбільш універсальним способом, який широко використовується всіма командирами, особливо під час першого початкового вивчення району майбутніх дій, здійснення маршів і переміщень на значні відстані, є орієнтування по топографічній карті. Воно полягає у визначенні по карті точки свого місцезнаходження, у розпізнаванні оточуючих місцевих предметів і подробиць рельєфу шляхом порівняння місцевості з її зображенням на карті, а також у встановленні стосовно розпізнаних пунктів і орієнтирів місцеположення цілей, які спостерігаються, і інших об'єктів.

Однак на закритій місцевості, на якій недостатньо орієнтирів, наприклад, у лісі, в пустелі, яка сильно зруйнована в результаті ядерних ударів, а також в умовах поганої видимості (вночі, в туман, снігову завірюху, під час задимлення і т.п.) порівняти карту з місцевістю і орієнтуватися по ній досить складно, а іноді зовсім неможливо. У таких випадках як доповнення до карти використовують компас і визначають напрямки за азимутами, тобто орієнтуються за сторонами горизонту. При таких способах задача орієнтування вирішується лише частково, оскільки дозволяє визначати на місцевості тільки напрямки. Місцеположення ж різних пунктів вздовж напрямків руху визначаються за відомими відстанями до них, які вимірюються по карті або будь-яким іншим способом.

Орієнтири і їх використання на полі бою

В основі будь-якого способу орієнтування лежить вміння вибирати на місцевості орієнтири і використовувати їх як маяки, що вказують потрібні напрямки, пункти і рубежі.

Як орієнтири можуть використовуватися будь-які місцеві предмети, елементи рельєфу і різні предмети, що спостерігаються на місцевості.

Вивчення і запам'ятовування незнайомої ділянки місцевості з метою кращого орієнтування на ній необхідно завжди починати з вибору навколо себе трьох-чотирьох найбільш характерних орієнтирів. Потрібно добре запам'ятати їх вигляд і взаємне розташування, щоб у подальшому можна було за ними у будь-якому пункті розпізнати місцевість і визначити своє місцеположення. Під

час пересування орієнтири вибирають за напрямком шляху, послідовно намічаючи їх, у міру виходу у нові райони.

Особливо важливе значення орієнтири мають на полі бою. Вони полегшують вивчення місцевості і запам'ятовування взаємного положення на ній різних об'єктів і пунктів: за ними призначають і витримують напрямок наступу, вказують сектори спостереження і обстрілу, межі ділянок зосередженого вогню і т.п. Тому одним із обов'язків командирів підрозділів по організації бою є встановлення у районі наступних дій загальних орієнтирів.

Загальний порядок вибору і призначення орієнтирів на полі бою. Підпорядкованим і приданим підрозділам орієнтири вказуються командиром на місцевості під час доведення бойового наказу; вони використовуються для управління підрозділами, підрозділами, організації взаємодії і цілевказання під час ведення вогню.

У механізованих підрозділах призначається: у роті, взводі – два-три орієнтири, у відділенні – один-два; в обороні їх може бути і більше. Орієнтири вибирають більш-менш рівномірно по фронту і в глибину, щоб ними можна було користуватися у будь-якому місці для вказівки цілей, які з'являються, і витримування заданого напрямку руху. У наступі по мірі просування підрозділів призначають нові орієнтири, які забезпечують цілевказання, безперервність орієнтування і правильність витримування напрямку дій.

Орієнтири вказуються і нумеруються справа наліво і по рубежах – від себе у бік противника. Для зручності запам'ятовування і пошуку на місцевості орієнтирам, якщо потрібно, надають також умовні назви, що відображають їх характерні, явні ознаки, наприклад: „Темний кущ”, „Червоний дах”, висота „Кругла”.

Якщо орієнтирів, призначених керівником, недостатньо, командири підрозділів додатково вибирають і вказують підлеглим свої орієнтири, маючи на увазі, що номери і умовні назви орієнтирів, які вказані старшим начальником, не повинні змінюватися.

Під час взаємодії з підтримуючим підрозділом і сусідами, а також під час доповідей старшому начальнику використовуються тільки орієнтири, вказані цим начальником.

Особливості орієнтування вночі. Під час організації і ведення нічного бою загальний порядок призначення орієнтирів в основному той же, що і за умов дня. Однак вночі вибір і використання орієнтирів ускладнюється, оскільки багато об'єктів і подробиць місцевості, які добре помітні у денний час, стають мало примітними або зовсім не відрізняються не тільки у темряві, але і за умов штучного освітлення.

Таким чином, спостереження, цілевказання і орієнтування на полі бою у нічних умовах, незважаючи на застосування освітлювальних засобів і приладів нічного спостереження, значно ускладнюється, тому від командирів підрозділів вимагаються ретельність і увага під час вибору і призначення нічних орієнтирів. Але необхідно враховувати особливості нічного бачення і характер зміни виду місцевості залежності від способу спостереження.

Так, під час спостереження у темряві без застосування засобів і приладів нічного бачення більш-менш чітко буває видно лише загальні контури (силуети) деяких місцевих предметів і елементів рельєфу, але їх об'ємні форми і колір не розрізняються. Тому орієнтири, які добре видно вдень, якщо вони виділяються лише своїм кольором, вночі стають непридатними.

Під час штучного освітлення видимість і умови спостереження наближаються до денних, але відрізняються такими основними особливостями. Природний колір місцевості різко змінюється: предмети жовтого кольору здаються білими, світло-зеленого – жовтуватими і т.п. Внаслідок безперервного переміщення променів прожекторів і палаючих зірок, інших освітлювальних засобів освітленість різних ділянок місцевості стає нерівномірною і швидко змінюється; утворюються різкі рухомі тіні неприродно витягнутої форми, що хаотично пересуваються у різних напрямках з різною контрастністю і з різною швидкістю. Різка і швидка зміна контрастів світлотіней сильно викривлюють контури предметів, які спостерігаються, і створюють оманливу уяву щодо

глибини і просторового розміру ділянок місцевості, які освітлюються по-різному: сильно освітлені предмети вважаються ближчими, а мало освітлені – далекими.

Під час спостереження за допомогою приладів нічного бачення приймається чорно-біле або зелено-чорне зображення, внаслідок чого природний колір місцевих предметів і оточуючої місцевості не відрізняється. Але предмети, що спостерігаються, можна розпізнати лише по силуетах за ступенем контрастності їх зображення.

Орієнтування, як один з інструментів розробки і реалізації заходів з управління ризиками, використовується для невідкладного інформування, зокрема, митниць про осіб та/або транспортні засоби, за допомогою яких можуть бути вчинені порушення законодавства України з питань державної митної справи, про товари, які можуть бути об'єктом правопорушення та про застосування форм контролю для виявлення, запобігання та припинення таких порушень. Отже, метою орієнтування є виявлення, запобігання та припинення таких правопорушень, тобто недопущення випуску товарів у вільний обіг на митну територію України з порушеннями законодавства України з питань державної митної справи.

Таким чином, сутність орієнтування полягає у розпізнаванні місцевості за її характерними ознаками й орієнтирами, визначенні свого місцезнаходження і необхідних об'єктів відносно сторін горизонту, місцевих предметів (орієнтирів), розташування своїх військ і військ противника, а також у знаходженні та визначенні потрібного напрямку руху чи дії.

2.5. Тактика поведінки зі зброєю: тактика дій працівників правоохоронних органів під час виконання службових обов'язків

В сучасних умовах діяльності правоохоронних органів України негайного вирішення потребує проблема попередження надзвичайних подій серед особового складу і, в першу чергу, тих, які призводять до травматизму та загибелі співробітників. Як показують дослідження, 3/5 випадків фізичного

травматизму та 1/3 випадків загибелі особового складу відбувається під час безпосереднього виконання ними своїх службових обов'язків [50].

Більшість з них пов'язані з фактами чинення опору працівникам правоохоронних органів затримуваними злочинцями, правопорушниками, у тому числі і такими злочинцями, що мають навички з бойової та спеціальної підготовки. Для того, щоб поліцейський отримав стійкі навички поводження зі зброєю, що в свою чергу переросте у культуру поводження зі зброєю, необхідно визначити відповідні особливості навчання методам ефективного застосування вогнепальної зброї.

Аналіз випадків загибелі і травмування працівників, при виконанні службових завдань охорони публічного порядку показує, що традиційні засоби активного захисту, які входять до екіпіровки патрульних не забезпечують в повному обсязі особисту безпеку. Тому спроба наряду затримати озброєного злочинця часто закінчується пораненням та загибеллю співробітників правоохоронних органів. Як показують дослідження з питань застосування правоохоронцями вогнепальної зброї, для вогневого двобою на близьких відстанях між співробітниками поліції і злочинцями, на сьогоднішній день характерні такі особливості: високий темп стрільби з обох сторін; ведення правоохоронцями неприцільного вогню; невикористання правоохоронцями укриттів; невикористання тактичних прийомів (відходу з лінії ведення вогню злочинцями, тактичних пересувань, спостереження за оточуючою обстановкою і т. ін.); індивідуальна тактика дій співробітника поліції, навіть при діях у складі групи [52,53].

Однією з розповсюджених помилок українських поліцейських, незалежно від місця роботи, фаху і посади, є помилка в оцінці правопорушника. Оцінка правопорушника полягає у визначенні ступеня його озброєності, оцінці його одягу, фізичного та психічного стану. Насамперед слід звернути увагу на наявність у правопорушника вогнепальної чи холодної зброї, а також предметів, які можуть бути використані замість неї з такою ж метою.

Готовність до відкриття вогню (приведення зброї у готовність) визначається наявністю приєднаного спорядженого магазину, зняттям із запобіжника, курком, який поставлено на бойовий взвод, положенням зброї (наведена на ціль, знаходиться в кобурі тощо). З бойових якостей необхідно знати: чи є зброя автоматичною або самозарядною; місткість магазину; забійна сила кулі для боєприпасу, який використовується в даному зразку зброї; час приведення зброї в готовність до відкриття вогню (час першого пострілу).

Культурою поводження зі зброєю є сукупність прийомів і методів максимально ефективного і безпечного застосування зброї. Це визначення дуже точно розкриває суть поняття, що охоплює всі області взаємин між людиною і зброєю. Структурно, культура роботи зі зброєю складається з трьох основних частин: правила збереження, догляд і транспортування зброї; правила техніки безпеки при роботі з ним; методи максимально ефективного його застосування. Словом, із причин, пов'язаних з ефективністю застосування зброї виходить – мало знати прийоми, які дають максимальний ефект, що дозволяють вижати зі зброї такі показники, про які не припускали навіть самі конструктори, необхідно строго дотримуватись відповідних правил і мати добре напрацьовані, відточені до автоматизму навички [50].

З метою забезпечення особистої безпеки працівника поліції при виконанні службових обов'язків пропонуються наступні методи максимально ефективного застосування вогнепальної зброї: усі маніпуляції з запобіжником пістолета виконуються великим пальцем руки, що утримує рукоятку пістолета. В даному випадку мова йде про пістолет ПМ. Треба сказати, що в цієї моделі запобіжник конструктивно розташований дуже вдало для правши і зовсім невдало для шувльги. При правильному хваті рукоятки, він зручно розташовується над великим пальцем руки, дозволяючи швидко зняти чи поставити зброю на запобіжник. При переводі затвора назад він утримується тільки великим і вказівним пальцями. Такий спосіб повинен застосовуватися у всіх випадках роботи із затвором пістолета. Результатом випадкового пострілу в цьому випадку дуже легко може виявитися лікоть самого стрільця. До того ж

при переводі затвора назад, із утриманням його всіма пальцями, унеможливило одночасне виведення пістолета на лінію пострілу. В ситуації вогневого контакту досилання патрона в патронник у ручній нарізній короткоствольній зброї здійснюється переводом затвора назад з одночасним виводом пістолета на лінію пострілу. Для працівника поліції ця дія має принципове значення, тому що під час вогневого контакту кожна зайва секунда зволікання може виявитися для нього фатальною. Усі штатні маніпуляції зі зброєю повинні виконуватися без візуального контролю зброї стрільцем [50].

У звичайному житті людина, як правило, дивиться на руки, коли щось ними робить. Під час вогневого контакту, оперативна ситуація може мінятися дуже швидко, так що відвернувшись, навіть на кілька секунд, поліцейський може упустити контроль над ситуацією. З огляду на все це, під час вихідної підготовки і наступного поточного тренінгу, стрільцю необхідно приділяти досить уваги практиці звернення зі зброєю наосліп (включаючи неповне розбирання - збирання пістолета й усунення утикання і перекошу патрона в патроннику) [50, 51, 52].

Під час ведення вогневого контакту при зміні магазину в патроннику повинен залишатися останній патрон. Це також вимога, обумовлена оперативною роботою. У бойовій обстановці воно не тільки скорочує час перезаряджання зброї, але і дає шанс стрільцю, в разі потреби зробити постріл ще до того, як буде замінено магазин. Це цілком може зберегти стрільцю життя.

Категорично помилковою є пропонована в багатьох описах із тактики концепція, згідно з якою єдиний стрілок здатний безпечно подолати ділянку місцевості або внутрішній простір будівлі. Помилковість такого твердження очевидна вже тому, що ми не можемо одночасно дивитися в різні сторони, тоді як при діях поодиночі саме це і доводиться намагатися робити. Оглядаючи одну небезпечну зону, стрілець-одинак часто виявляється спиною до інших небезпечних зон. Тому загальне правило таке: уникайте прочісування (зачистки) поодиночі.

У офіцера поліції і члена спецпідрозділу є можливість викликати підкріплення для спільного огляду підозрілого місця. Звичайна людина, як правило, такої можливості не має. У разі вторгнення в його володіння найкраще - забарикадуватися в найбільш безпечному місці будинку і там чекати появи непроханих гостей. У підсумку він зможе скористатися фактором раптовості і діяти з укриття. Розроблена методика проведення бойових операцій в міських умовах виходять з того, що забудовані території забезпечують обороняючому безперечну перевагу перед наступаючими. Таким чином план А для приватного домовласника полягає в занятті найбільш безпечної позиції і виклику поліції. Подібний порядок дій рекомендований і одиночному поліцейському: зайняти найбільш вигідну позицію поза будовою і запросити допомогу одного або двох колег [50].

Але що якщо людина не впевнена в необхідності звернення до поліції? Практика показує, що той, хто кричить при найменшій підозрі на присутність небезпеки, з кожним разом все довше чекає прибуття поліцейського патруля (і може зовсім його не дочекатися). Як бути, якщо дзвін розбитого скла може означати і витівки шкодливого кота, який перекинув вазу для квітів, і щось набагато більш неприємне?

Виходячи з цього, є ряд тактичних принципів, які дозволять мінімізувати небезпеку, яка може призвести до великих неприємностей в цій ситуації. Пам'ятайте про причини вашої тривоги, оскільки нею буде визначатися енергійність і порядок ваших дій. Якщо вам належить з'ясувати реальну причину дзвону скла в дальній кімнаті будинку, то немає необхідності досліджувати туалети і заглядати під меблі - принаймні поки що. Ви починаєте обережно, намагаючись не видати своєї присутності, продвигатись в напрямку джерела звуку. А що робити, якщо дзвін скла, що б'ється супроводжувався дитячим криком і звуком незнайомого голосу, грубо наказуючому дитині замовкнути? Ситуація набуває абсолютно особливий характер, очевидним чином пов'язана із захопленням заручника, і ви намагаєтесь вирішити проблему, діючи швидко і рішуче. Однак, як необхідно порівнювати темп

стрільби зі складністю задачі, так само необхідно регулювати рівень поспішності і агресивності дій з урахуванням тактичної обстановки, в якій ви опинилися. Залежно від типу майбутнього огляду приміщень слідування запропонованими правилами допоможе провести його максимально ефективно і безпечно [52, 67].

1. Мобілізуйте органи чуття на виявлення ознак цілі.

В першу чергу ви будете покладатися на свій зір і слух. Але не тільки.

До ознак цілі відноситься все те, що вказує на наявність супротивника. Ознаки часто проявляються в русі, звуку, запаху, формі, візуальному контрасті, прямих і непрямих слідах. Цілком очевидні такі ознаки, як наприклад, звук скрадливих кроків на скрипучій дерев'яній підлозі, відображення на полірованих поверхнях, тінь на підлозі чи стіні, виглядаючий із-за кутка ствол зброї. Інші менш помітні: звук тертя тканини об поверхню стіни, прочинені двері, які ви і ваші домочадці зазвичай закриваєте [40, 41, 53].

Ознаки цілі можуть виражатися в запахах. Важко не вловити запах курця в приміщеннях, де не палять. Запах збройового мастила, одеколону, людського тіла та інші супроводжуючі людини запахи також можуть попередити вас про присутність противника.

Прямі і непрямі сліди залишає після себе недбалый зловмисник. Як приклад прямих слідів можна назвати свіжі відбитки підшав брудного взуття на чистому килимі, тліючу в попільничці сигарету, відбиток долоні на спітнілому віконному склі.

Непрямі сліди з'являються, коли зловмисник за час свого перебування в приміщенні якимось змінює його інтер'єр. Прочинене в прохолодний вечір вікно, присунуті до дверей меблі, встановлена пастка. Варіантів безліч.

При огляді особливо тісного приміщення ви навіть можете вловити тепло, що виходить від тіла вашого супротивника.

Ці та подібні ледь вловимі і цілком виразні ознаки помітити нескладно, якщо звертати на них увагу. Дуже часто вони допоможуть вам виявити таємний

притулок злочинця. Вони свідчать про наявність небезпеки, яка намагається залишитися не поміченою вами і, можливо, чекає зручного моменту для атаки.

2. Не подавайте ознак власної присутності. Намагаючись виявити ознаки потенціальної цілі, робіть все можливе, щоб ніяк не виявити власної присутності, не видати свого місцезнаходження. Огляд будівлі з метою виявлення злочинця – це на 50% полювання і на 50% прийняття мір, щоб самому не перетворитися на здобич. А тому головне правило – скритність дій. Якщо ситуація не вимагає вашого рішучого втручання, діяти потрібно обережно і методично. Зберігайте спокій, просуваючись у будинку з усіма пересторогами, поетапно в вирішуйте кожне виникаюче перед вами тактичне завдання. Якщо випадково створили якийсь шум, зупиніться, вдивіться навкруги, прислухайтеся і рухайтесь далі не раніше, ніж через хвилину.

3. Остаточно переконайтесь, що небезпека відсутня. Не давайте власних пояснень незвичайним явищам, перевірте, щоб впевнитися. Пам'ятайте: або впевнений, або мертвий [50].

4. Мінімізуйте власну уразливість перед джерелами потенційної небезпеки, тримайтесь від них якомога далі. Наскільки дозволяє планування приміщень або території, залишайтеся якомога далі від кутів і будь-яких інших об'єктів, простір за якими не проглядається. Не дозволяйте стволу своєї зброї або носку взуття видаватися за подібні перепони. В іншому випадку ви можете не тільки видати своє місце розташування і наміри, але зброя може просто вихопити у вас з рук.

5. Рухайтесь тактично грамотно. При перемиканні з однієї проблеми на іншу зберігайте рівновагу. Тримайте зброю так, щоб можна було негайно відкрити вогонь при появі загрози. Мета кожного тактичного маневру – наведення ствола зброї на зони потенційної небезпеки по мірі наближення до них. Дотримуйтесь принципу “трьох очей”. Це означає, що зброя має бути орієнтована туди, куди спрямований ваш погляд. Куди б не подивилися очі, за ними невідступно спрямовується мушка ствола. При перетині відкритих просторів робіть це швидко, але не бігом, крім ситуацій, коли ви опинилися під

вогнем супротивника. Пересувайтесь прудким кроком і уповільнюйте його лише на підході до конкретної небезпечної зони.

6. Коли приходить час відкривати вогонь, звертайтеся до основ стрілецької підготовки. Я і мої колеги жартома називаємо їх «трьома секретами»: наведення, прицілювання, постріл. Ці «секрети» дозволять вам наносити по противнику швидкі та ефективні удари за мінімальний час, тобто перш, ніж супротивник зробить те ж саме стосовно вас. Пам'ятайте, що немає сенсу промахуватися ще швидше. Неможливо промахнутися настільки стрімко, щоб виграти дуель. Якщо ви не можете потрапити в ціль за першою вимогою, ніяка тактика вас не врятує [50].

Відомо, що навчившись одного разу їздити на велосипеді, не розучишся вже ніколи. Зовсім інша справа - стрілецькі навички. Вони вимагають регулярних тренувань навіть для добре підготовлених стрільців. А вони, у свою чергу, ніколи не з'являться, якщо навчальний процес буде будуватися за принципом «на тренуванні роблю як простіше (чи безпечніше), а от у реальному бої зроблю як треба». Тому, вогнева підготовка правоохоронців повинна проходити систематично, постійно та ефективно.

РОЗДІЛ III. СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ, ДОСВІД ТА ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ПРОФЕСІЙНИХ ЯКОСТЕЙ ПРАЦІВНИКІВ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ

3.1. Міжнародне співробітництво та досвід зарубіжних країн у формуванні спеціальних професійних якостей працівників правоохоронних органів

Завдання розбудови України як демократичної правової держави, входження України в європейські та євроатлантичні структури вимагає комплексного розв'язання питань оптимізації складу та чисельності правоохоронних органів, удосконалення їх діяльності, серед іншого і в питаннях кадрового забезпечення та професійної підготовки працівників. Відтак цілком природно, що правоохоронці багатьох держав прагнуть до фахового партнерства з тим, щоб найефективніше об'єднати зусилля в боротьбі проти спільного лиха – організованої злочинності, корупції, наркоторгівлі, незаконної міграції, боротьби з торгівлею людьми, кіберзлочинністю та іншими протиправними діяннями [31, с.171].

Для належного організаційного та правового забезпечення реалізації кадрової політики в правоохоронних органів України, створення її наукових підвалин важливим є не тільки аналіз ефективних зарубіжних моделей, але й узагальнення історичного досвіду розвитку міжнародної співпраці в питаннях роботи з кадрами щодо їх відбору, професійної підготовки та готовності діяти у нових історичних умовах.

Сучасна історія відкрила у формуванні правоохоронних органів нову сторінку – міжнародне співробітництво за різними напрямками її діяльності, в числі іншого і в підготовці висококваліфікованих кадрів. Розвиваючи міжнародне співробітництво з правоохоронними органами країн ближнього та дальнього зарубіжжя, основними цілями підготовки кадрів вбачається: створення умов та можливостей для ознайомлення і застосування зарубіжного практичного досвіду організації навчання, усталених вимог щодо організації та

результатів підготовки кадрів правоохоронних органів; визначення та розвиток напрямів діяльності щодо підвищення рівня якості підготовки кадрів для правоохоронних органів на рівні світових стандартів; удосконалення організації навчального процесу; здійснення наукових досліджень з питань організації правоохоронної діяльності, боротьби зі злочинністю тощо [26].

Для реалізації цих завдань, упродовж усього періоду становлення та розвитку системи підготовки кадрів для правоохоронних органів незалежної держави були започатковані й набули розвитку досить різноманітні напрямки та форми міжнародного співробітництва: співпраця з міжнародними поліцейськими організаціями, обмін делегаціями з метою ознайомлення з досвідом діяльності у певних сферах правоохоронної діяльності, участь у міжнародних конференціях та семінарах, у спільних міжнародних проектах, організація стажувань, підвищення кваліфікації кадрів тощо.

Удосконалення кадрового забезпечення та професійної підготовки, як складова процесу реформування правоохоронної системи спирається на розвиток законотворчого процесу та оптимізацію законодавства України в зазначеній сфері. Ця діяльність, у свою чергу здійснювалася із урахуванням позитивного вітчизняного досвіду і рекомендацій провідних міжнародних організацій, а саме: Ради Європи, Європейського Союзу, ГАТТ/СОТ. Необхідно зазначити, що експерти Ради Європи ще у 2006 році проаналізували діяльність правоохоронних органів України, надали певні оцінки та відповідні рекомендації, які, зокрема, стосувалися й питань реалізації кадрової політики та професійної підготовки правоохоронців. Аналізуючи характер та зміст міжнародного співробітництва правоохоронних органів у сфері підготовки кадрів та вдосконалення професійної підготовки працівників, можна визначити комплекс напрямків та форм цієї діяльності, які довели свою найвищу ефективність [50; 68, с.74].

Одним із пріоритетних з-поміж них є участь у міжнародних поліцейських організаціях. Принагідно зазначимо, що цей напрямок співробітництва дозволив не тільки забезпечити вихід правоохоронних органів на якісно новий

рівень їх діяльності, але й засвідчив визнання міжнародного авторитету української поліції, її відповідність світовим вимогам, принципам діяльності у цій сфері.

Міжнародні відносини розширюють світогляд працівників правоохоронних органів, коло їх професійних знань, збагачують досвід, дають можливість ознайомитись із досягненнями зарубіжних колег, зіставити їх із вітчизняними здобутками і таким чином внести певні корективи у власну діяльність. Однією з перших міжнародних організацій, із якою правоохоронні органи України налагодили зв'язки, була Міжнародна організація кримінальної поліції – Інтерпол. Національне центральне бюро Інтерполу (Укрбюро Інтерполу) представляє Україну в Інтерполі та є осередком координації взаємодії правоохоронних органів країни з компетентними органами зарубіжних країн у частині ведення боротьби зі злочинністю, що має транснаціональний характер або виходить за межі країни. Одним із основних завдань цього підрозділу є обмін аналітичною і статистичною інформацією з питань боротьби зі злочинністю та організації роботи правоохоронних органів, що дозволяє певною мірою використовувати її також у процесі вдосконалення кадрової роботи та професійної підготовки працівників [21].

До того ж, доволі перспективним напрямом міжнародного співробітництва є налагодження та розвиток зв'язків із Міжнародною асоціацією шефів поліції, яка об'єднує у своєму складі понад 13 тис. керівників поліції з 85-ти країн світу. Взаємодія з цією організацією в питаннях удосконалення кадрового забезпечення правоохоронних органів опирається на її завдання: вдосконалення наукового забезпечення і якості поліцейської служби; впровадження у практику передових прийомів та методів управління поліцейськими органами; розвиток міжнародного співробітництва; обмін досвідом роботи; постійний контроль підвищення професійної майстерності працівників поліції, їх стимулювання відносно досягнення високих професійних стандартів тощо [49].

Форми реалізації цих завдань є досить різноманітними: розроблення та впровадження спеціальних програм для підготовки поліцейських і підвищення

їх кваліфікації, проведення конференцій та семінарів для керівників поліцейських систем, розроблення кваліфікаційних вимог до правоохоронних органів, сучасних моделей управління тощо. Асоціація має статус консультативного органу ООН. Накопичений досвід діяльності вищезгаданої Асоціації та інших, серед них і багатьох національних поліцейських асоціацій, переконує в доцільності створення таких професійних організацій, які би об'єднували працівників різних рангів [53].

Також важливе значення для вдосконалення кадрової роботи та професійної підготовки працівників правоохоронних органів України має створення у 1996 р. Української національної секції в складі Міжнародної поліцейської асоціації. Як відомо, Міжнародна поліцейська асоціація (МПА) – це незалежна неурядова організація, яка існує більше 50 років та об'єднує понад 300 тис. поліцейських із 64 країн світу, становлячи собою професійну організацію поліцейських, метою якої є розвиток дружніх стосунків між поліцейськими різних країн, широке міжнародне співробітництво, підвищення загальноосвітнього та професійного рівня поліцейських, формування привабливого іміджу правоохоронних органів в очах громадськості й громадян [41, с. 58].

Практичною складовою співробітництва правоохоронних органів України з Асоціацією є можливість підвищення рівня професійності працівників за рахунок участі в програмі навчання та підготовки в інформаційно-освітньому центрі Асоціації «Замок Тішборі» (Німеччина). Також практикуються місцеві, регіональні та міжнародні зустрічі соціального й освітнього спрямувань. Щороку для молодих працівників організуються семінари, недорогі подорожі за кордон, що дає можливість обмінятися з колегами досвідом, ознайомитися з поліцейським спорядженням, обладнанням [17, с.36].

Усі ці можливості розповсюджуються й на працівників правоохоронних органів України за умови їх членства в Асоціації. Створення у 1996 році Української національної секції в складі Міжнародної поліцейської асоціації уможливило виконання цієї умови. На цей час у її складі діють 25 регіональних

відділень та осередків, які об'єднують близько 5 тисяч працівників правоохоронних органів, силових структур та добровільних помічників. Враховуючи те, що наразі на службу до правоохоронних органів усе частіше вступають жінки, одним із засобів подальшої інтеграції правоохоронних органів України в міжнародне поліцейське співробітництво стала плідна співпраця з Європейською асоціацією жінок-поліцейських (ЄАП), створеною у 1989 р. на міжнародній конференції в Нідерландах.

Прикладом того, що зазначений напрямок удосконалення кадрового забезпечення є перспективним, слід зауважити те, що впродовж останніх років жінки-працівники правоохоронних органів України брали участь у роботі кількох міжнародних конференцій ЄАП у статусі запрошених. Організація та діяльність жіночих організацій у межах правоохоронних органів сприяє підвищенню якості роботи жінок-працівників, обміну досвідом, налагодженню контактів з колегами із зарубіжних країн. Вони дають можливість більш цілеспрямовано, адресно ставити й розв'язувати питання забезпечення прав жінок та їх соціального захисту, питань сімейно-побутового характеру й багато інших [18, с.79].

Правоохоронні органи України, протягом усього періоду незалежного розвитку нашої держави активно розвивали зв'язки з правоохоронними органами різних країн, серед іншого й у напрямку вдосконалення роботи з кадрами. Прикладом інтенсивної та продуктивної співпраці із правоохоронними органами різних країн є співробітництво з поліцією Баварії та землею Рейнланд-Пфальц (ФРН), яке розпочалось у 1993 році та здійснюється за посередництва й фінансового сприяння Фонду Ганса Зайделя, а з 1996 року відбувається в рамках міжвідомчого співробітництва МВС України та Державного міністерства внутрішніх справ Баварії. Однією з основних форм цього співробітництва у напрямку вдосконалення професійної підготовки кадрів стало проведення фахових поліцейських семінарів за участю провідних фахівців поліції Баварії та землі Рейнланд-Пфальц. У них беруть участь викладачі, слухачі й курсанти відомчих закладів освіти правоохоронних органів

України, практичні працівники органів внутрішніх справ та інших правоохоронних органів України [13, с.50].

За сучасних умов успішно втілюється програма допомоги Європейського співтовариства країнами Східної Європи (у їх числі Україні) з підготовки кадрів для поліції. Не менш важливим напрямом діяльності щодо підвищення ефективності кадрового забезпечення та професійної підготовки в діяльності правоохоронних органів є міжнародне співробітництво з навчальними закладами іноземних держав. Воно є одним із чинників, який сприяє зростанню фахового потенціалу науковопедагогічних працівників, розвитку навчально-методичного та матеріально-технічного забезпечення навчально-виховного процесу, поширенню авторитету вищих навчальних закладів правоохоронних органів, як в Україні, так і поза її межами.

Серед беззастережних здобутків освіти, у сфері правоохоронної діяльності, в розвинених країнах, слід назвати її високу технічну оснащеність, прикладність навчального процесу і наукових досліджень, навчання конкретної роботи, вироблення навичок і вмінь (часто доведених до автоматизму). Тут готують фахівців з конкретних напрямів діяльності, адаптованих до реальних умов. Це, безумовно той стандарт, якого повинні прагнути вищі навчальні заклади правоохоронних органів України. Виходячи з цього, основними формами співпраці з іноземними навчальними та науковими закладами, а також правоохоронними органами є участь представників вищих навчальних закладів в міжнародних наукових заходах та програмах; направлення науково-педагогічних працівників, курсантів і слухачів на навчання і стажування до іноземних навчальних закладів та підрозділів правоохоронних органів; публікація «результатів» наукових досягнень науково-педагогічних працівників навчальних закладів у наукових виданнях інших держав; участь у міжнародних спортивних змаганнях, культурних заходах, соціальних акціях тощо [44, с.62].

Як свідчить аналіз вказаного напрямку діяльності, вищі навчальні заклади та науково-дослідні установи МВС України налагодили постійну співпрацю з міжнародними організаціями, навчальними закладами та поліцейськими

установами Австрії, Білорусі, Великобританії, Латвії, Молдови, Польщі, Російської Федерації, Федеративної Республіки Німеччини, Франції та інших держав (Академія МВС Республіки Білорусь, Академія «Штефан чел Маре» Республіки Молдова, Академія поліції Латвії, Академія прав Литви, Фрайбурзький інститут порівняльного права ім. М. Планка, Лейденський університет та ін.). Вищі навчальні заклади правоохоронних органів України активно співпрацюють із такими авторитетними міжнародними неурядовими організаціями як Асоціація вищих навчальних закладів МВС/поліції держав-учасниць СНД, Асоціація поліцейських європейських коледжів Особливо активно розвивається співробітництво у сфері підготовки кадрів з навчальними закладами держав-учасниць СНД [50, с.89].

Діяльність правоохоронних органів у сфері співпраці з навчальними закладами МВС держав-учасниць СНД здійснюється на підставі положень рішення Ради міністрів внутрішніх справ держав-учасниць СНД про активізацію взаємодії у сфері підготовки кадрів і підвищення кваліфікації, а також Положення про асоціацію МВС/поліції держав-учасниць СНД. Проблемні питання у сфері підготовки і перепідготовки кадрів підлягають розгляду і розв'язанню в рамках зазначеної вище асоціації. Однією з форм реалізації завдань у зазначеній сфері є участь у нарадах керівників кадрових апаратів МВС держав-учасниць СНД [12].

У рамках реалізації договорів про співробітництво між вищими навчальними закладами Міністерства внутрішніх справ України і відповідних міністерств держав-учасниць СНД, ефективно функціонує інститут обміну досвідом зі здійснення освітянської діяльності та результатами наукових досліджень у сфері протидії злочинності, а також підвищення ефективності підготовки фахівців для правоохоронних органів. Варто зазначити, що, вивчаючи зарубіжний досвід, наша країна одночасно надавала систематичну допомогу в підготовці кадрів правоохоронців іншим країнам, передусім країнам-учасницям СНД. Так, упродовж тільки 1992-1997 років, вищими навчальними закладами МВС України було підготовлено понад 2 тис. фахівців

для МВС зарубіжних країн, серед яких, насамперед, представники країн-учасниць СНД, а саме МВС Російської Федерації, Молдови, Киргизтану, Вірменії, Узбекистану. Натепер у Національній академії внутрішніх справ України на постійних засадах відбувається стажування представників Академії МВС Республіки Білорусь [8, с.40].

Слід зазначити, що на додаток до країн так званого «близького зарубіжжя» та країн Західної Європи, плідно розвиваються відносини правоохоронних органів України з поліцією США. Прикладом цього є досвід реалізації проекту «Гармонія» у Львівському регіоні. Проект був розроблений та започаткований за ініціативи школи кримінального права Мічиганського університету США (поміж іншим, фінансове забезпечення проекту здійснює державний департамент США). Метою цього проекту є налагодження контактів між працівниками правоохоронних органів США та України, ознайомлення з їх практичною діяльністю, системою підготовки і перепідготовки фахівців, організації навчання курсантів і практичних працівників обох країн у відомчих навчальних закладах. Активними співвиконавцями цього проекту з боку України стали підрозділи поліції України у Львівській області й, зокрема, викладацький склад, курсанти та слухачі Львівського державного університету внутрішніх справ. Ще одним прикладом впровадження у навчальний процес вищих правоохоронних навчальних закладів України, найліпших здобутків зарубіжного досвіду щодо підготовки фахівців із соціальної роботи, став сумісний проект з університетом De Montfort (Велика Британія), реалізований у межах Програми регіонального партнерства Фонду ноу-хау і фінансований Британською Радою. Назва проекту – «Навчання працівників органів внутрішніх справ соціальної роботи». За своїми остаточними результатами проект розрахований на вдосконалення процесу навчання курсантів та слухачів навчальних закладів правоохоронних органів України і передусім за такими її напрямками, як соціальна робота працівників правоохоронних органів із дітьми, позбавленими батьківського нагляду та соціальна робота працівників кадрових апаратів і керівників із персоналом правоохоронних органів. Однією з

об'єднаних інституцій, яка надає допомогу правоохоронним органам України у підготовці кадрів є Міжнародна правоохоронна академія в Будапешті (далі – ІЛЕА) [15, с.72].

Основною метою навчальної сесії в ІЛЕА є ознайомлення її учасників – офіцерів-правоохоронців інших держав – із новітньою практикою планування, організації та безпосереднього провадження боротьби з найбільш небезпечними кримінальними злочинами. Використання найбільш цінного і корисного досвіду колег, має сприяти підвищенню фахової кваліфікації правоохоронців, а головне, дає можливість безпосередньо ознайомитись із набутим досвідом правоохоронців США та Євросоюзу у сфері боротьби з транснаціональною організованою злочинністю, корупцією, контрабандною діяльністю, нелегальною імміграцією, трафіком наркотичних речовин, комп'ютерною злочинністю, торгівлею людьми, дитячою порнографією.

Набуває поширення практика проведення наукових заходів за участю іноземних працівників. Зазначені заходи спрямовані на вирішення актуальних проблем реформування правоохоронних органів України, боротьби зі злочинністю, незаконною міграцією, пошук шляхів їх розв'язання та механізму взаємодії, підготовку і навчання кадрів та підвищення їх кваліфікації [34, с.90].

Необхідно відзначити, що правоохоронні органи України також співпрацюють із зарубіжними та міжнародними неурядовими організаціями. Серед таких організацій Фонд народонаселення ООН, Дитячий фонд ООН (ЮНІСЕФ), Міжнародний комітет червоного хреста, Міжнародний благодійний фонд «Міжнародний альянс з ВІЛ/СНІД в Україні», Американська асоціація юристів, Фонд Ганса Зайделя та ін. У рамках співпраці з неурядовими організаціями ВНЗ і НДУ отримують гранти на розроблення наукових проєктів, зокрема від Міжнародного фонду «Відродження», фонду «Freedom House», Фонду сприяння демократії Посольства США в Україні, Харківського центру з вивчення організованої злочинності спільно з Американським університетом у Вашингтоні тощо [16, с. 143].

Співпраця вищих навчальних закладів України з навчальними закладами та правоохоронними органами іноземних держав має і практичні результати. Прикладом цього слід вважати співпрацю Донецького юридичного інституту й поліції Баварії та Нюрнберзької школи поліції, початок якої покладено ще в лютому 1994 року. Результатом вивчення й узагальнення фахівцями Донецького юридичного інституту сучасного зарубіжного досвіду проведення тренінгової роботи з поліцейськими, а також аналізу психологічних закономірностей професійної діяльності працівників правоохоронних органів України, стало створення в інституті Центру впровадження психотренінгових технологій. Із 2006 р. він отримав статус науково-дослідного центру (НДЦПТ). Його завданням є розроблення й впровадження в практику тренінгів різної спрямованості. На сьогодні в ньому пройшли навчання понад 2,5 тисячі осіб, серед яких психологи, керівники й працівники різних служб і підрозділів правоохоронних органів, фахівці інших екстремальних видів діяльності, викладачі і курсанти [57, с. 12].

Нині, стан безпеки суспільства вимагає застосування новітніх підходів щодо забезпечення внутрішньої безпеки держави. Ця проблема актуальна не лише для світової співдружності, але й для кожної країни. Для виконання завдань національної безпеки українське суспільство й держава гостро потребують чітких орієнтирів, цілісної концепції перетворень для виразного бачення вектора трансформації суспільних процесів. Від результативності й ефективності реформування правоохоронних органів значною мірою залежить стан безпеки у суспільстві, захищеність прав і законних інтересів громадян.

Дієвий засіб забезпечення реформаторських змін у цьому напрямку – вивчити й опрацювати зарубіжний досвід, критично засвоїти світові підходи та моделі організації правоохоронної діяльності. Тож творче осмислення позитивного досвіду поліцейського будівництва, в контексті перегляду філософії поліцейської діяльності, вироблення науково обґрунтованої концепції забезпечення публічної безпеки та коригування організаційно-правових засад

діяльності правоохоронних органів для України набуває особливої актуальності.

Упродовж останніх років, принципово змінюються філософія та практика правоохоронної діяльності. Зокрема, аналіз зарубіжного досвіду свідчить про існування різних підходів: в одних країнах громадський порядок забезпечує державна поліція, в інших – муніципальна поліція чи державна й муніципальна водночас. Це сприяло створенню в системі місцевого самоврядування спеціальних правоохоронних організацій з особливими статутними завданнями та статусом, мета яких забезпечити охорону громадського порядку, в межах території населеного пункту [69].

Сучасна концепція демократичної правової держави ґрунтується на положенні про державу-гаранта, особливість якої полягає в тому, що вона не тільки декларує загальнолюдські цінності, права та свободи особистості, але й провадить широкі заходи щодо їх реального втілення в життя. Правоохоронні органи в цьому випадку – один із основних інструментів держави у забезпеченні таких гарантій. Унікальність їх діяльності полягає в тому, що вони, як частина державного механізму реалізації державних інтересів і державної політики, виконуть роль найбільшого інституту забезпечення гарантій, прав і свобод громадян [14].

Для України в перехідний період, після розпаду СРСР, питання забезпечення національної безпеки були особливо гострі. Це пояснювалось наявністю таких проблем: потреба створити сприятливі умови для подальшого розвитку українського суспільства та держави; існування перманентної економічної кризи; порушення прав і свобод людини й громадянина в Україні та за її межами; зростання рівня злочинності та корупції; поширення загрози тероризму, неконтрольованого розповсюдження зброї та наркотиків. Тим паче, власне стан системи забезпечення національної безпеки України правоохоронними органами вирізнявся складним і незавершеним устроєм.

Правоохоронна система, як і раніше, була громіздкою, недостатньо пристосованою до виконання нових стратегічних завдань щодо забезпечення

національної безпеки. Незважаючи на зростаючий потенціал правоохоронних структур, їхня діяльність іноді була неефективною, часто не мала адекватних юридичних інструментів для протидії екстремізму, злочинності. Україна, обравши модель ринкової економіки, модернізуючи державність, була вимушена трансформувати державне управління діяльністю органів внутрішніх справ у сфері забезпечення національної безпеки. Модернізація правоохоронної діяльності органів внутрішніх справ, забезпечення такого її функціонування, яке б відповідало ідеалам і принципам правової держави, була можливою, передусім, саме за рахунок зміни ідеологічної основи всієї правоохоронної діяльності. Реформування інших компонентів правоохоронної системи, хоча й загалом було важливим, докорінно діяльність поліції щодо забезпечення національної безпеки не змінило. Зрозуміло, що конкретне призначення поліції в рамках держави у цілому залежить безпосередньо від сутності завдань її державної політики [21, с.134].

Інакше кажучи, діяльність правоохоронних органів України щодо захисту внутрішньої безпеки держави і забезпечення безпеки її громадян, слід розглядати не стільки в статичі, скільки саме з урахуванням міжнародного досвіду здійснення державної поліцейської політики. Він свідчить, що організаційні форми поліції та принципи державного управління її діяльністю зумовлені історичними, економічними, політичними, географічними й іншими особливостями кожної конкретної країни. Наявна модель управління діяльністю поліції повною мірою корелюється з різними формами державного устрою: унітарною, федеративною і навіть конфедеративною.

Нині за кордоном існує три моделі забезпечення внутрішньої безпеки: - централізована, або модель з домінуючою роллю міністерства внутрішніх справ, директивним стилем управління й чіткою вертикаллю підпорядкування низових ланок центральним органам; -децентралізована модель (відсутність єдиного національного органу, множинність поліцейських сил загальнодержавного, регіонального та місцевого рівнів, переважне зосередження важелів управління поліцейськими силами в руках регіональних

органів державної влади й органів місцевого самоврядування, значна роль муніципальних органів влади в управлінні поліцією); -напівцентралізована модель (наявність міністерства, відповідального за забезпечення внутрішньої безпеки; координація діяльності розрізнених поліцейських служб; співіснування державних поліцейських служб загальнонаціонального й регіонального рівнів, а також державної та муніципальної поліції з пріоритетністю розвитку державної поліції). На поліцію, як на один з основних складників державного механізму забезпечення внутрішньої безпеки держави, покладено виконання багатьох функцій, у тому числі й забезпечення прав, свобод і законних інтересів громадян, охорона громадського порядку, боротьба зі злочинністю.

За рекомендаціями Ради Європи існують такі форми діяльності поліцейських структур: адміністративно-регламентувальна, адміністративно-виконавча, репресивно-виконавча, оперативно-розшукова, слідча, з галузевими структурними підрозділами за основними напрямками діяльності (поліція управління, поліція з безпеки, кримінальна поліція, адміністративна поліція, політична поліція, військова поліція, а також місцями приватна поліція). Слід зазначити, що це було результатом політики щодо зміни вузької концепції поліцейського правозастосування в широкую концепцію поліцейського сервісного обслуговування, розширенням обсягу “некримінальних” функцій муніципальної поліції, а саме: пропагандистсько-виховної роботи з населенням; правової освіти населення; участі у налагодженні сімейних і побутових конфліктів; наданні психологічної й екстреної медичної допомоги жертвам насильства та громадянам, які потрапили в критичну ситуацію або з якими сталися нещасні випадки; участі в антиалкогольних й антинаркотичних громадських рухах і програмах; допомога дітям із неблагополучних родин; організація управління та сприяння різним громадським формуванням з боротьби з правопорушеннями тощо [18, с. 33].

Зазвичай муніципальна поліція функціонує паралельно з державною поліцією і тісно з нею взаємодіє. Цілком очевидно, що функціонування

муніципальної поліції багатьох зарубіжних країн прямо залежить від рівня розвитку демократії в суспільстві та децентралізації публічних органів влади держави. Цей досвід для України, яка взяла курс на європейську інтеграцію, знадобиться на обраному шляху. Зарубіжний досвід підготовки поліцейських кадрів – різноманітний і специфічний, корисний щодо професійного відбору кадрів, а також якості підготовки. Зарубіжні системи підготовки поліцейських кадрів вирізняються чіткою орієнтацією на професійну підготовку в межах поліцейських наук, тож і система освіти поліцейських переважно має відомчий характер. Система підготовки кадрів для правоохоронних органів зарубіжних країн залежить від концепції діяльності цих органів, які нині суттєво відрізняються, особливо шляхами їх практичної реалізації [50].

Безумовні здобутки зарубіжної поліцейської освіти: її висока технічна оснащеність, прикладність навчального процесу та наукових досліджень, вироблення навичок і вмінь, підготовка фахівців із конкретних напрямів діяльності, наближених до реальних умов. Це той стандарт, до якого мають прагнути вищі навчальні заклади правоохоронних органів України.

Важлива орієнтованість майбутніх фахівців не лише на загальні завдання правоохоронної діяльності, але й передусім на специфіку певної роботи у поліцейській службі. Так максимально скорочується період їх адаптації до професійної діяльності, вона стає ефективною. Для всіх поліцейських навчальних закладів зарубіжних країн характерно: практична спрямованість навчального процесу та його безперервний характер; запобігання психології професійної обмеженості; прагнення сформувати у майбутніх правоохоронців переконання того, що якою б розгалуженою та матеріально забезпеченою, з необхідною правовою підтримкою, не була б правоохоронна система - без співпраці з громадськістю, насамперед із населенням, вона не зможе повною мірою виконувати покладені на них завдання [62].

Таким чином, першочерговими кроками щодо покращання практичних результатів у сфері підготовки професійних кадрів для правоохоронних органів України мають стати: – активний перехід до сучасних методів підготовки

поліцейських кадрів; – сприяння розвитку міжнародного співробітництва в цій сфері; – розширення повноважень управлінських ланок під час обміну інформацією щодо підготовки професійних кадрів для правоохоронних органів; – вивчення і трансляція корисного досвіду зарубіжних країн у сфері державного управління підготовкою поліцейських кадрів. Виключне значення для діяльності поліції всіх країн мають міжнародно-правові норми, визначені у “Декларації про поліцію”, прийнятій Парламентом Асамблеї Ради Європи 8 травня 1979 р. у Страсбурзі, “Кодекс поведінки посадових осіб із підтримки правопорядку”, затверджений резолюцією Генеральної Асамблеї ООН 17 грудня 1979 р., “Керівні принципи в галузі попередження злочинності та кримінального правосуддя в контексті розвитку нового міжнародного економічного порядку” (резолюція Генеральної Асамблеї ООН від 4 грудня 1985 р.) тощо. В преамбулі Міжнародних стандартів юридичного забезпечення прав і свобод людини ООН зазначено, що “норми міжнародного права у сфері захисту прав людини обов’язкові для всіх держав та їхніх органів, у тому числі співробітників правоохоронних установ” [23].

Зарубіжне законодавство достатньо повно регламентує засади та порядок діяльності поліцейських профспілок, які створюються виключно на добровільних засадах, незалежно і наділяються правом юридичної особи. Профспілки мають право вносити пропозиції до керівництва майже з усіх питань внутрішньої діяльності поліцейських підрозділів.

Тож, незважаючи на широку варіативність правових засад управління діяльністю поліції в сучасних державних моделях зарубіжних країн, виокремимо спільні: забезпечення верховенства закону, деполітизація, демілітаризація і децентралізація органів поліції, організація підзвітності та прозорості їхньої роботи, налагодження тісної співпраці цих органів із населенням і місцевими громадами, сприяння професійній підготовці персоналу поліції. Для зарубіжних країн типове високе технічне забезпечення поліції, без чого її ефективна робота взагалі неможлива [21].

Заходи, що вживаються у цьому напрямі, дають змогу досягти високої ефективності в діяльності підрозділів поліції. Боротьба з правопорушеннями та відповідно й управління поліцейськими силами – обов'язок не лише державної, але й регіональної адміністрації. Крім того, такий стан обумовлений і економічним фактором. Розподіл витрат на поліцію між урядом і місцевою владою, безумовно, сприяє економії та раціоналізації використання бюджетів тієї чи іншої сторони. Поліція має досягати більшого результату, використовуючи менші ресурси, тому в розвинених зарубіжних державах актуальний перехід до ресурсозберігальних технологій управління, котрі забезпечують високу якість діяльності [3].

Зарубіжний досвід свідчить, що найефективніше боротися зі злочинністю за допомогою спеціальних програм. Загальнонаціональні й регіональні програми діяльності поліції включають юридичні, організаційно-управлінські та інші взаємопов'язані заходи з достатнім фінансовим забезпеченням.

Безумовно, творче використання такої практики цікаве та достатньо перспективне для України. В цілому, визначаючи стратегічні завдання правоохоронних органів у сфері забезпечення внутрішньої безпеки держави, слід керуватися такими факторами: вимоги та побажання суспільства щодо діяльності поліції; потреби органів влади на національному й регіональному рівнях; можливості поліцейських формувань, галузевих служб і підрозділів. Водночас будь-яка ідеологізація діяльності, підпорядкування її інтересам політичних партій, а тим паче певних осіб забороняється. Для підвищення ефективності поліцейської діяльності зарубіжних країн важливе насамперед сприяння органів державного управління: – зміцненню співпраці галузевих служб і підрозділів поліції між собою й іншими правоохоронними органами та громадськістю; – подальшій спеціалізації персоналу в боротьбі з певними різновидами правопорушень; – покращанню підготовки особового складу; – оптимізації системи інформаційного забезпечення поліцейських сил; – упровадженню новітніх технічних засобів. Слід зазначити, що пріоритети й напрями реформ поліцейських систем визначено залежно від змісту

національних поліцейсько-правових доктрин і пріоритетів державного будівництва [52].

Суттєве коригування поліцейсько-правової доктрини стало наслідком усвідомлення потреби пошуку інноваційних підходів до організації діяльності поліції, адже механічне нарощування потенціалу поліцейської організації та накопичення ресурсної бази не покращило криміногенне середовище.

Об'єктивним наслідком проведених реформ правоохоронної галузі стала деідеологізація підпорядкованих Міністерству внутрішніх справ служб, автономізація діяльності поліції у межах міністерства, обмеження наглядових повноважень міністра внутрішніх справ щодо підпорядкованих служб, створення нормативно-правових засад взаємодії поліції з територіальними органами державної влади й органами місцевого самоврядування, закріплення повноважень органів місцевого самоврядування у сфері забезпечення охорони публічного порядку на рівні територіальних громад [12].

Наявність розвинених моделей і підходів до управління діяльністю поліцейських сил у зарубіжних країнах сприяє визначенню магістрального шляху вдосконалення діяльності органів внутрішніх справ України, адаптуванню найефективніших організаційно-правових форм до практики забезпечення національної безпеки країни.

Таким чином, коли у світі кардинально змінюється організація національної безпеки, особливе значення набуває кадрове забезпечення правоохоронних органів. Виважене застосування передового зарубіжного досвіду під час підготовки кадрів має допомогти переорієнтувати роботу органів внутрішніх справ України із силових й адміністративних методів на демократичніші, спрямовані передусім на допомогу населенню, захист прав і свобод людей, забезпечення безпеки громадян у повсякденному житті. Це значною мірою сприятиме виведенню діяльності правоохоронних органів [11].

Для створення ефективної системи національної безпеки української держави важливо та принципово використовувати досвід підготовки поліцейських кадрів для поліцейської системи, які мають тривалу історію,

великий досвід боротьби зі злочинністю й охорони громадського порядку, тісні взаємозв'язки. Все це впливає на організацію підготовки кадрів для них, змушує враховувати всі здобутки минулого й сьогодення, широко розвивати міжнародну кооперацію не лише в питаннях правоохоронної діяльності, але й навчання, стажування, обміну досвідом персоналу поліцейських служб та органів.

Дослідження основних напрямів міжнародної співпраці у галузі підготовки кадрів для правоохоронних органів України дозволяє робити висновок про необхідність розроблення та закріплення нових форм співпраці з міжнародними організаціями, навчальними закладами, науковими та поліцейськими установами іноземних держав, відносно подальшого впровадження у діяльність кадрових підрозділів, навчальний процес та науково-дослідницьку діяльність правоохоронних органів України досвіду їх роботи, видання за результатами міжнародної співпраці навчально-методичних матеріалів, у яких висвітлювався би досвід боротьби зі злочинністю, форми та механізми взаємодії підрозділів із правоохоронними органами інших держав, підготовки і навчання кадрів та підвищення їх кваліфікації [48].

3.2. Забезпечення безпеки працівників правоохоронних органів, як складова формування спеціальних професійних якостей

Орієнтиром розвитку людства на шляху до цивілізованого суспільства завжди було досягнення такого стану, в якому людині не загрожує жодна небезпека – ні соціально-політичного, ні природного, ні техногенного характеру. Сьогодні одним із найважливіших критеріїв розвитку демократії у будь-якій державі є захищеність її громадян, яка закріплена у законодавчих нормах та має діючий механізм реалізації, що дозволяє максимально зменшити ризик настання небажаних наслідків для життя, здоров'я, честі, гідності та інших нормативно закріплених прав і законних інтересів людини [17, с. 89].

Безпека громадян ключове питання діяльності всіх державних органів. Проте важливим питанням є також забезпечення безпеки працівників

державних органів, які повинні забезпечувати безпеку громадян. В першу чергу це стосується працівників органів внутрішніх справ України. Останнім часом питання забезпечення безпеки працівників органів внутрішніх справ набуває нового, більш актуального значення.

Розглядаючи зазначене питання в першу чергу необхідно зупинитися на змісті та особливостях зовнішніх факторів, що потенційно здатні негативно вплинути на особисту безпеку працівників органів внутрішніх справ, а саме в екстремальних ситуаціях, небезпеці тощо. Екстремальні ситуації – стан життєдіяльності людини, суб'єктивно усвідомлюваний нею як такий, що загрожує її фізичному та психічному здоров'ю. Чинниками, що зумовлюють екстремальні ситуації, є час, інформація, зміст діяльності та ін. Існують такі різновиди екстремальних ситуацій: швидкоплинна – породжується гострим дефіцитом часу для прийняття і здійснення ефективних рішень та дій; тривала – визначається поступовим нарощуванням напруженості, сталою дією певних подразників; з елементами невизначеності – зумовлюється дефіцитом інформації, динамічних стереотипів прийняття рішень в умовах дії різнозначних спонук тощо; з елементами очікуваності розвитку подій – характеризується станом пост, готовності до вирішення складної ситуації, яка передбачається (передстартова лихоманка, очікування надмірних навантажень і впливів); «домінантного стану» – з'являється через неадекватність сприйняття дійсності та усвідомлення необхідності певних дій внаслідок поперед, впливу над порогових подразників (ілюзії сприймання, неадекватність реакцій, прийняття помилкових рішень); критична – виникає від усвідомлення небезпечності для фізичного і психічного, здоров'я або життя людини [15].

Небезпека може проявлятися у декількох видах: потенційна небезпека, уявна небезпека, провокована небезпека, реальна небезпека. Кожен правоохоронець повинен знати, як правильно діяти в тій чи іншій ситуації та як зуміти забезпечити свою власну безпеку при цьому.

Екстремальна ситуація є раптово виникаючою та часто змінюваною ситуацією, що представляє найбільшу небезпеку, до якої людина не адаптована.

Вона виникає, як правило, під час виконання працівником ОВС оперативних завдань, що призводить до дестабілізації поведінки людини, зриву поставленого завдання при проведенні оперативної роботи та, у зв'язку з цим, до можливого травматизму і загибелі. Найбільш небезпечними вважаються такі екстремальні ситуації: неочікуваний напад на працівників поліції (засідки); масові безладдя; стихійні лиха; затримання озброєних злочинців та підозрюваних; застосування вогнепальної зброї та спеціальних засобів; штурмова операція по затриманню групи озброєних злочинців; переслідування злочинців чи підозрюваних на автотранспорті; звільнення заручників або осіб, яких незаконно позбавлено волі тощо [50].

Під час таких безпорядків озвірілі натовпи не реагують на попереджувальні дії сил правопорядку, поводять себе зухвало та нагло; озброєні учасники безпорядків не тільки вчинюють активний опір особовому складу органів внутрішніх справ, але і нападають на будівлі поліції з метою заволодіння зброєю і звільнення раніше затриманих злочинців тощо. Ці ситуації є дуже небезпечними для працівників ОВС. Зважаючи на такі аспекти треба визначити що особиста безпека працівника органів внутрішніх справ – це комплекс основних та допоміжних заходів, спрямованих на зниження рівня небезпечних факторів до реально-можливого мінімуму, що дозволяє гарантувати збереження життя і здоров'я, нормального психічного стану і дієздатності працівника під час виконання функціональних обов'язків, професійних завдань як у буденних, так і в екстремальних ситуаціях під час проведення масових заходів шляхом забезпечення публічної безпеки і порядку; охорони прав і свобод людини, а також інтересів суспільства і держави; протидії злочинності; надання в межах, визначених законом, послуг з допомоги особам, які з особистих, економічних, соціальних причин або внаслідок надзвичайних ситуацій потребують такої допомоги. Правові заходи – це відповідність правової нормативної бази об'єктивним умовам і завданням професійно-службової діяльності. Вони передбачають знання правових норм,

тримання їх при виконанні службових обов'язків та розробку відповідних нормативних актів.

Тактичні заходи – знання тактики дій злочинців, і з урахуванням цього уміле застосування своїх тактичних дій з метою затримання злочинця, одержання перемоги над ним з мінімальними втратами і максимальними прибутками [53].

Психологічно-педагогічні заходи – передбачають мобілізованість психіки, настроєність на більш доцільні, активні, рішучі дії та готовність до дій в складних чи небезпечних для життя чи здоров'я ситуаціях.

Фізичні заходи – вміння застосовувати заходи протидії злочинним посяганням на життя і здоров'я. Вони передбачають фізичний розвиток, володіння прийомами рукопашного бою, а також формування стійкого психомоторного стану до зовнішніх проявів небезпеки, з метою захисту виконання професійних дій [51].

Індивідуальні заходи – сукупність індивідуальних якостей і властивостей співробітника, його здібність ефективно застосовувати необхідні заходи і засоби з метою забезпечення особистої безпеки.

Отже, виходячи з цього, особиста безпека працівників правоохоронних органів полягає в надійному захисті життя, здоров'я, честі, гідності та недоторканості останніх під час виконання ними своїх посадово-функціональних обов'язків стосовно охорони й забезпечення прав, свобод та законних інтересів учасників суспільних відносин.

Поняття безпеки діяльності працівників органів внутрішніх справ визначимо як систему економічних, правових, матеріально-технічних, соціальних, психологічних, кадрових, інформаційних та спеціально-технічних заходів, спрямованих на усунення небезпечних для життя, здоров'я, честі, гідності і недоторканості осіб рядового і начальницького складу факторів під час виконання ними своїх посадово-функціональних завдань та обов'язків. Юридична природа безпеки діяльності працівників органів внутрішніх справ полягає в необхідності нормативного визначення усіх найважливіших питань

щодо здійснення системи заходів по усуненню негативних, небезпечних факторів, які створюють загрозу життю, здоров'ю, честі, гідності та недоторканності особи рядового чи начальницького складу.

Праця людини є функціональним процесом, в якому використовуються фізіологічні та психологічні якості працівника [12].

В процесі праці людина сприймає і переробляє інформацію, в тому числі інформацію про наявність шкідливих і небезпечних чинників на робочому місці; приймає і реалізує рішення; осмислює різні варіанти дій; використовує засвоєні знання, навички і вміння; аналізує відповідність умов, знарядь та предметів праці правилам, нормам; прогнозує можливі ситуації; оптимально мобілізує свої резервні можливості; концентрує вольові зусилля на досягненні поставленої мети і в цілях підвищення безпеки праці. Також, в процесі праці реалізується комунікативна функція психіки, яка виявляється у спілкуванні працівників і є основою міжособистих відносин, способом організації спільної діяльності та методом пізнання людини людиною. В ній враховуються індивідуальні властивості особистості, які проявляються у відмінностях поведінки людей у тих чи інших небезпечних ситуаціях.

Отже, можна зробити висновок, що праця – це сукупність фізіологічних та психічних процесів, які спонукають, програмують і регулюють діяльність людини [11].

У процесі праці відбувається функціональне напруження людини, яке зумовлене двома видами навантажень: м'язовими і нервовими. Критерієм фізичного навантаження на організм людини в процесі праці є важкість (тяжкість) праці; критерієм навантаження на нервову систему є напруженість праці.

Важкість (тяжкість) праці характеристика трудової діяльності людини, яка визначає ступінь залучення до роботи м'язів і відображає фізіологічні витрати внаслідок фізичного навантаження. Фізична важкість для працівника визначається, як правило, робочим положенням, характером робочих рухів,

ступенем напруження фізіологічних функцій, процесом зниження витривалості, завантаженістю робочого дня [44].

Напруженість праці – характеристика трудового процесу, що відображає навантаження переважно на нервову систему. Напруженість праці визначається ступенем складності завдання; характером виконуваної роботи; сенсорним навантаженням (зорові, слухові аналізатори); емоційним навантаженням, монотонністю навантаження; щільністю робочого дня.

Для того, щоб дати оцінку відповідності праці біологічним можливостям організму людини та оцінити ступінь потенційної небезпеки психофізіологічних чинників для працівника, необхідно мати кількісну характеристику небезпечних чинників на робочому місці і еталон порівнянь, визначений як безпечний рівень чинників. Такими еталонами є гігієнічні нормативи, які являють собою кількісні показники, що характеризують оптимальні чи допустимі рівні важкості та напруженості праці [65, с.50].

Визначальним чинником по забезпеченню особистої безпеки є адаптація в трудовому процесі. Працівник може нормально здійснювати трудову діяльність лише тоді, коли умови зовнішнього середовища відповідають оптимальним. Якщо вони змінюються, стають несприятливими, то на протидію їм організм людини включає спеціальний механізм, який зберігає постійність внутрішнього середовища, або змінює його в межах допустимого. Такий механізм називається адаптацією. Адаптація (від лат. *adapto* – пристосування) – це динамічний процес пристосування організму та його органів до мінливих умов зовнішнього середовища. Адаптація в трудовій діяльності поділяється на фізіологічну, психічну, соціальну та професійну [66, с. 53].

Фізіологічна адаптація – це сукупність фізіологічних реакцій, які є в основі пристосування організму до змін оточуючих умов, і направлені на збереження відносної постійності його внутрішнього середовища – гомеостазу.

Психічна адаптація – це процес встановлення оптимальної відповідності особистості до оточуючого середовища в процесі діяльності. Зрозуміло, що такі властивості як гальмування мислення та низька швидкість переробки

інформації, обмежений діапазон сприйняття, порушення функції пам'яті гальмують адаптацію; висока рухливість нервових процесів, навпаки, її підвищує. Психічна адаптація в процесі праці залежить від психічних властивостей працівника, його психічного стану, психологічних реакцій на стреси, що виникають на роботі, кваліфікації та культури людини, особливостей професійної діяльності, конкретних умов праці тощо [41, с.122].

Соціальна адаптація – це пристосування працюючої людини до системи відносин у робочому колективі з його нормами, правилами, традиціями, ціннісними орієнтаціям. Під час соціальної адаптації працівник поступово отримує різнобічну інформацію про колектив, де він працює, про систему ділових та особистих взаємовідносин. При несприятливому протіканні соціальної адаптації підвищується рівень стресу на роботі, наслідки якого позначаються на поведінці працівника та можуть призвести до міжособових конфліктів, нещасних випадків [38].

Професійна адаптація – це адаптація до трудової діяльності з усіма її складовими: адаптація до робочого місця, знарядь та засобів праці, об'єктів та предметів праці, особливостей технологічного процесу, часових параметрів роботи тощо. Професійна адаптація виражається у розвитку стійкого позитивного ставлення працівника до своєї професії, певного рівня оволодіння ним специфічним навичками та уміннями, у формуванні необхідних для якісного виконання роботи властивостей. Професійна адаптація визначається необхідним мінімумом знань та навичок, яких працівник набув при одержанні спеціальності, ступенем відповідальності, практичності, діловитістю тощо. Адаптація вважається завершеною тоді. Коли працівник досягає кваліфікації, відповідної існуючим стандартам.

При аналізі психофізіологічних та шкідливих чинників велике значення приділяється стресу, що виникає внаслідок тривалого впливу на працюючого комбінованої дії психоемоційних перенавантажень та небезпечних виробничих чинників [50].

Під стресом (англ. stress) – тиснення, натискання, напруження) прийнято розуміти стан психічної напруженості, викликаний небезпеками, що виникають у людини при вирішенні важливої для неї задачі. Стрес характеризують як захисне явище, як вісник захворювання, як причину порушень низки життєво важливих психофізіологічних функцій.

Стрес проявляється як необхідна і корисна реакція організму на різке збільшення загального зовнішнього навантаження та характеризується: зростанням біоелектричної активності мозку; підвищенням частоти серцебиття; ростом потоку крові; розширенням кровоносних судин; збільшенням вмісту лейкоцитів у кров, тобто цілим рядом фізіологічних змін в організмі, що сприяють підвищенню його енергетичних можливостей, успішності виконання складних і небезпечних дій. Тому стрес є не тільки доцільною реакцією людського організму, але й механізмом, який сприяє успіху трудової діяльності в умовах перешкод, труднощів і небезпек [36].

Отже, стрес позитивно впливає на результати праці (мобілізує організм і сприяє подоланню перешкод, які виникають в процесі праці) лише доти, доки не перевищить певного критичного рівня. При перевищенні цього рівня в організмі людини розвивається так званий процес гіпермобілізації, який викликає порушення механізмів саморегуляції та погіршення результатів діяльності аж до її зриву. Тому стрес, який перевищує критичний рівень, називають дистресом.

Як показує практика, особливо небезпечним є стрес в трудовій діяльності. Робота оперативних служб, керівників середньої ланки пов'язана з впливом на них негативно діючих стресорів таких як: інтенсивність праці; зростання потоку інформації, яку необхідно опрацювати і використовувати у повсякденній практиці; дефіцит часу; відповідальність за прийняття рішень; затримання правопорушників і озброєних осіб; ненормований робочий день тощо [17, с. 182].

На сучасному етапі найпоширенішим стресом, який впливає на стан працівника і збільшує ймовірність небезпечних ситуацій, є моббінг - це «війна»

на робочому місці, яка призводить до виникнення у працівників стресового стану. Значна частина робітників та службовців реагують на моббінг фізіологічними (виразка шлунку, серцево-судинні та онкологічні захворювання тощо) та психічними розладами, а інколи він призводить до травмування й самогубства [9, с. 144].

Причини появи моббінгу досить багато, розглянемо основні з них: процес постійної модернізації, раціоналізації виробництва, який вимагає концентрації сил і уваги в процесі праці, що зумовлює високу продуктивність праці і, як наслідок, соціальну незахищеність працюючого; страх втратити робоче місце; психологічний терор, зумовлений заздрістю, марнославством і, як наслідок, створення інтриг, пліток, фізичного впливу. Все це створює поганий виробничий клімат і впливає на продуктивність праці та безпечність її умов; нудьга на роботі, коли процес праці не вимагає творчих зусиль, що створює умови для породження пліток, шантажу, силової погрози, сексуальних домагань, домислів, суперечок між колегами, в які потрапляє весь колектив.

Надмірні фізичні та нервово-психічні перенавантаження зумовлюють зміни у фізіологічному та психічному станах працівника, призводять до розвитку втоми та перевтоми. Втома – це сукупність тимчасових змін у фізіологічному та психологічному стані людини, які з'являються внаслідок напруженої тривалої праці і призводять до погіршення її кількісних і якісних показників, нещасних випадків. Втома буває загальною, локальною, розумовою, зоровою, м'язовою та ін [37, с. 122].

Хід збільшення втоми та її кінцева величина залежать від індивідуальних особливостей працюючого, трудового режиму, умова виробничого середовища тощо.

Залежно від характеру вихідного функціонального стану працівника втома може досягати різної глибини, переходити у хронічну втому або перевтому. Перевтома – це сукупність стійких і несприятливих для здоров'я працівників функціональних зрушень в організмі, які виникають внаслідок накопичення втоми.

Психічними показниками розвитку втоми є: погіршення сприйняття подразників, внаслідок чого працівник окремі подразники зовсім не сприймає, а інші сприймає із запізненням; зменшення здатності концентрувати увагу, свідомо її регулювати; посилення мимовільної уваги до побічних подразників, які відволікають працівника від трудового процесу; погіршення запам'ятовування та труднощі пригадування інформації, що знижує ефективність професійних знань, сповільнення процесів мислення, втрата їх гнучкості, широти, глибини і критичності; підвищення дратівливості, поява депресивних станів; порушення сенсомоторної координації, збільшення часу реакцій на подразники; зміни частоти слуху, зору [87, с. 56].

Особиста безпека – це система організаційно-правових, фізичних і тактико-психологічних заходів, які дозволяють забезпечити збереження життя та здоров'я працівника ОВС і підтримання високого рівня ефективності його професійних дій. Особиста безпека, перш за все, базується на достатньому рівні професійно-психологічної готовності працівника.

Професійно-психологічна готовність працівника – це сукупність якостей і властивостей особистості, що зумовлює стан мобілізованості психіки, настроєність на найбільш доцільні, активні та рішучі дії в складних чи небезпечних для життя і здоров'я умовах виконання службових обов'язків. [50].

Структура особистої безпеки працівників ОВС представлена такими компонентами: мотиваційний (установка не тільки на найбільш доцільні, активні та рішучі дії, а й на власну безпеку); орієнтаційний (вивчення та усвідомлення умов та особливостей діяльності, способів можливих дій в різних варіантах розвитку події, необхідних для цього властивостей та якостей особистості); операційний (навички та вміння реалізовувати професійні дії); вольовий (самоконтроль, самообілізація та керування своїми діями, саморегуляція); оціночний (об'єктивна оцінка ступеня небезпеки ситуації і власної підготовленості для її вирішення, прогнозування можливих результатів, внесення відповідних поправок).

Особиста безпека є результатом реалізації комплексу заходів, спрямованих на зниження рівня професійного ризику до реально можливого мінімуму, що дозволяє гарантувати збереження життя і здоров'я, нормального психічного стану і дієздатності працівника міліції при ефективному вирішенні оперативно-службових завдань.

Особиста безпека визначається специфікою умов, змісту і форм професійної діяльності; ступенем професійної захищеності працівника, у тому числі – наявністю спеціальних заходів організаційно-правового, управлінського і матеріально-технічного характеру; рівнем професійно-психологічної підготовленості працівника і наявністю у нього спеціальних знань та вмінь по забезпеченню особистої безпеки при вирішенні професійних завдань, або у ситуаціях, пов'язаних з професійною діяльністю.

Центральним в характеристиці сутності ситуації, у якій може бути завдано шкоди фізичному та психічному здоров'ю працівника ОВС, є поняття “небезпека” - стрес-фактор, який відображає ступінь усвідомлення працівником ОВС обставин, при яких поведінка правопорушників, дія стихійних природних сил, техногенна аварія чи катастрофа психологічної шкоди, призвести до нещасного випадку, можливо, й загибелі.

Можна виділити такі види небезпеки: потенційна – виникає при будь-якому можливому контакті з негативними якостями об'єктів чи суб'єктів ситуації; уявна є результатом перебільшення чи хибної оцінки негативних якостей ситуації, поведінки конкретних осіб, хибного тлумачення мовних повідомлень; провокована – виникає внаслідок прояву окремих особистісних негативних якостей працівника (агресивність, грубість, жорстокість, пиha, гонор тощо) і відповідної протиправної реакції на них з боку інших осіб; реальна – це наслідок несприятливої динаміки оперативно-службової ситуації з реальними факторами загрози життю та здоров'ю працівника [68; 54].

Залежно від індивідуально-психологічних та психофізіологічних особливостей працівників та рівня їх професійної підготовленості, безпека діяльності може бути різною. Це зумовлює необхідність своєчасного та науково

обґрунтованого визначення керівниками служб та підрозділів осіб, схильних до нещасних випадків, зі зниженим імунітетом до впливу небезпечних ситуацій.

Чинники, що визначають категорію працівника зі зниженим імунітетом до впливу небезпечних ситуацій, можуть бути: 1. стійкі (сталі) протипоказання працівників ОВС до небезпечних видів діяльності: низька психологічна стійкість та схильність до психічної дезадаптації; високі показники тривожності; емоційна неврівноваженість та імпульсивність реакцій; недоліки розподілу та концентрації уваги; функціональні порушення зв'язку між сприйманням та моторними процесами; фізичні вади органів чуття (зору, слуху, нюху, дотику, болю тощо); функціональні непатологічні зміни в організмі (серцево-судинної, дихальної та інших систем); уповільненість реакцій; низький інтелектуальний рівень; неврівноваженість та підвищена схильність до ризику; схильність до алкоголізації і наркотизації; 2. тимчасові чинники обмеження використання працівника ОВС в небезпечних ситуаціях: недостатня професійна підготовленість і психологічна готовність; недосвідченість; 3. ситуативні психічні стани особистості як наслідок службових чи сімейно-побутових конфліктів, травм та критичних інцидентів, проявами яких є: тривожність, страх, депресія; вкрай низька активність, загальмованість; підвищена неадекватна активність, надмобілізованість; панікування; гостра втома, перевтома; 4. віктимні особистісні якості, що роблять працівника уразливим щодо злочинних зазіхань: гіпертрофована довірливість; легковажність; запальність, гарячковість; конформність та навіюваність; самовпевненість, пихатість тощо [11, с.137].

Основні форми забезпечення особистої безпеки працівників ОВС:

1. Спеціально-тактичні – навчання основам професійної діяльності, майстерному володінню зброєю, спеціальними засобами і засобами зв'язку та індивідуального захисту; формування готовності до застосування зброї і засобів активної оборони в екстремальних ситуаціях.

2. Педагогічні –індивідуальні бесіди,наставництво, аналіз виконання оперативно-службових завдань з позиції дотримання особистої безпеки навчання операційно-тактичним і психологічним прийомам безпечної поведінки у різноманітних ситуаціях оперативно-службової діяльності.

3. Психологічні – вивчення індивідуально-психологічних особливостей працівників і прогнозування їх поведінки в екстремальних ситуаціях; проведення практичними психологами психокорекційної роботи; формування мотиву професійного зростання, нерозривно пов'язаного з дотриманням заходів особистої безпеки [40].

Психологічні чинники особистої безпеки працівників ОВС. Найважливішим заходом щодо профілактики надзвичайних подій є діагностика працівниками ОВС у прийнятті правильного рішення на стадії візуального контакту з правопорушником (злочинцем).

Візуальна оцінка психічного стану проводиться на основі оцінки міміки обличчя правопорушника, його жестів, пози, інтонацій голосу. Завдання цієї оцінки є визначення ступеня психологічної готовності правопорушника до ведення двобою. Вищий ступінь психологічної готовності визначається наявністю в людини необхідних особистісних якостей, таких як сміливість, рішучість, наполегливість, самоконтроль, впевненість у собі, а також досягненням нею стану агресивності. Висновок про наявність таких особистісних психологічних якостей можна зробити на основі вивчення зовнішності особи правопорушника. Важке квадратне підборіддя свідчить про сміливість, жорстокість [62].

Висунуте вперед підборіддя – про наполегливість, що переходить у впертість. Міцно стиснуті тонкі губи – про рішучість. Прижмурені очі – про впевненість у собі та про розвинуте почуття самоконтролю. Мовлення такої людини спокійне, продумане, закінчення слів вимовляються чітко, сильніше, ніж звичайно, виділяються наголоси. Тон голосу рівний, твердий, часто такий,

що не допускає заперечень. Корпус тіла злегка нахилений вперед (атакуюча позиція).

Розглянемо тепер ознаки, що вказують на агресивність: звуження зіниць; м'язи лоба зсунуті всередину і вниз, створюючи загрозливий або насуплений вираз очей, ніздрі розширені й крила носа ледь підняті, губи або міцно стиснуті, або відтягнуті назад, створюючи прямокутну форму і відкриваючи стиснуті зуби, обличчя наливається кров'ю, слова не вимовляються, а цідяться крізь зуби; посмішка з постійним розширенням очей без моргання; голова високо піднята, підборіддя виставлене; високий, у широкому діапазоні сили, тональність та висоти голос; стиснення кулаків; коротке, через ніс дихання; поза агресивності (боксерські, борцівські тійки, погрози кулаком і т.д.); демонстрація образливих жестів; навмисне емоційне самозбудження (у людей, що не мають впевненості у власних силах); виловлювання погроз і образ.

Слід пам'ятати, що для визначення наявності агресивності необов'язково вишукувати всі ці ознаки у Вашого супротивника. Ці ознаки досить умовні й залежать від особливостей характеру і темпераменту конкретної людини. Для того, щоб оцінити наміри Вашого суперника як агресивні, досить одного із них.

Відповідно найнижчий ступінь психологічної готовності визначається наявністю у людини таких особистісних якостей, як боягузтво, нерішучість, невпевненість, перевага емоцій над логікою. Ознаки цих якостей: піт на лобі – страх; очі опущені вниз, погляд “бігає”, відкрите небажання зустрічатися поглядами з очима співбесідника – сором'язливість, невпевненість, звичка підкорятися; зіниці очей розширені, очі широко розкриті – жах (слід мати на увазі, що розширення зіниць може бути викликано вживання деяких видів наркотиків); маленьке, вузьке, скошене назад підборіддя – слабка воля, нерішучість; підборіддя, яке виступає вперед, - хитрість; напіввідкриті губи – нерішучість, відсутність волі до опору; руки постійно щось мнуть, смикають – невпевненість, бажання швидше закінчити спілкування; дрижання (тремор) кінчиків пальців – страх (можливо, наслідок вживанням міцних спиртних

напоїв); звужені плечі, згорблена спина – мимовільне бажання стати менше свідчить про страх, готовність підкорятися [59].

Мовлення такої людини невиразне, досить часто швидке, закінчення слів “ковтаються”, висота голосу може різко мінятися кілька разів протягом розмови, у голосі чутно істеричні нотки. Корпус тіла трохи відхилений назад (оборонна позиція).

Слід пам’ятати, що оцінка правопорушника здійснюється перед початком сутички та полягає у визначенні ступеня його озброєності, оцінці його одягу, фізичного та психічного стану. Враховуючи зростання рівня озброєності злочинного світу, працівники міліції повинні уміти візуально виявляти у підозрюваних осіб приховану зброю.

Насамперед, слід звертати увагу на наявність у правопорушника вогнепальної чи холодної зброї, а також предметів, які можуть бути використані як зброя з метою нападу та нанесення травм. Існують тактичні прийоми візуального виявлення зброї, що носить приховано. Розглянемо деякі з них [5].

Найчастіше використовуються такі види вогнепальної зброї як пістолети й револьвери, що можуть бути як заводського, так і саморобного виготовлення. Рідше використовуються мисливські та помпові рушниці, карабіни, гвинтівки і т.п.

Однією з ознак, що вказують на наявність у людини пістолета, є асиметрична хода. Суть її полягає в тому, що людина неусвідомлено робить більш короткий крок зі сторони пістолета (зброї), який знаходиться в кишені, поясній кобурі або за поясом. Це пояснюється тим, що пістолет, який знаходиться за поясом праворуч, буде заважати рухові правої ноги, в наслідок чого крок правої ноги стає коротшим від кроку лівої. Слід враховувати ускладнений помах руки з боку пістолета, яка інстинктивно буде ближче до тіла, ніби для прикривання зброї, пересуваючись на гору або по прямій бігцем, носій зброї підсвідомо притримує її рукою або ліктем [24].

Коли озброєна людина підходить до працівника міліції, вона намагається стати так, щоб зброя була прихована від візуального виявлення. При перевірці підозрілої особи слід звертати увагу на положення тулуба або стегон, бо людина підсвідомо намагається розташувати зброю подалі від правоохоронця та ближче до провідної руки для зручності можливого її вихоплення. Вказане стосується також будь-яких предметів, які можна використати як зброю (засіб для нападу).

Якщо зброя вже знаходиться в руці, то людина, яка має намір здійснити раптовий напад, зазвичай ховає цю руку за спину, другу – інстинктивно виставляє вперед.

Тому працівнику ОВС необхідно мати професійні навички та вміння щодо оцінки вогнепальної зброї, які складаються: з оцінки її готовності до відкриття вогню; оцінки її бойових якостей.

Готовність до відкриття вогню визначається наявністю приєданого спорядженого магазину (обойми), включенням запобіжника, положенням курка, положенням зброї (наведена на ціль, знаходиться в кобурі, кишені, за поясом тощо) [67].

Про момент прийняття рішення на здійснення пострілу можуть попереджати очі правопорушника, зіниці, що різко звужуються, а також характерний «тичок» зброєю в сторону цілі.

З бойових якостей необхідно знати: - чи є зброя автоматичною або самозарядною; - місткість магазину (обойми, барабану); - пробивна дія боєприпасу, який використовується в даному зразку зброї; - час від приведення зброї в готовність до відкриття вогню (час першого пострілу).

Оцінка холодної зброї складається з оцінки її призначення, довжини і форми бойової частини та найбільш вірогідних способів застосування.

Найчастіше використовують такі види холодної зброї: ножі, кинджали, кортики. Усі вони можуть бути як промислового виготовлення так і саморобними. Ще використовуються сокири, різноманітні «заточки», нунчаки, кастети, ланцюги тощо [22].

Ніж або кортик призначені для нанесення колото-різаних ударів. Бойова частина довжиною близько 20-30 см, форма бойової частини – «щучка». Виходячи з цих характеристик, можливе нанесення всіх видів ударів (зверху, знизу, по горизонталі на всіх рівнях, «тичкові» удари). Ланцюг призначений для нанесення хлестких ударів вільним кінцем. Удари наносять зверху, знизу, по горизонталі на всіх рівнях, захлест ланцюгом кінцівки.

Як холодна зброя можуть бути використані предмети господарського або побутового призначення, за допомогою яких наносяться поранення і травми різного ступеня тяжкості (палиця, ціпок), пляшки парасольки, стільці, садівникові та городницькі приладдя тощо).

Наступний стан оцінки правопорушника - оцінка одягу і взуття. Його гардероб може стати союзником у рукопашному двобої, а може виявитися серйозною перешкодою на шляху до перемоги [10].

Оцінка здійснюється зверху вниз. Критеріями оцінки елементів одягу є: ступінь ускладнення рухів правопорушника; ступінь захисту його життєво важливих органів та больових точок; ефективність ударів і прийомів проти людини, одягненої певним чином; при оцінці взуття розглядається ефективність нанесення ударів ногами.

Зимовий одяг сильно стримує рухи порушника. Його удари як ногами, так і руками будуть більше нагадувати сильні поштовхи. Удари ногами найвірогідніше будуть наноситися по нижньому та середньому рівню. Практично вся поверхня тіла закрита і захищена. Ваші удари в корпус будуть неефективні. Товстий кожух робить практично неможливими проведення больових прийомів на руки. Найефективнішими є прямі удари рукою в голову і поштовхові удари ногами в корпус. Черевики збільшують силу ударів ногами, а це є небезпечним, особливо при роботі на нижньому рівні. При оцінюванні фізичного стану враховуються: - зріст; - структура; - рухливість; - наявність навичок ведення двобою [7].

Завданням цієї оцінки є визначення сильних і слабких сторін правопорушника, виходячи з фізичних особливостей його організму і наявності

зазначених вище навичок, а також визначення тактики ведення бою. Наявність навичок ведення рукопашного бою визначається перед початком сутички за положенням тіла правопорушника (за певною стійкою), манерою утримання зброї, якщо вона є, та уточнюється в ході ведення бою. За певною стійкою перед сутичкою можна визначити, яким видом єдиноборств людина займалася, а знаючи це, виробити тактику ведення бою з нею [39, с.8].

Як зазначалося вище, забезпечення особистої безпеки працівника правоохоронних органів зумовлюється його індивідуально-психологічними особливостями, рівнем фізичного розвитку та рівнем інтелекту, моральними засадами особистості, рівнем та змістом віктимності, навичками і вміннями вирішувати конфліктні ситуації, здатністю до самостійного аналізу професійної діяльності з метою розробки нових елементів стратегії і тактики, удосконалення засобів і прийомів ефективного виконання оперативно-службових завдань.

У деяких наукових джерелах стверджується, що потерпілими від кримінальних нападів найчастіше стають люди, які вважають ймовірним або просто припускають думку про можливість стати жертвою злочину. Створюючи відповідні образи в своїй уяві, звертаючись подумки знову і знову до можливої небезпечної ситуації, уявляючи трагічні й страшні деталі, такі люди формують у своїй підсвідомості схильність до нещасних випадків і отримання певних ушкоджень (фізичних або психологічних) [20].

Ця позиція як гіпотеза може бути прийнятною, але наші спостереження свідчать, що працівникам правоохоронних органів більш притаманне ігнорування безпеки, навмисне блокування думок про неї, що є вкрай шкідливим. При зустрічі з реальною небезпекою (екстремальна ситуація) такі особи втрачають самовладання і контроль, спостерігається демобілізація психічної діяльності, що призводить до неадекватного реагування.

Тому при роботі в екстремальних умовах враховується система організаційно-правових, психологічних, в організаційно-технічних, фізичних, тактико-спеціальних, санітарно-гігієнічних і лікувально-профілактичних заходів і засобів, які дозволяють забезпечити збереження життя, здоров'я

працівника правоохоронних органів, підтримання високого рівня ефективності його професійних дій в різних умовах.

Аналіз досвіду фахівців правоохоронних органів, які успішно діють у різноманітних екстремальних і психологічно складних ситуаціях під час виконання службових обов'язків, та знайомство з рекомендаціями зарубіжних психологів дозволяє нам запропонувати перелік порад і рекомендацій, засвоєння і додержання яких дозволить сформуванню відповідної установки "на виживання". Її можна визначити як: готовність і свідоме прагнення працівника правоохоронних органів до цілеспрямованої, ефективної і безпечної діяльності при виконанні оперативно-службових завдань; наявність можливостей самозахисту при виникненні, перебігу і вирішенні як штатних службових ситуацій, так і критичних, пов'язаних зі злочинними замахами [20].

Наявність міцної установки "на виживання" дозволяє підтримувати адекватну професійну самооцінку, відповідний емоційно-вольовий настрій і прогнозований алгоритм поведінки, а також прагнення до розумного і умотивованого ризику, обережності, пильності, ефективності і надійності дій у небезпечних ситуаціях.

Для формування установок безпечної поведінки можна рекомендувати, зокрема, використання керівником чи наставниками певних положень (з багаторазовим ритмічним повторенням уголос чи подумки) [54].

Оволодіваючи професією, необхідно постійно працювати над створенням "персонального" набору засобів та прийомів безпеки, прикладом можуть служити такі настанови: перевіряти свій фізичний і емоційний стан перед службою; перевіряти зброю, екіпіровку, транспорт перед роботою; відпрацювати навичку швидко діставати та перезаряджати зброю (на ходу, у темряві та інших складних умовах); тримати напоготові запасні засоби ("фірменний засіб") нападу та оборони, запасні елементи екіпіровки; забезпечити можливість використання резервного зв'язку у тому числі і телефонну картку); завжди обмірковувати і оцінювати все, що відбувається під час екстремальної ситуації, відпрацьовувати вміння прораховувати дії свої і супротивника "на крок уперед"; завжди пам'ятай

про ефект "тунельного бачення" сприймання викривляється під впливом стресу і обмежує можливість адекватної оцінки ситуації); враховуй час "запізнення" (проміжок часу між думкою і дією) і час на постріл; навчись контролювати навколишній простір (звуки, предмети, люди, рух); вибирай і використовуй власне місцезнаходження, як позицію для створення переваги у певній ситуації; дотримуйся планів, розроблених особисто і спільно з колегою (напарником); контролюй ситуацію у просторі навколо свого місцезнаходження, поділивши умовно його на сектори, узгоджуючи свої дії з напарником; при великому ризику викликай підтримку; використовуй при необхідності для передачі інформації кодові слова, фрази і жести; ніколи не випускай підозрілу особу з поля зору. Прибери зайві предмети із зони її досяжності; у загрозовій чи непевній ситуації дотримуйся таких правил: -контролюй простір над собою; - повністю відкривай двері, перш ніж увійти; - не зазираєш за риг на рівні очей; - не стій прямо перед дверима або вікном, на відкритому просторі; -перш ніж рухатися, вибери наступну позицію; -вибирай позицію, при якій спина буде завжди захищена; -вживай заходів проти рикошету; -рухайся короткими ривками, зигзагами, переконуючись у безпеці; -не ставай на одній лінії між напарником і підозрюваними; -рухайся у такт з напарником, дійте разом, прикриваючи один одного; -надінь на злочинця спочатку наручники, потім проведи обшук, обшукуй якомога ретельніше; відвернуте зіткнення - для вас - це завжди виграна ситуація; не провокуй стрілянина, зброя - останній козир; не застосовуй погрози, якщо не можеш її реалізувати; злочинця важко визначити лише за ознаками зовнішності, тому очікуй непередбачуваного; уникай шаблонних дій; при небезпеці активно дій, не завмирай і не клякни; завжди пам'ятай про обережність, не розслабляйся занадто швидко; пам'ятай, що ключ до професіоналізму — вміння, а не зарозумілість і пиха; пам'ятай, що тебе чекають живим і здоровим у родині [50; 53;66].

Одним з найбільш важливих чинників безпечної поведінки працівника ОВС, що вимагає істотної перебудови міжособистісних відносин і стереотипів соціальної поведінки, є комплекс прийомів забезпечення особистої безпеки при

спілкуванні у різноманітних соціальних групах, і уміння протистояти провокаціям.

Розрізняють дві основні групи прийомів безпечної поведінки при спілкуванні: зовнішні (під час спілкування зі сторонніми особами); внутрішні (при спілкуванні у професійному середовищі).

Тільки за останні п'ять років у правоохоронних органах України гинуло 840 працівників органів внутрішніх справ та більше 7000 працівників отримали поранення за різних обставин. Статистика свідчить, що при загальному скороченні штатної чисельності особового складу, рівень службового травматизму в міліції на сьогодні залишається високим.

Психоемоційна напруженість професійної діяльності працівників правоохоронних органів обумовлюється такими стресогенними чинниками: ризиком для життя й здоров'я; дефіцитом часу для аналізу обставин і прийняття рішення; постійно існуючою протидією з боку правопорушників та злочинців; загрозою помсти працівникові та членам його родини з боку правопорушників та злочинців за його професійні дії; застосування та використання вогнепальної зброї; високою ціною можливих помилок; усвідомленням високої відповідальності (у тому числі кримінальної) результати й наслідки роботи; великими психологічними й фізичними навантаженнями; конфліктними ситуаціями в процесі службової діяльності; інтенсивним впливом несприятливих факторів навколишнього середовища.

Негативний вплив кожного з цих чинників окремо або їх сукупності призводить до руйнування соціально-психологічного благополуччя працівників, виснаження захисних сил (функцій) організму й психіки та виникнення розладів психогенного характеру аж до розвитку психосоматичних та психічних захворювань [20].

Право на життя та діяльність в умовах, що відповідають вимогам безпеки, на охорону здоров'я та медичну допомогу гарантовано працівникам правоохоронних органів (як і всім громадянам) Конституцією України.

Розвиток суспільства визначає необхідність проведення комплексного наукового аналізу причин, що обумовлюють загибель працівників органів внутрішніх справ, всебічного дослідження психологічних закономірностей і умов отримання ними травм і поранень у процесі професійної діяльності та здійснення конкретних заходів, спрямованих на забезпечення професійної захищеності, зведення до мінімуму травматизму й смертності в органах внутрішніх справ.

Професійна захищеність працівника органів внутрішніх справ складається з таких елементів: правова захищеність - відповідність правової та нормативної бази об'єктивним умовам та завданням оперативно-службової діяльності; організаційна захищеність забезпечення організаційно-управлінськими заходами згідно з чинним законодавством; кадрова захищеність забезпечення ефективної діяльності у відповідності до професійної придатності, кваліфікаційного рівня та можливості подальшого вдосконалення професійної майстерності працівника; матеріально-технічна захищеність наявність необхідних для ефективного вирішення оперативно-службових завдань зброї, транспорту, індивідуальних засобів безпеки, засобів зв'язку, спеціальних засобів активного захисту, спецтехніки тощо; економічна захищеність - можливість задоволення матеріальних потреб працівника та членів його сім'ї; соціальна захищеність - наявність соціальних гарантій працівника органів внутрішніх справ (обов'язкове страхування, медичне обслуговування, відповідні побутові умови для праці та відпочинку під час тривалих чергувань тощо) та формування позитивного іміджу професійної діяльності; фізична захищеність уміння застосовувати заходи протидії злочинним зазіханням на життя та здоров'я (фізичний розвиток, володіння прийомами рукопашного бою тощо); психологічна захищеність сформований стан психологічної готовності до дій у психологічно складних та екстремальних умовах [50; 53;66].

Суспільно-політичні та соціально-економічні реформи, що здійснюються в нашій країні, не можуть бути ефективно реалізовані без докорінних змін у сфері безпеки праці. Багаторічний досвід економічно розвинутих країн світу

показує, що для держави в економічному і соціальному плані ліпше витратити кошти на проведення роботи по профілактиці травматизму, ніж на лікування та утримання калік і сиріт. Конституцією України, законодавством про охорону праці чітко виражена державна політика в галузі охорони праці – це пріоритет життя і здоров'я працівників по відношенню до результатів трудової діяльності. Згідно чинного законодавства є охорони праці ініціаторами заходів щодо поліпшення стану безпеки, виробничої санітарії, гігієни праці повинні виступати керівники підрозділів, підприємств, установ, організацій. Однак, більшість керівників органів та підрозділів системи МВС України відносяться до питань охорони праці як до другорядних, свідомо (а де коли і не знаючи основ охорони праці і трудового законодавства) порушують законодавчі та інші нормативні акти з охорони праці.

Незважаючи на неодноразове звернення керівництва МВС України (Рішення колегії МВС України від 15.05.01. № КМ/1, від 21.10.2000 № 7 КМ/9, від 21.11.2002 № 14 КМ/2, від 29.02.1996 № 2 КМ/1, від 20\07\1998 № 3 КМ/5/ рішення керівництва МВС України від 20.09.2003 № 3564/Лц і т.д.) до керівництва органів та підрозділів внутрішніх справ України щодо посилення уваги питанням збереження здоров'я та життя працюючих в системі МВС України продовжують мати місце випадки травмування, а інколи і загибелі осіб рядового та начальницького складу [50; 53;66].

Залишається тільки здогадуватися, які матеріальні збитки зазнали органи внутрішніх справ та держава внаслідок загибелі, травм та поранень, отриманих співробітниками. Страхівка, медикаменти, заробітна плата медперсоналу та постраждалому під час лікування, експлуатація обладнання, основних фондів, інші прямі та побічні витрати. Не викликає сумніву, що значно дешевше займатися профілактикою травматизму. Керівництво МВС України щорічно приділяє все більше уваги цьому питанню як у практичних органах так і в навчальних закладах.

Причини, що призвели до травмування людей викликані незнанням нормативно-правової бази, заходів безпеки при виконанні службових

обов'язків, халатним відношенням керівників або постраждалих до виконання своїх службових обов'язків, відсутністю достатніх навичок до дій в екстремальних ситуаціях, відсутність засобів індивідуального захисту, незадовільний стан транспортних засобів, дисциплінованість тощо.

Навколишнє середовище завжди характеризується наявністю певних небезпечних та шкідливих для здоров'я людини факторів. Джерела небезпеки оточують людину всюди: на виробництві, в побуті, під час праці і відпочинку. Забезпечення безпеки закладено в біологічній та соціальній природі людини і є невід'ємною категорією її життя.

Аналіз ієрархії потреб людини (згідно з теорією мотивації) дозволяє стверджувати, що безпека є однією з найважливіших після потреб їжі, одязі, помешканні, тобто після фізіологічних. Незважаючи на те, що безпека не є чимось предметним (матеріальним), це своєрідна характеристика і необхідна умова життєдіяльності та життєздатності об'єктів реального світу. У даному випадку мова йде про людину, суспільство, державу. Тому це цілком конкретна категорія, що має за мету захист та просування життєвих інтересів людини. Суспільства, держави. Поняття “безпека” здається доступним на інтуїтивно-побутовому рівні, тому вживається досить широко. Але його суть та зміст у науковому плані повною мірою ще не досліджені. Так, до цього часу відсутня цілісна теорія забезпечення безпеки України у різних сферах її життєдіяльності: державній, економічній, соціальній тощо.

Розглянемо як тлумачать визначення безпеки в юридичній енциклопедії. Безпека – стан захищеності життєво важливих інтересів особи, суспільства і держави від зовнішньої і внутрішньої загрози. Система безпеки охоплює такі основні елементи: наукову теорію (філософію), доктрину (концепцію), політиків, стратегію і тактику забезпечення безпеки і сукупність міжнародних, державних і громадських інститутів та організацій, які забезпечують безпеку особи, суспільства, держави і засоби, способи та методи забезпечення безпеки.

Розрізняють різні типи безпеки: за масштабом (міжнародна, регіональна, локальна); за суб'єктами (особиста, колективна, національна); за суспільними сферами (політична, економічна, військова, екологічна, радіаційна тощо).

В Україні забезпечення безпеки регулюється Конституцією, законами й нормативно-правовими актами, а також системою відповідних державних органів і об'єднань громадян. У 1997 році Верховна Рада прийняла Концепцію національної безпеки України. У словнику російської мови С.Ожегова наведено таке визначення безпеки – положення, при якому не загрожує небезпека кому-небудь або чому-небудь. Розглянемо, яке визначення безпеки дає російський вчений В.Корелін. Саме розуміння безпеки трактується як стан захищеності від зовнішніх та внутрішніх загроз. А.Папкін визначає, що в службовій діяльності сутність безпеки, як правило, визначається категоріями “розвиток”, “стійкість” та “удосконалення”. Для співробітників міліції найбільш актуальним, з точки зору особистої безпеки, буде здатність до самозбереження та самовиховання (стійкість) і нормальне (стабільне) функціонування в умовах впливу різних внутрішніх та зовнішніх загроз, діяльності в умовах ризику та інших екстремальних ситуаціях. Більш того, необхідно завжди пам'ятати, що специфіка службової діяльності постійно пов'язана з ризиком (фінансовим, соціальним, екологічним, політичним, психологічним) і він є звичайним для тих хто веде боротьбу з правопорушником [50; 53;66].

Пов'язуючи в єдиний логічний ланцюг зміст службово-професійної діяльності та визначену ступінь безпеки визначаємо функції безпеки: прогнозування, з'ясування, попередження, зниження, послаблення, нейтралізація, припинення, локалізація, відбиття та усунення загроз, що дозволяють працівнику міліції успішно функціонувати у нестабільних зовнішніх та внутрішніх умовах, зниження та нейтралізація ризик-факторів, що безпосередньо впливають на службово-професійну підготовку.

Науковець А.І. Папкін стверджує, що “в самій системі безпеки можна виділити ряд взаємопов'язаних підсистем”.

Правова безпека – стан юридичної захищеності особи співробітника міліції та його діяльності. Наявність діючих державно-правових механізмів, що дозволяють працівнику ефективно відстоювати свої законні права та інтереси.

Екологічна безпека – стан найбільш ефективного використання всіх видів ресурсів з метою припинення (нейтралізації, ліквідації) загроз і забезпечення стабільного економічного функціонування об'єктів співробітників міліції.

Організаційно-управлінська безпека – здатність працівника організувати свою професійну діяльність, вибирати оптимальний стиль керівництва, що дозволяє підтримувати стан захищеності і безпеки не лише своєї діяльності, а й своїх співробітників, членів родини.

Техногенна безпека – сукупність дій по забезпеченню експлуатації технічних приладів з дотриманням вимог безаварійної безпеки.

Інформаційна безпека – це здатність працівників забезпечити захист інформаційних ресурсів і потоків від загроз несанкціонованого доступу до них.

Психологічна безпека – стан захищеності від негативного психологічного впливу на співробітників. Психологічна здатність співробітника міліції до стрес-факторів, його готовність протистояти негативним впливам, є однією із складових психологічної безпеки.

Фізична безпека – стан захищеності життя і здоров'я окремих осіб від насильницьких злочинців. Справа тут не лише у фізичній силі, здатності постояти за себе, а в умінні не допускати фізичного впливу проти співробітника, своєчасно розробити відповідну тактику поведінки.

Пожежна безпека – стан об'єктів в правоохоронних органах, при якому заходи попередження пожеж та протипожежного захисту відповідним нормативним вимогам [50; 53;66].

Всі перераховані підсистеми невід'ємно пов'язані між собою та у сукупності утворюють єдину систему безпеки службово-професійної діяльності. Це далеко не повний перелік, що складає систему безпеки, але і те, що вище перераховано показує необхідність професійного підходу до проблеми безпеки службово-професійної діяльності працівників правоохоронних органів.

Проаналізувавши поняття безпеки необхідно розглянути поняття особистої безпеки та її вплив на службово-професійну діяльність.

Чисельні факти злочинних зазіхань на життя і здоров'я працівників правоохоронних органів України під час виконання ними службових обов'язків (причому останні досить часто виступають безпосередньою цілю нападу або ж перешкодою на шляху досягнення основної злочинної мети) потребують теоретичного аналізу і детальної розробки обґрунтованих науково-практичних рекомендацій щодо забезпечення їх особистої безпеки. В сучасній літературі деякі автори (М.Н. Дзлієв) дають таке визначення особистої безпеки: “Забезпечення індивідуальної (особистої) безпеки є відправною точкою в дослідженні та забезпеченні її інших рівнів – групової, суспільства, держави, національної, та глобальної безпеки.

Розвиваючи цю думку, В.Білоус та Г.Ситник стверджують, що: “У сучасних умовах основним змістом безпеки все більше стає не тільки і не стільки захист держави та її державних інститутів, а людини й суспільства. На перший план вийшла проблема соціальної безпеки в широкому розумінні цього слова (соціально-економічної), іншими словами “безпеки особи”, окремих груп населення, суспільства в цілому, тобто соціуму. Це означає, що першоосновою концепції національної безпеки повинні бути інтереси окремих особистостей, із яких витікають інтереси суспільства і держави” [50; 53;66].

Бачення особистої безпеки дають вчені НАВСУ Г.Юхновець, В.Андросюк, Л.Казміренко: “Особиста безпека – це система організаційно-правових, фізичних і тактико-психологічних заходів, які дозволяють забезпечити збереження життя та здоров'я працівника ОВС і підтримувати високий рівень ефективності його професійних дій. Особиста безпека, перш за все, базується на достатньому рівні професійно-психологічної готовності працівника”.

Напруженість й екстремальність є обов'язковою умовою діяльності працівників правоохоронних органів. За даними вітчизняних та зарубіжних досліджень професійна діяльність міліціонера (поліцейського) за своєю стресогенністю посідає друге місце після професії шахтаря в переліку 35

найпоширеніших ризиконебезпечних спеціальностей і оцінюється в 7,7 бала за 10-бальною шкалою. Для порівняння: стресогенність роботи пожежного оцінюється в 6,3 бала, військовослужбовця – в 4,7 бала.

На співробітників міліції покладаються такі завдання: забезпечення особистої безпеки громадян, захист їх прав і свобод, законних інтересів; запобігання правопорушенням та їх припинення; охорона і забезпечення громадського порядку; виявлення і розкриття злочинів, розшук осіб, які їх вчинили; забезпечення безпеки дорожнього руху; виконання кримінальних покарань і адміністративних стягнень; участь у поданні соціальної та правової допомоги громадянам, сприяння у межах своєї компетенції державним органам, підприємствам, установам і організаціям у виконанні покладених на них законом обов'язків [50; 53;66].

З урахуванням широкого кола обов'язків, які покладаються на працівників міліції по забезпеченню правоохоронної діяльності та враховуючи важливість і актуальність проблеми, забезпечення особистої безпеки при виконанні службових завдань є невід'ємною частиною прав людини, які гарантується Конституцією і низкою законів, а також підзаконними нормативними актами, загальними та особистими правилами безпеки, діями державних та відомчих органів, фахівцями в сфері безпеки [27].

Конституція оголосила людину, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпеку найвищою соціальною цінністю, а її права і свободи – визначають зміст і мету діяльності держави. Але негативні явища так званого перехідного періоду значною мірою заважали перетворенню в життя цих орієнтирів. Економічна криза, що затягнулась, соціальні проблеми, сплеск злочинності, особливо найбільш корисних і жорстоких проявів, підірвали віру людей у законність та можливість захистити свої права та свободи.

Рівень безпеки особистості, що існує в суспільстві, є таким же загальним надбанням, як рівень демократії, освіти. Культури. Він не може бути підвищений водночас із введенням тієї чи іншої постанови уряду, тому що залежить від багатьох факторів: історичного минулого народу; його

менталітету; рівня розвитку економіки; рівня знань та добробуту людини; індивідуальних особливостей людини; психології поведінки людини в екстремальних і стресових ситуаціях [20].

При виконанні працівниками правоохоронних органів завдань щодо забезпечення громадської безпеки, особовому складу досить часто доводиться діяти в обстановці реальної небезпеки, переносити значні фізичні та психологічні навантаження. Це особливо характерне для дій в особливих умовах та екстремальних ситуаціях. Успішне виконання оперативно-службових завдань у багатьох випадках залежить від бойової готовності ОВС. Значну роль у підтримуванні їх у бойовій готовності відіграє морально-психологічна підготовка, яка сприяє якісному вирішенню багатьох проблем, пов'язаних безпосередньо з людським фактором.

Слід пам'ятати, що в особливих умовах висвітлюються не тільки кращі, але й менш бажані людські якості. Співвідношення цих тенденцій у вирішальному ступені залежить від злагодженості і чіткості професійної та психологічної підготовки, виховної роботи з особовим складом ОВС як на попередні, так і під час вирішальних подій [53].

Для вирішення службових завдань, керівники всіх ланок повинні створити належні, безпечні і здорові умови праці, щоб запобігти нещасним випадкам та професійним захворюванням. Державна політика в галузі охорони праці базується на принципах пріоритету життя і здоров'я працівників по відношенню до результатів трудової діяльності, повної відповідальності роботодавця за створення положення безпечних і здорових умов праці і т.д [66].

Зрозуміло, що особиста безпека спрямована на захист працівників міліції від небезпечних. Екстремальних ситуацій, тому кожен співробітник міліції має знати та визначати небезпечні та екстремальні ситуації з метою її уникнення. Основний зміст надзвичайної обстановки зводиться до того, що правоохоронним органам, поряд із звичайними (повсякденними), дуже часто доводиться діяти у надзвичайних (особливих) умовах, викликаних різноманітними, у тому числі й недостатньо вивченими, явищами, як

соціального, перш за все пов'язаними з вчиненням тяжких та жорстких злочинів підвищеної суспільної небезпеки, так і іншого характеру (стихійне лихо; аварії; катастрофи; вибухи; пожежі; епідемії; епізоотії та ін.).

В.Лаптії пропонує таке поняття надзвичайної обстановки для ОВС – це така обстановка, при якій явища, що виникають чи надходять, події та пригоди соціального (кримінального і некримінального), природного, біологічного, техногенного та іншого походження, характеризується підвищеним ступенем загрози умови громадського життя [53].

Такій обстановці властиві певні ознаки, а саме: порушується нормальний (звичайний) ритм життя населення конкретної території, настає стресовий стан; створюється погроза порушення громадського порядку та громадської безпеки, пов'язаних і з суспільною небезпекою; виникає загроза для здоров'я та життя багатьох людей або їх загибелі, ушкодження здоров'я; завдається (чи може бути заподіяна) шкода державним органам, а також майновим інтересам громадян, захисту їх честі та гідності; створюються сприятливі умови для активізації злочинного елемента, поширення різноманітних чуток, виникнення паніки; може виникнути загроза конституційного ладу та суверенітету України.

Не претендуючи на повноту перелічених ознак, ми вважаємо, що їх сукупність складає зміст надзвичайних обставин [45; 52;61].

У зв'язку з цим важливо підкреслити, що при безсумнівній різниці ступеня загрози, що виникла внаслідок наступу того чи іншого явища, перелік вищезазначених ознак надзвичайної обстановки характерний для будь-якого її виду.

Тому поняття надзвичайної обстановки для ОВС слід розглядати у співвідношенні з поняттям особливих умов діяльності ОВС, які виникають внаслідок такої обстановки, оскільки вони невід'ємні.

Особливості умов діяльності правоохоронних органів – це такі умови, при яких виникає вкрай необхідна (невідкладна) потреба здійснення додаткових, нарівні законодавчих та виконавчих (вищих та місцевих) органів державної влади, заходів правового, організаційно, тактичного та іншого характеру, їх

ресурсного забезпечення з тим, щоб за короткий час та з меншими збитками нормалізувати надзвичайну обстановку.

При вирішенні таких питань необхідно: спеціальне нормативне регулювання та розподіл повноважень; встановлення спеціального правового режиму; створення нових структурних утворень; залучення додаткових сил та засобів; створення більш досконалих систем управління і зв'язку; проведення при необхідності операцій [50; 53;66].

Успішне рішення завдань в особливих умовах у багатьох випадках залежить від професійної підготовки особового складу, перш за все його напрямків, оскільки на них покладене керівництво проведенням спеціальних заходів щодо забезпечення охорони громадського порядку та безпеки, у тому числі й в особливих умовах.

Їх зрілість, компетентність, організаторські здібності, вміння оперативно й кваліфіковано діяти в складній обстановці значною мірою визначає роботи всіх підрозділів ОВС, що залучається до дій в особливих умовах.

Екстремальна ситуація – це обстановка, що виникає в природі або в процесі діяльності людини, при якій психофізіологічні параметри можуть пересилити межі компенсації організму, що призводить до порушення безпеки життєдіяльності людини [16].

Під екстремальною ситуацією розуміється таке складне узагальнення умов діяльності по забезпеченню безпеки, яке має для співробітника особливу значимість; ситуації, об'єктивно наявні обставини якої сприймаються та оцінюються співробітником як небезпечні для здоров'я та життя особи, яка охороняється (хто знаходиться поряд: злочинець, громадянин, наркоман) так і самого співробітника [33].

Існують такі види екстремальних ситуацій: швидкоплинна екстремальна ситуація – діяльність відбувається в умовах жорсткого дефіциту часу, з максимальною психологічною напругою і повноваженням, з необхідністю діяти в максимально швидкому темпі; довго триваюча екстремальна ситуація - фізично та психологічного напружена діяльність протягом довгого часу;

екстремальна ситуація з елементами невизначеності – необхідність прийняття рішення при наявності альтернативних, суб'єктивно-вагомих варіантів поведінки; ситуації, що потребують постійної готовності до дії – співробітник знаходиться у звичайних монотонних умовах у чеканні екстремальних змін.

Особиста безпека визначається специфікою умов, змісту і форм професійної діяльності, ступенем професійної захищеності працівника, утому числі – наявністю спеціальних заходів організаційно-правового, управлінського і матеріально-технічного характеру; рівнем професійно-психологічної підготовленості працівників і наявністю у нього спеціальних знань та вмій по забезпеченню особистої безпеки при вирішенні професійних завдань, або у ситуаціях, пов'язаних з професійною діяльністю [27].

Центральним в характеристиці сутності ситуації, у якій може бути завдано шкоди фізичному та психологічному здоров'ю працівника ОВС, є поняття «небезпека» - це стрес-фактор, який відображає ступінь усвідомлення працівником ОВС обставин, при яких поведінка правопорушників, дія стихійних сил, техногенна аварія чи катастрофа, можуть завдати йому фізичної або психологічної шкоди, призвести до нещасного випадку, а можливо й загибелі [13].

Можна виділити такі види небезпеки: потенційна – виникає при будь-якому можливому контакті з негативними якостями об'єктів чи суб'єктів ситуації; уявна – є результатом перебільшення чи хибної оцінки негативних якостей ситуації, поведінки конкретних осіб, хибного тлумачення мовних повідомлень; провокована – виникає внаслідок прояву окремих особистісних негативних якостей працівника (агресивність, грубість, жорстокість, пиха, гонор тощо) і відповідної протиправної реакції на них з боку інших осіб; реальна – це наслідок несприятливої дисципліни оперативно-службової ситуації з реальними факторами загрози життю та здоров'ю працівника.

Залежність від індивідуально-психологічних та психофізіологічних особливостей працівників та рівня їх професійної підготовленості безпека діяльності може бути різною. Це зумовлює необхідність та науково-

обґрунтованого визначення керівниками служб та підрозділів осіб, схильних до нещасних випадків зі зниженим імунітетом до впливу небезпечних ситуацій. Чинники, що визначають цю категорію працівників, можна подати у вигляді схеми або складових частин кожного з цих факторів [66]:

1. Стійкі (сталі) протипоказання працівником міліції до небезпечних видів діяльності: низька психологічна стійкість та схильність до психологічної дезадаптації, високі показники тривожності; емоційне неврівноваження та імпульсивність реакції; недоліки розподілу та концентрації уваги; функціональні порушення зв'язку між сприйманням та моторними процесами; фізичні вади органів чуття (зору, слуху, нюху, дотику тощо); функціональні непатологічні зміни організму (серцево-судинної, дихальної та іншої систем); уповільненість реакцій; низький інтелектуальний рівень; неврівноваженість та підвищена схильність до ризику; схильність до алкоголізації та наркотизації.

2. Тимчасові фактори обмеження використання працівника міліції в небезпечних ситуаціях: недостатня професійна та психологічна підготовка; неспостережливість; недосвідченість; втрата пильності; несприятливий стан здоров'я; і інші [17].

3. Віктимні особливості якості, що роблять працівника уразливим щодо злочинних зазіхань: гіпертрофована довірливість; легковажність; запальність; гарячковість; конформність та навіюваність; самовпевненість, пихатість тощо.

4. Ситуативні психічні стани особистості як наслідки службових чи сімейно-побутових конфліктів, травм та практичних інцидентів, проявами яких є: - тривожність, страх, дигресія; - вкрай низька активність, загальмованість; - підвищена неадекватна активність, надмобілізованість; - панікування; - гостра втома, первтома; - легковажність; - запальність, гарячковість; - конфліктність та навіюваність; - самовпевненість, пихатість тощо.

Проведений аналіз з надзвичайних подій під час яких працівники ОВС були важко поранені або загинули дозволяє констатувати, що існують такі тактико-операційні та оперативно-психологічні чинники дія, яких спричиняє непоправні наслідки.

Тактико-операційними чинниками «небезпечної» поведінки працівника є: низький рівень професійних знань, фізична і тактична невідповідність, недостатнє володіння зброєю; відсутність зброї наготові; не здійснено обшук (чи здійснено недостатньо ретельно) не використано наручників; дії без підтримки (прикриття) при перевірці документів, затриманні, конвоюванні правопорушників; не контрольована ситуація, поведінка та психологічний стан правопорушника; вибрано недоцільну, хибну тактику поведінки; невдале виконання запланованих дій; професійно-психологічна невідповідність до екстремальної ситуації [43].

Ситуативно-психологічні чинники «небезпечної» поведінки працівника: - втрата пильності, ігнорування ознак небезпеки, невміння вчасно її розпізнати; - переоцінка своїх можливостей, не контролювання свого психологічного стану; - відсутність почуття небезпеки (впевненість, що знаходження у службовому приміщенні та статус працівника міліції є гарантією від фізичного насильства); - стресогенні дії, розрахунок на те, що «буде як завжди»; - несприятливий психологічний стан (перевтома, конфлікти на службі або в родині, похмільний синдром тощо).

Слід зазначити, що ймовірність надзвичайних подій у сфері професійної діяльності працівника ОВС значною мірою залежить від такої індивідуально-психологічної особливості, як схильність до ризику [36, с.78].

Відома приказка: «Не живеш – не ризикуєш». Люди щоденно, свідомо або несвідомо підпадають під лавину більш або менш сильних ризиків. З розвитком новітніх технологій поняття ризику стало кількісною мірою рівня небезпеки людини. Ризик об'єктивний і практично пов'язаний з будь-яким видом діяльності людей починаючи від первісного суспільства (ризик полювання, мореплавання, виживання в умовах природи) ті до наших часів (ризик екологічний, політичний, виробничий тощо). Ризик супроводжує нас постійно, незалежно від того, що ми робимо (вдома, на вулиці, на підприємстві).

Важливими для ухвалення обґрунтованого рішення про ризик є такі властивості для співробітника: як професійна компетентність і впевненість у

собі, натренованість до дій у небезпечних ситуаціях, витримка і самовладання. Розрізняють характеристики поведінки в залежності від орієнтації співробітників на зовнішні (екстремальність) чи внутрішні параметри суб'єктивного контролю [20].

Спостерігаються розходження в поведінці співробітників у залежності від їхнього прагнення до досягнення успіху чи запобіганню невдачі. Дослідження показують, що особи, у яких розвинуто прагнення до успіху, будуть віддавати перевагу варіантам із середнім рівнем ризику. Особи з високим рівнем прагнення до запобіганню невдачі будуть віддавати перевагу варіантам поведінки з низьким рівнем ризику, рідше – високим рівнем ризику.

Високий ступінь тривожності людини веде до неадекватної оцінки ситуації, що склалася, поведінки і, як наслідок до відхилення від розумного чи вибору необґрунтованого варіанту ризикового поведінки. Значний вплив на прийняття працівником рішення про ризик робить пережита небезпека. У зв'язку з цією обстановкою виділяється два основних феномени: ефект «Карпентера» і ефект «Обпалених пальців» [50; 51; 53].

Ефект «Карпентера» полягає в тому, що кожне сприйняття уявлення породжує схильність до подібного ж сприйняття і уявлення. Співробітник, який одержав у небезпечній ситуації поранення чи психічну травму, зневіряється в можливості запобіганню нещасних випадків у майбутньому. У нього розвивається «занепокоєння тривоги», що вимагає психотерапевтичної допомоги.

Ефект «Обпалених пальців» представляє протилежну характеристику поведінки співробітників. У цьому випадку працівник, який пережив небезпеку, стає більш завбачливим, обережним, у нього розвивається здатність до мотивованого і розумного ризику.

3.3. Бойовий хортинг, як професійно-прикладний вид спорту співробітників правоохоронних органів

Соціальне середовище грає найважливішу роль у становленні різних сфер нашого життя. Тому, позитивні і негативні прояви, характерні для сучасного суспільства, не могли не надати суттєвого впливу на культуру в цілому і на бойовий хортинг, як певний різновид діяльності і вид спорту. У той же час, в Україні також бойовий хортинг, як вид діяльності, в певному сенсі впливає на суспільство, тому можна говорити про взаємовплив бойового хортингу і того соціального середовища, в якому він розвивається [33, с. 506].

Важливо зрозуміти, що являє собою бойовий хортинг по суті, його роль і місце в суспільстві, його вплив на формування особистості і на соціально-культурний простір, який є частиною нашого буття.

Бойовий хортинг є елементом традиційної бойової культури України, а традиційна бойова культура є специфічною частиною традиційної народної культури нації. Бойова культура являє собою різні грані універсальної системи, спектр застосування якої дуже широкий: від оздоровчих і загально-розвивальних фізичних вправ до системи підготовки бійців підрозділів спеціального призначення [35, с. 469].

Бойовий хортинг дає змогу співробітнику правоохоронних органів сформуванню цілу низку моральних і вольових якостей. При цьому серед цілісності таких якостей, безперечно, домінуюче місце посідають якості вольові. Воля виконує функції регулятора наполегливої і тривалої роботи в різних сферах життєдіяльності людини і відіграє істотну роль у становленні особистості.

Завдяки вольовим якостям співробітники правоохоронних органів–спортсмени бойового хортингу можуть мобілізувати свої знання, вміння і сили для відносно тривалої і складної боротьби з труднощами, долати зовнішні та внутрішні перешкоди, що виникають у їхній діяльності на шляху досягнення поставлених цілей, реалізуючи вольову цілеспрямованість [33, с. 432].

Прояв вольових якостей значною мірою залежить від: ступеня впевненості співробітника у досяжності мети; мотивації досягнення (прагнення до успіху); рівня домагань; наявності вольових зусиль на подолання труднощів.

Воля до перемоги вважається однією з основних якостей, які виховує бойовий хортинг. Однак, не тільки до перемоги над суперником у сутичці, а й до перемоги над собою, над своїми негативними якостями. Це досягається методиками тренування тіла та надбанням інших вольових якостей.

Чітку класифікацію вольових якостей впровадила Національна федерація бойового хортингу України (НФБХУ). За висновками науковців НФБХУ, такі вольові якості, як енергійність, терплячість, витримка та сміливість належать до первинних вольових якостей особистості співробітника правоохоронних органів [35, с. 152].

Зокрема, під енергійністю розуміють здатність завдяки вольовим зусиллям швидко піднімати активність співробітника правоохоронних органів до необхідного рівня.

Терплячість визначають як уміння підтримувати шляхом допоміжного вольового зусилля інтенсивність роботи на заданому рівні за умов виникнення внутрішніх перешкод, наприклад при втомі, поганому настрої, незначних хворобливих проявах або небажанні тренуватися.

Витримка – це здатність швидко гальмувати, послаблювати, уповільнювати дії, почуття та думки, що заважають здійсненню прийнятого рішення [33, с. 178].

Сміливість – це здатність, у разі виникнення небезпеки для життя, здоров'я чи престижу, зберегти стійкість організації психічних функцій і не знизити якість діяльності. Інакше кажучи, сміливість пов'язана з умінням протистояти страху і йти на виправданий ризик задля визначеної мети [35].

Решта проявів вольової регуляції особистості співробітників правоохоронних органів– спортсменів бойового хортингу складніші. Вони становлять собою певні сполучення. Наприклад, хоробрість охоплює такі складники, як сміливість, витримка та енергійність; рішучість – витримку та

смівливість. До системних вольових якостей також належать: наполегливість, дисциплінованість, самостійність, цілеспрямованість, ініціативність, організованість. При цьому важливо знати, що базальні (первинні) вольові якості становлять підгрунття системних (вторинних) якостей, їхнє ядро. Низький рівень базальних якостей дуже ускладнює утворення складніших, системних вольових якостей [33, с. 506].

Цілеспрямованість полягає в умінні співробітника правоохоронних органів– спортсмена бойового хортингу керуватися у своїх діях і вчинках загальними і стійкими цілями, зумовленими його твердими переконаннями. Цілеспрямована особистість завжди спирається на загальну, часто віддалену мету і підпорядковує їй свою конкретну мету. Така особистість добре знає, чого хоче досягти і що їй робити.

Наполегливість – це вміння постійно і тривало досягати мети, не знижуючи енергії в боротьбі з труднощами. Наполеглива особистість правильно оцінює обставини, знаходить у них те, що допомагає досягненню мети. Така особистість здатна до тривалого і неослабного напруження енергії, неухильного руху до наміченої цілі. Протилежними наполегливості проявами є впертість і негативізм, які свідчать про недоліки волі. Вперта людина відстоює свої хибні позиції, незважаючи на розумні доводи [33, с. 508-519].

Принциповість – це вміння особистості керуватись у своїх вчинках стійкими принципами, переконаннями в доцільності певних моральних норм поведінки, які регулюють взаємини між людьми. Принциповість виявляється в стійкій дисциплінованості поведінки, у правдивих, чуйних вчинках.

Самостійність – це вміння обходитись у своїх діях без чужої допомоги, а також уміння критично ставитися до чужих впливів, оцінюючи їх відповідно до своїх поглядів і переконань. Самостійність особистості виявляється в здатності за власним почином організувати діяльність, ставити мету, за потреби вносити в поведінку зміни. Самостійна особистість не чекає підказок, вказівок від інших людей, активно відстоює власні погляди, може бути організатором, повести за собою до реалізації мети [33, с. 506-507].

Ініціативність – це вміння знаходити нові, нешаблонні рішення і засоби їх здійснення. Протилежними якостями є безініціативність та залежність. Безініціативна людина легко піддається впливу інших людей, їхніх дій, вчинків, власні рішення ставить під сумнів, не впевнена в їхній правильності та необхідності.

Рішучість – це вміння приймати обдумані рішення, послідовно втілювати їх у життя. Нерішучість є проявом слабкості волі. Нерішуча людина схильна або відкидати остаточне прийняття рішення, або нескінченно його переглядати.

Організованість – вміння людини керуватись у своїй поведінці твердо наміченим планом. Ця якість вимагає також виявляти необхідну гнучкість у разі зміни обставин дій [35, с. 439].

Воля не є надприродною силою, а виникає і розвивається в процесі життя. Розвиток вольової регуляції поведінки нерозривно пов'язаний з розвитком спонукань. Зокрема, для співробітників правоохоронних органів характерні нестійкість спонукань, їхня залежність від безпосередньої ситуації, чим зумовлюються імпульсивність і безсистемність дій. На наступних вікових етапах ситуативні спонукання об'єднуються у більш стійкі утворення.

Активність вольового самоствердження розпочинається в учнівському та студентському віці. Для співробітників правоохоронних органів– спортсменів бойового хортингу виховання сильної волі часто виступає як самоціль. Це період складного і суперечливого становлення вольових якостей особистості. Цілеспрямованість, самостійність, рішучість, з якими співробітник долає труднощі на шляху до здійснення мети, свідчать, що він з об'єкта волі інших людей поступово перетворюється на суб'єкт власної волі. Але те, чи набере цей процес позитивних форм, залежить від виховання [33, с. 509].

У бойовому хортингу створюються особливо сприятливі умови для виховання у співробітників правоохоронних органів дисциплінованості. Нерідко активно борються за хорошу дисципліну в колективі самі співробітники правоохоронних органів– спортсмени бойового хортингу. Вони попереджають один одного (особливо недисциплінованих) про необхідність

суворо дотримуватися дисципліни під час тренувальних занять, інших заходів. Це має великий вплив на недисциплінованих, допомагає їм виправляти свою поведінку.

Співробітники правоохоронних органів– спортсмени бойового хортингу також привчаються до чіткого дотримання встановлених правил, обмеження своїх особистих прагнень та підпорядкування їх умовам або взятим на себе зобов'язанням. Суворе, точне і багаторазове дотримання правил виховує у співробітників почуття обов'язку, самоконтролю.

Велике значення має виховання у співробітників правоохоронних органів засобами бойового хортингу таких вольових якостей, як рішучість і сміливість. Інструктору, порівняно легко створити ситуацію, що вимагає від учасників рішучих і сміливих дій. Особливо це стосується хлопців. Основними моментами такої ситуації можуть бути: наявність обставин, що вимагають вибору між двома чи кількома діями або способами їх виконання. При цьому головна складність зазвичай полягає у множинності або новизні умов, суперечливості ситуації, виборі характеру дій або способів їх виконання; обмеженість часу на орієнтування, вибір, прийняття рішення і дію; наявність елементів небезпеки; загострення конкурентної боротьби між суперниками [33, с. 557].

Досягнення значних результатів у бойовому хортингу вимагає від співробітників наполегливості. Часто можна спостерігати, коли співробітники правоохоронних органів– спортсмени бойового хортингу, особливо під час різних змагань, витрачають чимало зусиль, щоб застати суперника зненацька, здивувати, вразити його несподіванкою, розгадати і зруйнувати його тактичні плани, домогтися швидкої і рішучої перемоги [33, с. 596].

Суперник відповідає тим самим, створюючи різні перешкоди, для подолання яких потрібно знову, а часом і неодноразово, шукати нових шляхів і засобів для здобуття перемоги. У такому разі наполегливість проявляється в умінні усувати і долати перешкоди на шляху свідомо поставленої мети, доводити до кінця розпочату справу.

Якщо функціональне тренування проводиться на місцевості (в лісі, на галявинах, на спортивному майданчику, на березі річки тощо), це вимагає від хлопців і дівчат великої витривалості. Співробітникам правоохоронних органів– спортсменам бойового хортингу доводиться часом здійснювати біг на швидкість пересічною місцевістю у поєднанні зі стрибками, метанням гранат, переповзанням, долати яри, струмки, пробиратися через густі кущі чагарнику, перепливати річку, підніматися на гору з обтяженнями тощо. Багато з цих вправ включено у комплексну програму бойового хортингу, як професійно-прикладного виду спорту військовослужбовців та правоохоронців [35, с. 516].

Бойовий хортинг потребує тактичного мислення, а також цілеспрямованості та ініціативності. Співробітники навчаються аналізувати і логічно мислити – а це і є характерні риси тактичного мислення.

Під час ведення сутички співробітник правоохоронних органів– спортсмен бойового хортингу нерідко потрапляє в умови, що вимагають від нього швидкої реакції і водночас правильного вирішення завдання. Це спонукає його спиратися на свої знання, досвід, а також досвід товаришів, команди. Поставлені завдання концентрують на собі усі зусилля співробітників, спрямовують їхню думку виключно на одну мету – здобути перемогу над суперником [33, с. 618].

Стикаючись із тактикою і мисленням учасників змагання, які протидіють, співробітники правоохоронних органів усвідомлюють необхідність проявляти тактичну хитрість, в основі якої лежить гнучкість, нестандартність мислення. З кожною новою сутичкою учасники виявляють усе більше вигадку і кмітливість, їхня тактична хитрість і логіка зростає. Позитивне значення для виховання вольових якостей мають цілеспрямовані вправи, пов'язані зі свідомим прагненням особистості навчитися володіти собою, опанувати вольовий спосіб поведінки.

Важливою умовою розвитку волі у співробітників правоохоронних органів засобами бойового хортингу є інтерес до самовиховання. Наведемо деякі прийоми вправляння і виховання волі: зробіть що-небудь, чого ніколи раніше

не робили; заплануйте що-небудь, а потім здійсніть свій план; продовжуйте робити те, що робили, ще п'ять хвилин, навіть коли ви стомилися і вас почало приваблювати щось інше; зробіть що-небудь досить повільно і продумано; коли легше сказати «так», але правильніше сказати «ні», говоріть «ні»; робіть те, що, як ви вважаєте, зараз найголовніше; у найнезначніших ситуаціях вибору робіть його без вагань; чиніть усупереч усім очікуванням; утримуйтеся говорити те, що вас підштовхують сказати; відкладіть те, виконанню чого ви віддаєте перевагу саме зараз; спочатку виконайте те, що ви хотіли відкласти; виконуйте кожного дня одну вправу впродовж місяця, навіть якщо це видається вам не вигідним [35, с. 592].

За допомогою бойового хортингу у співробітників виховується почуття обов'язку і відповідальності.

Відповідальність – це риса, яка концентрує усвідомлений особистістю суспільно значущий обов'язок, повинність у здійсненні морального вчинку. Відповідальна особистість не може безсторонньо розмірковувати про будь-які соціальні події, адже вони завжди розглядаються нею як учасником. З цієї позиції, людське життя – безперервна відповідальність, що визначає його моральну цінність. Відповідальність – це відповідальність особистості не тільки за певну справу, а й за думку, її зміст і наслідки.

Внутрішній світ відповідальної особистості завжди відкритий до соціальних потреб, пріоритетів, людських цінностей. За що ж може відповідати особистість? За практичне втілення соціально значущого змісту [33, с. 506].

Враховуючи сказане, відповідальність цілком правомірно вважають узагальненою рисою особистості співробітника правоохоронних органів–спортсмена бойового хортингу. Відтак, усе людське життя має бути спрямоване на опанування цієї властивості.

Кожен співробітник правоохоронних органів–спортсмен бойового хортингу, маючи певні доручення, відповідає перед товаришами за їх виконання, його праця і дії постійно оцінюються товаришами по спортивному колективу. У бойовому хортингу, зазвичай, співробітник позбавляється

можливості перекладати з себе відповідальність на інших або на обставини. Подібні спроби відразу ж помічаються інструктором, колективом і суворо засуджуються. Успішне ж виконання своїх обов'язків завжди викликає схвалення товаришів і породжує почуття задоволення і радості. Все це стимулює співробітника до більш відповідального виконання своєї ролі та обов'язків.

Бойовий хортинг сприяє розвитку у співробітників такої важливої якості, як працьовитість. Привчаючи хлопців і дівчат досягати спільної мети, долати доступні перешкоди, вдосконалюватися в оволодінні спортивними прийомами, проявляти кмітливість, інструктори сприяють вихованню в співробітників певних характерних рис позитивного ставлення до своєї праці.

Має велике виховне значення щодо залучення співробітників правоохоронних органів— спортсменів бойового хортингу до створення чи покращення навчальної матеріально-технічної бази, будівництва комплексних спортивних майданчиків, загальновійськових смуг перешкод, стрілецьких тирів, макетів зброї тощо. Співробітники отримують наочне уявлення про якість і кількість робіт, які необхідно зробити для облаштування, привчаються цінувати все досягнуте у результаті колективної роботи, дбайливо ставитися до результатів праці. За таких обставин у них розвиваються практичні трудові вміння [33, с. 611].

Одним із важливих виховних завдань бойового хортингу є формування почуття колективізму і тісно пов'язаного з ним почуття дружби, товариства і взаємної виручки. Взаємини співробітників правоохоронних органів під час виконання поставлених завдань, спортивних змагань і атестацій, загальна радість, піднесення, а нерідко і почуття прикраси від невдач згуртовують хлопців і дівчат, які займаються бойовим хортингом, формують у них прихильність один до одного, а це, своєю чергою, сприяє успішній соціалізації підростаючої особистості.

Отже, запорукою успіху і досягнень співробітника правоохоронних органів — спортсмена бойового хортингу є його морально-вольова підготовленість.

Водночас, виховна діяльність засобами бойового хортингу дає змогу сформувати і розвинути низку духовно-моральних, волевих і навіть естетичних якостей, які виявляються в різних видах діяльності.

ВИСНОВКИ

Враховуючи обрану тему та поставлені при її обранні мету та задачі, зроблено наступні висновки та сформульовано наступні пропозиції з досліджуваних питань.

По-перше, індивідуально-особистісні якості професіоналів-правоохоронців, що зумовлюють ефективність їх діяльності, залишаються необхідними. Потрібне виділення особливої групи ознак, які достатні для прогнозування успішності майбутньої професійної діяльності; саме їх і варто називати професійно важливими якостями. Пріоритетним завданням вищих навчальних закладів є підготовка фахівців, які мають глибокі загальнонаукові та професійні знання, стійкі навички та вміння, готові творчо мислити, швидко орієнтуватися у великій кількості професійної інформації, самостійно поповнювати свої знання шляхом реалізації власних творчих можливостей. Фактично, професійна компетентність інтегрує в собі різнобічні знання, вміння, навички та ставлення, які демонструє працівник відповідно до вимог певної професії. Отже, професія правоохоронця вимагає від нього як фахівця, перш за все, сукупності відповідних професійних знань, навичок і умінь. Отже, особливість комунікативної компетентності полягає в отриманні необхідної інформації за допомогою спілкування, тобто безпосереднього мовного контакту з оточуючими з метою вирішення оперативно-службових завдань. Зрозуміло, що професійна готовність працівників правоохоронних органів визначається наявними професійно важливими особистісними якостями та відповідною професійною підготовкою, яка має на меті розвинути наявний психологічний потенціал у цілий спектр професійно значущих знань, умінь та навичок.

По-друге, велике значення для подолання кризи, якомога швидшої компенсації заподіяної шкоди або зведення її до мінімуму, має правильний процес комунікації між працівниками рятувальних служб та постраждалими. Оскільки процес комунікації в екстремальній ситуації залежить від характеру ситуації – особа, що допомагає, повинна мати повну інформацію щодо неї. На цей процес впливає особистість працівників, котрі надають допомогу, їхні

професійні знання й навички, компетентність в області міжособистісної комунікації, навички у цій сфері, а також психологічні знання про людську особистість. Аналізуючи процес комунікації в екстремальних ситуаціях, необхідно прийняти до уваги такі особливості цих ситуацій, як несподіваність, відсутність інформації, запізнення реакцій, велика кількість подразників, втрата контролю, загроза для життєвих інтересів, підвищення розумової напруги, колективний психоз. Ці особливості надзвичайно ускладнюють процес спілкування, й створюють перешкоди для його перебігу.

По-третє, загалом існує два типи ситуацій, при яких правоохоронець буде зобов'язаний надавати невідкладну медичну допомогу. Перший – людина потребує допомоги за відсутності загроз, наприклад, у випадку ізольованої дорожньо-транспортної пригоди. Інший – коли існує така загроза (пограбування банку, захоплення будинку чи випадок з активним вогнем). Домедична допомога – невідкладні дії та організаційні заходи, спрямовані на врятування та збереження життя людини у невідкладному стані та мінімізацію наслідків впливу такого стану на її здоров'я, що здійснюються на місці події особами, які не мають медичної освіти, але за своїми службовими обов'язками повинні володіти основними практичними навичками з рятування та збереження життя людини, яка перебуває у невідкладному стані та, відповідно до закону, зобов'язані здійснювати такі дії і заходи.

По-четверте, кінологічні служби та підрозділи існують при Національній поліції України, Національній гвардії України, Державній прикордонній службі, Державній служби України з надзвичайних ситуацій, в них собаки є невід'ємними від своїх провідників — кінологів. Перед ними поставлені різні завдання, вони виконують різноманітні функції з однією спільною метою — забезпечення публічного порядку та безпеки. Основне призначення кінологічної діяльності в системі правоохоронних органів полягає насамперед у тому, щоб сприяти співробітникам цих структур у підвищенні ефективності їх діяльності щодо запобігання, припинення, розкриття і розслідування злочинів, шляхом

використання при цьому спеціальних знань кінологів, а також умілого застосування ними службових собак як спеціального засобу.

По-п'яте, знання з картографії набуваються послідовно, із ознайомлення з сучасним визначенням картографії як високотехнологічної науки, її інтеграції із новітніми нано і космічними технологіями, надається новітнє обґрунтування власне карти як інтелектуальної і технологічної моделі місцевості, вивчаються класифікаційні ознаки картографічних моделей: планів, карт, атласів. Для правильного читання карт укладаються спеціалізовані та тематичні картографічні банки та бази даних (бібліотеки) умовних позначень. Особливості їх конструювання, проектування та моделювання у середовищі тематичного навантаження. Сучасним технологічним напрямком сучасної картографії є геоінформаційні системи та технології, супутникові системи навігації, робота навігаторів та геолокаційні особливості роботи гаджетів. Розглядається питання роботи і формування змісту картографічних ресурсів та сервісів мережі Інтернет. Картографування злочинності у широкому розумінні є способом візуалізації злочинності. У вузькому значенні картографування злочинності являє собою діяльність правоохоронних органів та інших суб'єктів, пов'язану зі створенням спеціальних карт (геоінформаційних систем), на яких на підставі офіційної статистичної кримінальноправової інформації здійснюється оцінка топографії місцевої злочинності для підвищення ефективності роботи органів кримінальної юстиції й зменшення віктимізації населення.

По-шосте, показує практика зарубіжних країн та України, суб'єктом цієї діяльності є здебільшого правоохоронні органи. Рідше, різноманітні карти злочинності створюються журналістами при підготовці відповідних репортажів, окремими вченими у перебігу наукової діяльності. Завдання розбудови України як демократичної правової держави, входження України в європейські та євроатлантичні структури вимагає комплексного розв'язання питань оптимізації складу та чисельності правоохоронних органів, удосконалення їх діяльності, серед іншого і в питаннях кадрового забезпечення

та професійної підготовки працівників. Відтак цілком природно, що правоохоронці багатьох держав прагнуть до фахового партнерства з тим, щоб найефективніше об'єднати зусилля в боротьбі проти спільного лиха – організованої злочинності, корупції, наркоторгівлі, незаконної міграції, боротьби з торгівлею людьми, кіберзлочинністю та іншими протиправними діями. Міжнародні відносини розширюють світогляд працівників правоохоронних органів, коло їх професійних знань, збагачують досвід, дають можливість ознайомитись із досягненнями зарубіжних колег, зіставити їх із вітчизняними здобутками і таким чином внести певні корективи у власну діяльність. Однією з перших міжнародних організацій, із якою правоохоронні органи України налагодили зв'язки, була Міжнародна організація кримінальної поліції – Інтерпол. Зарубіжне законодавство достатньо повно регламентує засади та порядок діяльності поліцейських профспілок, які створюються виключно на добровільних засадах, незалежно і наділяються правом юридичної особи. Профспілки мають право вносити пропозиції до керівництва майже з усіх питань внутрішньої діяльності поліцейських підрозділів.

По-сьоме, безпека громадян ключове питання діяльності всіх державних органів. Проте важливим питанням є також забезпечення безпеки працівників державних органів, які повинні забезпечувати безпеку громадян. В першу чергу це стосується працівників органів внутрішніх справ України. Останнім часом питання забезпечення безпеки працівників органів внутрішніх справ набуває нового, більш актуального значення. Розглядаючи зазначене питання в першу чергу необхідно зупинитися на змісті та особливостях зовнішніх факторів, що потенційно здатні негативно вплинути на особисту безпеку працівників органів внутрішніх справ, а саме в екстремальних ситуаціях, небезпеці тощо. Екстремальні ситуації – стан життєдіяльності людини, суб'єктивно усвідомлюваний нею як такий, що загрожує її фізичному та психічному здоров'ю. Чинниками, що зумовлюють екстремальні ситуації, є час, інформація, зміст діяльності та ін. Існують такі різновиди екстремальних ситуацій: швидкоплинна – породжується гострим дефіцитом часу для

прийняття і здійснення ефективних рішень та дій; тривала – визначається поступовим нарощуванням напруженості, сталою дією певних подразників; з елементами невизначеності – зумовлюється дефіцитом інформації, динамічних стереотипів прийняття рішень в умовах дії різнозначних спонук тощо; з елементами очікуваності розвитку подій – характеризується станом пост, готовності до вирішення складної ситуації, яка передбачається (передстартова лихоманка, очікування надмірних навантажень і впливів); «домінантного стану» – з'являється через неадекватність сприйняття дійсності та усвідомлення необхідності певних дій внаслідок поперед, впливу над порогових подразників (ілюзії сприймання, неадекватність реакцій, прийняття помилкових рішень); критична – виникає від усвідомлення небезпечності для фізичного і психічного, здоров'я або життя людини. Особиста безпека є результатом реалізації комплексу заходів, спрямованих на зниження рівня професійного ризику до реально можливого мінімуму, що дозволяє гарантувати збереження життя і здоров'я, нормального психічного стану і дієздатності працівника міліції при ефективному вирішенні оперативно-службових завдань. Соціальне середовище грає найважливішу роль у становленні різних сфер нашого життя. Тому, позитивні і негативні прояви, характерні для сучасного суспільства, не могли не надати суттєвого впливу на культуру в цілому і на бойовий хортинг, як певний різновид діяльності і вид спорту. У той же час, в Україні також бойовий хортинг, як вид діяльності, в певному сенсі впливає на суспільство, тому можна говорити про взаємовплив бойового хортингу і того соціального середовища, в якому він розвивається.

По-восьме, важливо зрозуміти, що являє собою бойовий хортинг по суті, його роль і місце в суспільстві, його вплив на формування особистості і на соціально-культурний простір, який є частиною нашого буття. Бойовий хортинг є елементом традиційної бойової культури України, а традиційна бойова культура є специфічною частиною традиційної народної культури нації. Бойова культура являє собою різні грані універсальної системи, спектр застосування

якої дуже широкий: від оздоровчих і загально-розвивальних фізичних вправ до системи підготовки бійців підрозділів спеціального призначення.

Бойовий хортинг дає змогу співробітнику правоохоронних органів сформуванати цілу низку моральних і вольових якостей. При цьому серед цілісності таких якостей, безперечно, домінуюче місце посідають якості вольові. Воля виконує функції регулятора наполегливої і тривалої роботи в різних сферах життєдіяльності людини і відіграє істотну роль у становленні особистості. Завдяки вольовим якостям співробітники правоохоронних органів–спортсмени бойового хортингу можуть мобілізувати свої знання, вміння і сили для відносно тривалої і складної боротьби з труднощами, долати зовнішні та внутрішні перешкоди, що виникають у їхній діяльності на шляху досягнення поставлених цілей, реалізуючи вольову цілеспрямованість.

Чітку класифікацію вольових якостей впровадила Національна федерація бойового хортингу України (НФБХУ). За висновками науковців НФБХУ, такі вольові якості, як енергійність, терплячість, витримка та сміливість належать до первинних вольових якостей особистості співробітника правоохоронних органів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Community Crime Map. URL:<https://www.communitycrim>
2. Crime Reports. URL: <https://www.crimereports.com>
3. European code of police ethic URL: <http://www.dcaf.ch/Publications/International-Standard-The-European-Code-of-Police-Ethics>
4. McLaughlin J. Artificial Intelligence Will Put Spies Out of Work, Too. URL: <https://www.foreignpolicy.com/2017/06/09/artificial-intelligence-will-put-spies-out-of-work-too>
5. NYC Crime Map. URL: <https://maps.nyc.gov/crime>
6. World Urbanization Prospects: The 2018 Revision. New York: United Nations, 2018. 2 p.
7. Антоненко С.А. Спеціальна підготовка, як складова професійної діяльності державної фіскальної служби України. *Наукові записки. Видавництво НПУ ім.М.П. Драгоманова*. 2016. С.178-87.
8. Антоненко С.А., Лаврентьев О.М. Організація відбору кандидатів на службу та формування професійних знань під час навчання ВНЗ правоохоронних органів України. *Науковий Часопис серія 15. Науково-педагогічні проблеми фізичної культури*. Київ. видавництво НПУ імені М.П. Драгоманова. 2018. С. 17-23.
9. Бадьора С. М., Буток О.В., Грищук В.Л., Антоненко С. А. Основи тактичної підготовки працівників правоохоронних органів: навч. посібник. Серія «На допомогу студенту УДФСУ». 2019. 216 с.
10. Бадьора С. М., Буток О.В., Лаврентьев О. М. Основи тактичної медицини : навч. посібник. Серія «На допомогу студенту УДФСУ». 2019. 298 с.
11. Бадьора С.М. Дидактичні та виховні аспекти організації самостійної поза аудиторної роботи студентів у виші “Personality, Famile and Society: issue of pedagogy, psychology, politology and sociology”:

Conference Proceedings, june 16-17, 2017. Shumen: Konstantin Preslavsky University of Shumen. 244 page.

12. Баловсяк Н.В. Інформаційна компетентність фахівця. *Педагогіка і психологія професійної освіти*. 2014. С. 21-28.

13. Бандурка О. М. Професійна етика працівників органів внутрішніх справ: підруч. для вищ. закл. освіти МВС України. Х.: Нац. ун-т внутр. Справ. 2001. 219 с.

14. Бандурка О. М. Теорія і методи роботи з персоналом в органах внутрішніх справ: підруч. для вищ. закладів освіти МВС України. Х.: Ун-т внутр. справ, 2000. 479 с.

15. Буток О.В. Людська агресія, як один із факторів соціальних проблем // Взаємодія духовного й фізичного виховання у формуванні гармонійно-продвинутої особистості: II Міжнародна конференція (22.02.2018, м.Буча): Тези доп.: К.:Міленіум. 2018. С.134.

16. Буток О.В. Проблеми фізичної підготовленості кандидатів до вступу ВНЗ правоохоронних органів України (на прикладі податкової міліції). *Науковий Часопис серія 11. Науково-педагогічні проблеми фізичної культури*. Київ: видавництво НПУ імені М.П. Драгоманова. 2019. С. 100-105.

17. Буток О.В. Розвиток витривалості під час занять з гирьового спорту. *Вісник Чернігівського Національного Педагогічного Університету ім. Т.Г. Шевченка*. Чернігів. ЧДПУ, 2017. С. 188-192.

18. Буток О.В. Рухова активність запорука здорового способу життя. *Науковий Часопис серія 15. Науково-педагогічні проблеми фізичної культури*. Київ. видавництво НПУ імені М.П. Драгоманова. 2017. С. 65-68.

19. Буток О.В. Сучасні напрямки забезпечення національної безпеки України. *Стан та перспективи реформування сектору безпеки і оборони України: матеріали науково-практичної конференції* (Київ, 25-26 листопада 2016 року). Київ. 2016. 363с.

20. Бухтіяров О.А. Волонтерські організації в Україні. Матеріали Мужнародної науково-практичної конференції «*Захист економічних інтересів України в районах здійснення операції Об'єднаних сил*» м.Ірпінь, 24.05.2019. Ірпінь. НУДФСУ. 2019. С.37-40
21. Бухтіяров О.А. Доктринальна характеристика операції Об'єднаних сил. Матеріали Мужнародної науково-практичної конференції «*Захист економічних інтересів України в районах здійснення операції Об'єднаних сил*» м.Ірпінь, 24.05.2019. Ірпінь. НУДФСУ. 2019. С.33-37.
22. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. К.; Ірпінь: ВТФ «Перун». 2005. 1728 с.
23. Венедиктов В. С. Професіоналізм працівника на терезах реформування системи МВС України. *Право і безпека*. 2003. С. 8–17.
24. Венедиктов В. С. Статус працівників органів внутрішніх справ України як державних службовців: наук-практ. посіб. МВС України, Нац. ун-т внутр. Справ 2003. С. 91.
25. Гарасимів Т. З. Роль працівників ОВС у запобіганні девіантній поведінці: особистісно центрований підхід: монографія. Львів. Львівський державний університет внутрішніх справ. 2014. 392 с.
26. Голіна В. В., Колодяжний М. Г., Шрамко С. С. та ін. Громадськість у запобіганні і протидії злочинності: вітчизняний та міжнародний досвід: монографія. Харків: Право, 2017. 284 с.
27. Грищук В.Л. Збереження комерційної таємниці як ключовий аспект забезпечення корпоративної безпеки. *Сучасні правові системи світу: тенденції та фактори розвитку*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, м.Запоріжжя, 24-25 серпня 2018 року. Запоріжжя, Запоріжська міська громадська організація «Істина», 2018. С.116-118.

28. Грищук В.Л., Бухтіяров О.А., Антоненко С. А. Основи кінології: навч. посібник. Серія «На допомогу студенту УДФСУ». 2019. 125 с.
29. Дашо Т. Ю. Реформування системи вищої освіти МВС України *Наук. вісн. Львів. держ. ун-ту внутр. справ.* Львів. 2017. С. 41–49.
30. Дашо Т. Ю. Роль і місце органів внутрішніх справ України в умовах формування громадянського суспільства: монографія. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ. 2012. 212 с.
31. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
32. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень–грудень 2018 року (Форма 1). Київ: Генеральна прокуратура України, 2019.
33. Єрмоєнко Е. А. Хортинг у закладах вищої освіти : навч. посіб. К. : ПАЛИВОДА А. В. 2019. 450 с.
34. Єрмоєнко Є.А. Виховання фізичної культури та основ здоров'я студентів у процесі занять бойовим хортингом. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія № 15. Науково-педагогічні проблеми фізичної культури*: зб. наук. праць. К. : НПУ імені М. П. Драгоманова. 2019. Вип. 10 (118) 19. С. 49–56.
35. Єрмоєнко Е. А. Формування цінностей здорового життя учнівської молоді засобами хортингу : монографія. К. : ПАЛИВОДА А. В. 2019. 608 с.
36. Зозуля Є.В. Міжнародне співробітництво у сфері підготовки кадрів та професійної підготовки працівників органів внутрішніх справ України. 2019. С.187-191. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/55216/55-Zozulia.pdf?sequence=1>

37. Каверін О. Психологічна підготовка працівників міліції. 2018. С.71-76. URL: <http://www.politik.org.ua/vid/magcontent.php3?m=6&n=71&c=1662>
38. Кальченко Т.М. Конфліктна і комунікативна компетентність майбутніх правоохоронців як фактор формування їх готовності до запобігання етнічних конфліктів. 2018. С.31-36. URL:http://archive.nbuv.gov.ua/portal/socgum/pspo/2005_8_1/doc_pdf/kalbchenko.pdf
39. Колодяжний М. Г. Сучасний зарубіжний досвід громадського впливу на злочинність: монографія; за ред. В. В. Голіни. Харків: Право. 2017. 252 с.
40. Кравченко Ю. Ф. Міліція України. Генеза, 1999. С. 364.
41. Лаврентьев О. М., Антоненко С.А., Бадьора С.М. Організація відбору кандидатів на службу та формування професійних знань під час навчання ВНЗ правоохоронних органів України. *Науковий Часопис серія 15. Науково-педагогічні проблеми фізичної культури*. Видання включено до міжнародної науково-метричної бази Index Copernicus International (Республіка Польща). Вип. №9 - Київ: видавництво НПУ імені М.П. Драгоманова, 2018. С. 17-23.
42. Лаврентьев О.М. Оптимізація професійної підготовки у правоохоронних органів України. *Науковий Часопис серія 15. Науково-педагогічні проблеми фізичної культури*. Видання включено до міжнародної науково-метричної бази Index Copernicus International (Республіка Польща). Вип.№ 3 - Київ: видавництво НПУ імені М.П. Драгоманова, 2018. С. 57-61.
43. Лаврентьев О.М. Розвиток витривалості під час занять з гирьового спорту. *Вісник Чернігівського Національного Педагогічного Університету ім. Т.Г. Шевченка*. Чернігів. ЧДПУ. 2017. С. 302-307.
44. Лаврентьев О.М. Рухова активність запорука здорового способу життя. *Науковий Часопис серія 15. Науково-педагогічні проблеми*

фізичної культури. Київ. видавництво НПУ імені М.П. Драгоманова. 2017. С. 65-68.

45. Лаврентьев О.М. Тактична підготовка в гирьовому спорті. *Вісник Чернігівського Національного Педагогічного Університету ім. Т.Г. Шевченка* Вип. 154 Т.2 Чернігів. ЧДПУ. 2018. С.253-257.

46. Лаврентьев О.М. Тактична підготовка в гирьовому спорті. *Вісник Чернігівського Національного Педагогічного Університету ім. Т.Г. Шевченка* Вип. 147 Т.2 Чернігів. ЧДПУ. 2018. С.188-192.

47. Лаврентьев О.М. Формування професійної моделі підготовки до дій в екстремальних умовах курсантів правоохоронних органів під час навчання у ВНЗ. *Вісник Чернігівського Національного Педагогічного Університету ім.Т.Г.Шевченка*. Чернігів. ЧДПУ. 2016. С.302-307.

48. Лаврентьев О. М. Особливості тактико-технічних дій співробітників правоохоронних органів України при озброєному опорі з використанням вогнепальної зброї. *Науковий часопис. Серія 15*. 2014. С. 61-67.

49. Мілохіна М. Основні підходи до визначення структури професійної компетентності . *Професійне навчання на виробництві*: зб. наук. праць. 2011. С. 173-180.

50. Параниця С. П., Бадьора С. М., Антоненко С. А., Буток О. В., Зверев А. В. *Сучасні тенденції організації служби в правоохоронних органах*. Ірпінь: Університет державної фіскальної служби України, 2019. 154 с.

51. Параниця С.П. Податкова міліція як суб'єкт економічної безпеки в районах здійснення ООС Матеріали Мужнародної науково-практичної конференції «Захист економічних інтересів України в районах здійснення операції Об'єднаних сил» м.Ірпінь, 24.05.2019. Ірпінь. НУДФСУ. 2019. С.100-104.

52. Параниця С.П., Алентьєва А. В. Правовий статус відповідального працівника суб'єкта первинного фінансового моніторингу. *Правова позиція*. 2019. № 3 (24). С. 49-55.

53. Параниця С.П., Польгун О. І. Організаційні основи дій приватних детективів під час надання допомоги в розшуковій діяльності. *Держава та регіони. Серія «Право»*. 2019. № 3. С. 185-190.

54. Параниця С.П., Починок В. Ю. Митний інтерес як метод забезпечення митної політики держави. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2019. № 4. С. 143-146.

55. Параниця С.П. Податкова міліція: 21 рік на захисті економічної безпеки держави», 06.02.2019. Ірпінь: Університет ДФС України, 2019. 100 с.

56. Парубчак І.О. Державне управління діяльністю органів внутрішніх справ: зарубіжний досвід для України. *Вісник АМСУ*. 2018. С.131-134. URL: <http://212.1.86.13/jspui/bitstream/123456789/330/1/15.pdf>

57. Пересадько В. А., Орлов Є. В. Картографування кримінологічної ситуації (на прикладі Сумської області). *Проблеми безперервної географічної освіти і картографії*. 2015. С. 94–98.

58. Плішкін В.М. Теорія управління орга-намивнутрішніхсправ: підручник. К.: НАВСУ, 1999. 702 с.

59. Покидько. В. Карту злочинності створюємо разом. *Юрист*. 2017. С. 1-2.

60. Радванський А.І. Формування лінгвосоціокультурної компетентності майбутніх офіцерів правоохоронних органів: автореф. дис. ... канд. пед. наук. Хмельницький. 2012. 16 с.

61. Романов В.В. Юридическая психология: учебник. *Юрист*. 1999. 375 с.

62. Сергієнко Ю.П. Педагогічні особливості навчання майбутніх правоохоронців ефективної діяльності в умовах зіткнення з озброєним

супротивником. *Молодіжний науковий вісник Східноєвропейського національного університету ім. Лесі Українки*. 2014. С. 70-74.

63. Сергієнко Ю.П., Лаврентьєв О.М., Антоненко А.С. Формування тактики дій курсантів з урахуванням їх розумової діяльності під час навчання у ВНЗ. *Слобожанський науково-спортивний вісник*. Харків. ХДАФК. 2016. С.94-98.

64. Сергієнко Ю.П., Насіров С.А., Антоненко А.С. Спеціальна підготовка, як складова професійної діяльності фахівців Державної фіскальної служби України. *Наукові записки*. Нац. пед. ун-т імені М.П. Драгоманова. Київ. 2016. С.178-186.

65. Тюріна В.О. Сутність і структура професійної компетентності курсантів як майбутніх працівників органів внутрішніх справ: 2013. URL: http://archive.nbuiv.gov.ua/portal/soc_gum/pspo/2005_8_1

66. Филофеев О.А. Развитие самообразовательной деятельности курсантов военных высших учебных заведений: автореф. дисс. ... канд. пед. наук. М., 2012. 21 с.

67. Яворська Г.Х. Соціально-професійна зрілість курсантів вищих навчальних закладів освіти МВС України: монографія . Одеса: ПЛАСКЕ ЗАТ. 2005. 408 с.

68. Ясюкова Л. А. Взаимосвязь индивидуально-психологических характеристик в структуре профессиональных способностей. *Вопр. психологии*. 1990. С. 72–81.

РЕЗУЛЬТАТИ НАУКОВИХ ЗДОБУТКІВ ЗА ПІДСУМКАМИ НАУКОВО-ДОСЛІДНОЇ РОБОТИ

**Дисертаційні дослідження на здобуття наукового ступеня доктора
юридичних наук**

1. Мандзюк О.А. Адміністративно-правове регулювання аналітичної діяльності в Україні. автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.07. Ужгород, 2020, 38 с.

Навчальні підручники, посібники

1. Бадьора С. М., Буток О.В., Лавреньтьєв О. М. Основи тактичної медицини : навч. посібник [для студ. вищ. навч. закл.] / Серія «На допомогу студенту УДФСУ»– 2019. – 298 с.
2. Бадьора С. М., Буток О.В., Грищук В.Л., Антоненко С. А. Основи тактичної підготовки працівників правоохоронних органів: навч. посібник [для студ. вищ. навч. закл.] / Серія «На допомогу студенту УДФСУ»– 2019. – 216 с.
3. Грищук В.Л., Бухтіяров О.А., Антоненко С. А. Основи кінології: навч. посібник [для студ. вищ. навч. закл.] / Серія «На допомогу студенту УДФСУ»– 2019. – 125 с.
4. Єрьоменко Е. А. Хортинг у закладах вищої освіти : навч. посіб. /– К. : ПАЛИВОДА А. В., 2019. – 450 с.

Монографії

1. Єрмоєнко Е. А. Формування цінностей здорового життя учнівської молоді засобами хортингу : монографія / К. : ПАЛИВОДА А. В., 2019. – 608 с.

Наукові статті, надруковані у фахових виданнях

1. Антоненко С.А. Спеціальна підготовка, як складова професійної діяльності державної фіскальної служби України // Наукові записки. Педагогіка. Випуск СХХХ. Київ. Видавництво НПУ ім.М.П. Драгоманова. 2016. – с.178-87.
2. Антоненко С.А., Лаврентьев О.М. Організація відбору кандидатів на службу та формування професійних знань під час навчання ВНЗ правоохоронних органів України Науковий Часопис серія 15. Науково-педагогічні проблеми фізичної культури / фізична культура і спорт / випуск 9(103)18 – Київ: видавництво НПУ імені М.П. Драгоманова, 2018. – С. 17-23.
3. Буток О.В. Проблеми фізичної підготовленості кандидатів до вступу ВНЗ правоохоронних органів України (на прикладі податкової міліції). Науковий Часопис серія 11. Науково-педагогічні проблеми фізичної культури / фізична культура і спорт / випуск 2(108)19– Київ: видавництво НПУ імені М.П. Драгоманова, 2019. – С. 100-105.
4. Буток О.В. Розвиток витривалості під час занять з гирьового спорту Вісник Чернігівського Національного Педагогічного Університету ім. Т.Г. Шевченка. Вип. 147 Т.2 [Серія: Педагогічні науки. Фізичне виховання та спорт]. – Чернігів, ЧДПУ, 2017. – С. 188-192.
5. Буток О.В. Рухова активність запорука здорового способу життя Науковий Часопис серія 15. Науково-педагогічні проблеми фізичної культури / фізична культура і спорт / випуск 4(85)17 – Київ: видавництво НПУ імені М.П. Драгоманова, 2017. – С. 65-68.
6. Єрмоєнко Є.А. Виховання фізичної культури та основ здоров'я студентів у процесі занять бойовим хортингом // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія № 15. Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт) : зб. наук. праць. – К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2019. – Вип. 10 (118) 19. – С. 49–56.

7. Лаврентьев О.М. Развитие выносливости под час занятий з гирьового спорту Вісник Чернігівського Національного Педагогічного Університету ім. Т.Г. Шевченка. Вип. 139 Т.2 [Серія: Педагогічні науки. Фізичне виховання та спорт]. – Чернігів, ЧДПУ, 2017. – С302-307.

8. Лаврентьев О.М. Рухова активність запорука здорового способу життя Науковий Часопис серія 15. Науково-педагогічні проблеми фізичної культури / фізична культура і спорт / випуск 4(85)17 – Київ: видавництво НПУ імені М.П. Драгоманова, 2017. – С. 65-68.

9. Лаврентьев О.М. Тактична підготовка в гирьовому спорті. Вісник Чернігівського Національного Педагогічного Університету ім. Т.Г. Шевченка Вип. 154 Т.2 [Серія: Педагогічні науки. Фізичне виховання та спорт]. – Чернігів, ЧДПУ, 2018. – С.253-257.

10. Лаврентьев О.М. Тактична підготовка в гирьовому спорті. Вісник Чернігівського Національного Педагогічного Університету ім. Т.Г. Шевченка Вип. 147 Т.2 [Серія: Педагогічні науки. Фізичне виховання та спорт]. – Чернігів, ЧДПУ, 2018. – С.188-192.

11. Лаврентьев О.М. Формування професійної моделі підготовки до дій в екстремальних умовах курсантів правоохоронних органів під час навчання у ВНЗ / О. М. Лаврентьев, В. А. Сухих // Вісник Чернігівського Національного Педагогічного Університету ім.Т.Г.Шевченка Вип. 139 Т.2 [Серія: Педагогічні науки. Фізичне виховання та спорт]. Чернігів, ЧДПУ, 2016. – С.302-307.

12. Параниця С.П., Алентьева А. В. Правовий статус відповідального працівника суб'єкта первинного фінансового моніторингу. Правова позиція. 2019. № 3 (24). С. 49-55.

13. Параниця С.П., Починок В. Ю. Митний інтерес як метод забезпечення митної політики держави. Юридичний науковий електронний журнал. 2019. № 4. С. 143-146.

14. Сергієнко Ю.П. Спеціальна підготовка, як складова професійної діяльності фахівців Державної фіскальної служби

України/Ю.П. Сергієнко, Р.М. Насіров, С.А. Антоненко//Наукові записки:[збірник наукових праць] / Мво освіти і науки України, Нац. пед. ун-т імені М.П. Драгоманова, - Київ. 2016.- Випуск СХХХ (130). – С.178-186

15. Сергієнко Ю.П.Формування тактики дій курсантів з урахуванням їх розумової діяльності під час навчання у ВНЗ. / Ю.П. Сергієнко, О.М. Лаврентьєв, С.А. Антоненко//Слобожанський науково-спортивний вісник: Харків: ХДАФК, 2016. - №4(54). – С.94-98

16. Сокіл О.А. Рухова активність запорука здорового способу життя Науковий Часопис серія 15. Науково-педагогічні проблеми фізичної культури / фізична культура і спорт / випуск 4(85)17 – Київ: видавництво НПУ імені М.П. Драгоманова, 2017. – С. 65-68.

**Наукові статті, надруковані у міжнародних та інших наукових
виданнях**

1. Бадьора С.М. Дидактичні та виховні аспекти організації самостійної поза аудиторної роботи студентів у виші “Personality, Famile and Society: issue of pedagogy, psychology, politology and sociology”: Conference Proceedings, june 16-17, 2017. Shumen: Konstantin Preslavsky University of Shumen.244 page.

2. Лаврентьев О. М., Антоненко С.А., Бадьора С.М. Організація відбору кандидатів на службу та формування професійних знань під час навчання ВНЗ правоохоронних органів України. Науковий Часопис серія 15. Науково-педагогічні проблеми фізичної культури. Видання включено до міжнародної науково-метричної бази Index Copernicus International (Республіка Польща). Вип. №9 - Київ: видавництво НПУ імені М.П. Драгоманова, 2018. – С. 17-23.

3. Лаврентьев О.М. Оптимізація професійної підготовки у правоохоронних органів України Науковий Часопис серія 15. Науково-педагогічні проблеми фізичної культури. Видання включено до міжнародної науково-метричної бази Index Copernicus International (Республіка Польща). Вип.№ 3 - Київ: видавництво НПУ імені М.П. Драгоманова, 2018. – С. 57-61.

4. Лаврентьев О. М. Особливості тактико-технічних дій співробітників правоохоронних органів України при озброєному опорі з використанням вогнепальної зброї - II [Електронний ресурс] / О. М. Лаврентьев, О. В. Буток, М. О. Панасюк // Науковий часопис [Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова]. Серія 15 : Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт). - 2014. - Вип. 1. - С. 61-67

5. Параниця С.П., Польшун О. І. Організаційні основи дій приватних детективів під час надання допомоги в розшуковій діяльності. Держава та регіони. Серія «Право». 2019. № 3. С. 185-190. Журнал

включено до міжнародної наукометричної бази Index Copernicus International (Республіка Польща)

6. Сергієнко Ю. П. Формування професійних якостей правоохоронця в контексті континентально-європейської поліцейської діяльності / Ю. П. Сергієнко, О. В. Якименко // Науковий часопис [Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова]. Серія 15 : Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт). - 2016. - Вип. 3. - С. 115-117

7. Сергієнко Ю.П. Компетентнісний підхід до підготовленості правоохоронця в системі професійної освіти в умовах континентальноєвропейської моделі поліцейської організації / Ю.П. Сергієнко, А.І.Жаров, О.В. Пристінський// Науковий Часопис серія 15. Науково-педагогічні проблеми фізичної культури / фізична культура і спорт / випуск 3(58)15 – Київ: видавництво НПУ імені М.П. Драгоманова, 2015. –С. 96-98

8. Сергієнко Ю.П. Педагогічні особливості навчання майбутніх правоохоронців ефективної діяльності в умовах зіткнення з озброєним супротивником / Ю.П. Сергієнко, В.В. Бондаренко, С.М. Решко// Молодіжний науковий вісник Східноєвропейського національного університету ім. Лесі Українки. – 2014. - № 16. – С. 70-74.

Апробація результатів науково-дослідної роботи у міжнародних, всеукраїнських та регіональних науково-практичних конференціях

1. Буток О.В. Людська агресія, як один із факторів соціальних проблем // Взаємодія духовного й фізичного виховання у формуванні гармонійно-продвинутої особистості: II Міжнародна конференція (22.02.2018, м.Буча): Тези доп.: - К.:Міленіум, - 2018. – 134с

2. Буток О.В. Сучасні напрямки забезпечення національної безпеки України // Стан та перспективи реформування сектору безпеки і оборони України: матеріали науково-практичної конференції (Київ, 25-26 листопада 2016 року). – Київ, Паливода А.В., 2016. – 363с.

3. Бухтіяров О.А. Волонтерські організації в Україні // Матеріали Мужнародної науково-практичної конференції «Захист економічних інтересів України в районах здійснення операції Об'єднаних сил» м.Ірпінь, 24.05.2019. – Ірпінь, НУДФСУ, 2019 – с.37-40

4. Бухтіяров О.А. Доктринальна характеристика операції Об'єднаних сил // Матеріали Мужнародної науково-практичної конференції «Захист економічних інтересів України в районах здійснення операції Об'єднаних сил» м.Ірпінь, 24.05.2019. – Ірпінь, НУДФСУ, 2019 – с.33-37

5. Грищук В.Л. Збереження комерційної таємниці як ключовий аспект забезпечення корпоративної безпеки // Сучасні правові системи світу: тенденції та фактори розвитку: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, м.Запоріжжя, 24-25 серпня 2018 року. – Запоріжжя, Запоріжська міська громадська організація «Істина», 2018. - 116с.

6. Параниця С. П., Бадьора С. М., Антоненко С. А., Буток О. В., Зверев А. В. Сучасні тенденції організації служби в правоохоронних органах. – Ірпінь: Університет державної фіскальної служби України, 2019. – 154 с.

7. Параниця С.П. Податкова міліція як суб'єкт економічної

безпеки в районах здійснення ООС // Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Захист економічних інтересів України в районах здійснення операції Об'єднаних сил» м.Ірпінь, 24.05.2019. – Ірпінь, НУДФСУ, 2019 – с.100-104

8. Параниця Сергій Павлович, Податкова міліція: 21 рік на захисті економічної безпеки держави», 06.02.2019. Ірпінь: Університет ДФС України, 2019. – 100 с.